

12. 113
Nicolae Bogdan

Funcțiunile istorice
Europene și Creștine

indeplinite de

NATIUNEA ROMÂNĂ

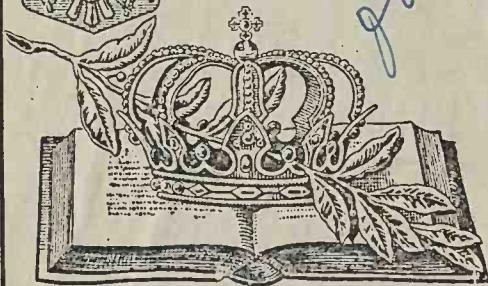
O viziune românească,
adică justă, asupra istoriei
universale

Colecția
„Justinian”
București
1940

BIBLIOTECA
FVNDAŢIVNEI
VNIVERSITARE
CAROL I.

Handwritten signature or initials in blue ink.

Nº Curent 74850 Format -

Nº Inventar A58673 Anul 1940

Secția Defectiv Raftul V

Inv. A. 58.673.

NICOLAE BOGDAN

FUNȚIUNILE ISTORICE
EUROPENE ȘI CREȘTINE
ÎNDEPLINITE DE
NAȚIUNEA ROMÂNĂ

70134

— COLECȚIA „JUSTINIAN” —

1940

Biblioteca *Constantin Brancuși*
B 74850
Cota
Inventar: 70134

CONTROL 1953

RC 164/01

DIN ACEASTĂ PRIMĂ EDIȚIE S'AU TRAS: 25 EXEMPLARE DE LUX PE HĂRTIE JAPAN DOCUMENT CHAMOIS, NUMEROTATE DELA 1 LA 25; 50 EXEMPLARE PE HĂRTIE VELINĂ PENTRU SERVICIUL DE PRESĂ, NUMEROTATE DELA 26 LA 75. 5000 DE EXEMPLARE NE-NUMEROTATE, CARE SUNT PUSE ÎN COMERT.

B.C.U. Bucuresti

C70134

TOATE DREPTURILE REZERVATE
NICOLAE BOGDAN, STR. SF. CONSTANTIN 15, BUCUREȘTII-NOUL

*Autorul închină aceste pagini scrise întru
apărarea unității organice, ierarhice și teri-
toriale a Neamului și a rosturilor sale provi-
dențiale pe lume, memoriei sacre a întemeie-
torilor istoriografiei române*

GRIGORIE URECHE
Vornic mare al Moldovei

și

GHEORGHE ȘINCAI,
*nobil din Șinca Oltului și
inițiatorul renașterii noa-
stre naționale de astăzi,*

*operă a trei generații de Regi Români și a
cinci generații de mătiri, de eroi și de luptă-
tori pentru biruința adevărului românesc și a
dreptății creștine în Europa.*

CUVANT ÎNAINTE

Omenirea istorică în general, dar mai cu seamă cei ce aparținem Europei creștine, am pătruns acum, în a patra decadă a veacului al douăzecilea din era creștină, într'o perioadă de mari și adânci transformări. Și e bine să se știe că frământările de astăzi își au o cauză mult mai profundă decât s'ar părea la o primă aruncătură de ochi, cauză misterioasă încă, dar care atâta vreme cât nu va fi cunoscută în adevărata sa natură și în toate marile sale efecte posibile, nu se va putea imprima un sens cu adevărat fecund, creator, convulsiunilor încă desordonate de astăzi.

Aceia dintre noi, ce cunoaștem puținel atât trecutul, cât și linia de credință pe care se orientează viitorul, ne dăm seama, mai de mult, că fenomenul nu e nou. Că în vasta ritmică a vieții istorice, în care simțim din ce în ce mai clar pulsația amplă a spiritului divin, se produc la interval de cam o mie de ani în genere anumite reîntineriri ale formelor superioare de existență; provocate numai într'o slabă măsură de readaptările exterioare, ci în principal de noi afluxuri de sevă vitală și spirituală proaspătă. Ceea ce înseamnă că aceste reîntineriri nu sunt dictate de arbitrarul uman, ci sunt impuse din lăuntru în afară, tocmai de nevoia de a pune marile curențe de existență istorică în conformitate cât mai strânsă, cât mai necesară, cu marile rânduieli organice și morale ale lumii. Ele sunt așa dar concluzia logică, rezultatul firesc, al tuturor marilor și edificatoarelor experiențe istorice realizate în acest răstimp. Și se înțelege lesne că, într'o operă de asemenea natură, de o complexitate și de o delicatețe înfinită cu toate aparențele ei brutale, experiențele vii ale trecutului, cu toate răsplătirile și ispășirile lor, sunt de o importanță capitală în ceea ce privește sănătoasa organizare a

viitorului. Lucru de care suntem obligați să ținem seama cu atât mai vârtos, cu cât dacă spre amurgul acestui sbuciumat mileniu, procesul normal de readaptare periodică la exigențele organice și morale ale vieții istorice are un caracter mai sumbru, mai încordat, mai plin de curse subtile și primejdii capitale cu dibăcie disimulate decât la lichidarea mileniilor anterioare, explicația o avem tocmai în faptul că în ultimele trei veacuri mai ales, Europeanii au pierdut într'o măsură spăimântătoare — sub influența vădită a duhului negației și al morții — atât simțul organicității istorice, cât și pe acela al orientării sigure printr'ispite. Astfel că toate catastrofele din acest răstimp, dintre care cele mai grozave, cele cu urmări ce nu se vor putea șterge niciodată au fost tocmai cele cu desăvârșire inutile, adică acelea ce se puteau evita, în presupunerea că aceia ce le-au declanșat, ar fi avut viu în ei acel simț al orientării morale și organice în domeniul istoriei ce se realizează. Simț mai indispensabil astăzi ca niciodată. Pentru că niciodată ca acum, oamenii responsabili de soarta Creștinătății europene nu s'au găsit în fața unor dileme mai dure-roase, a unor probleme insolubile în aparență și care nu pot fi soluționate în adevăr temeinic, decât într'un spirit de înțeleaptă selecție morală și organică, spirit conform cu sensul providențial al istoriei, adică protionnic arbitrariului luciferian de până aci, care a siluit în permanență realitățile, în loc să le coordoneze și să le transfigureze.

Răul cel inutil din lume, nu se poate elimina în efectele ci în cauzele sale. Și cât de teribile sunt urmările acestui rău inutil, se poate vedea de acolo că toate apostaziile, toate gravele retrogradări morale, toate revoluțiile destructive și fratricide care au dezolat până acum solul sacru al Europei creștine fără nici o rațiune profundă, nu s'ar fi produs nici în această formă și nici n'ar fi ajuns la rezultatele catastrofice știute în condiții normale de existență. Și că toate aceste calamități evitabile, au fost ele însile simple efecte, simple accidente funcționale, ale unui viciu moral originar, neînsemnat în aparență, redutabil însă în consecințele sale mai îndepărtate și fatal întregii existențe a rasei albe, dacă nu va fi rectificat acum. Acest viciu moral originar, cauză primă a tuturor gravelor turburări constituționale ale organismului european de până aci, se cere identificat așa dar astăzi, nu în scopuri de răzbunare

care înrăutățesc și înveninează mai mult lucrurile, ci într'unul de o actualitate mult mai dureroasă, mai dramatică: acela de a preveni cât mai e vreme încă, noii și ireparabile catastrofe istorice și cu atât mai ireparabile cu cât vor fi mai inutile. Operă de o actualitate vădită, ce nu se poate realiza, o repet, decât într'un spirit adânc de înțelegere și de abnegație creștină, cu energie și cu tact. Fiindcă dacă nici acum nu se va face distincția necesară între valori și clasificarea lor dreaptă, potrivit atât cu meritele istorice evidente, adesea strigătoare la ceruri cât și cu sacrificiile eficace consimțite pentru mântuirea comună, nu vom încheia nici de astă dată ciclul experiențelor deficitare, de pe urma cărora vom avea de suferit cu toții, într'un viitor nu tocmai îndepărtat. Știut fiind că nenorocirea și calamitatea publică, nu poate face nici astăzi distincție între bun și rău, între util și inutil, între vinovat și nevinovat. Pe câtă vreme dacă se va face cel puțin acum distincțiunea absolut necesară și se vor lua măsuri n consecință, se va putea cruța tuturor, o serie întreagă de suferinți și dezastre inutile.

Distincțiunea aceasta trebuie să se înfăptuiască așa dar spre binele nostru al tuturor, oricare ar fi pentru moment preferințele și prejudecățile noastre. Fiindcă dacă atât Creștinătatea în general, cât și noi Românii în special, am ajuns acolo unde ne vedem, când puteam fi astăzi departe de tot, apoi acest trist rezultat îl datorăm împrejurării că ne-am condus cu toții până acum mai mult după prejudecăți și preferințe nesănătoase, ce ne-au fost înucate de spirite sterile, anti-istorice, când nu ne-au fost impuse de ele, nu după reguli morale, după norme clare, acceptate ca atare de către cei mai buni dintre noi și aplicate cu bărbăție și cu lealitate ostășească până la capăt. Nu trebuie să uităm însă că distincțiunea de mai sus, singurul punct sănătos de plecare în procesul de eliminare a ficțiunilor vampirice din existența de toate zilele a Europei creștine și de adaptare a existenței acesteia unor norme etice strict indispensabile conviețuirii în comun a neamurilor, nu poate decât să ne bucure. Și nu numai în calitatea noastră de Creștini, ci mai ales în aceea răspicat afirmată de Români. Fiindcă dacă există pe lume o varietate etnică distinctă, o personalitate istorică precis conturată care să fi luptat și suferit mai mult — și cu o eficacitate manifestă,

categorică, indiscutabilă — pentru crearea unei rânduieli istorice organice și morale și pentru apărarea întregii Creștinătăți, adică pentru apărarea supremelor tezaururi morale vii, ale omenirii istorice, tezaururi pe care Neamul nostru le-a încarnat cel dintâi în cele mai armonioase și mai bărbătești caractere cu care se va mândri Europa creștină în veci de veci, apoi aceștia suntem noi Românii. Iar meritele noastre ca neam, sunt cu atât mai vii și mai luminoase în fața lui Dumnezeu și a istoriei, cu cât noi nu numai că ne-am ridicat instinctiv totdeauna întru apărarea Europei slabe și desorganizate în clipele cele mai decisive, când asupra ei planau mari și iminente primejdii și nu numai că ajutorul nostru s'a dovedit totdeauna de o eficacitate capitală, dar am dat un concurs frățesc, inimos, eficace, până și acelor popoare care au fost aduse aci în scopul mărturisit de a ne împiedeca să ne îndeplinim funcțiunile istorice de o importanță primordială, atât ieri, astăzi cât și mai ales mâine, pentru întreaga Creștinătate. După cum putem dovedi de asemeni că dacă aceste popoare au avut apoi de suferit încercări crunte, apoi la rezultatul acesta au ajuns nu datorită nouă, care ne-am irosit cele mai prețioase energii întru ocrotirea și ajutorarea lor, ci împrejurării de o rară elocvență mai ales astăzi, că ele s'au lăsat să cadă orbește în ispita dușmanilor comuni, nesocotind sfatul și concursul nostru frățesc, care nu le-a lipsit niciodată.

Dar mai mult decât atât:

Dacă întreaga Europă creștină, considerată în concret în cele trei varietăți de bază ale sale, a trebuit să îndure atâtea torturi nemeritate în decursul celui de al doilea mileniu al existenței saledacă; ea a putut fi în chip atât de cumplit mutilată fizicește și retrogradată moralmente, apoi la acest rezultat nu s'a putut ajunge, decât după zdrobirea Latinilor răsăriteni în decursul primului mileniu creștin și după împiedecarea și zdrobirea premeditată a unificării naționale a Românilor în decursul celui de al doilea. Ceea ce înseamnă că dușmanii omenirii istorice nu i-au zdrobit pe ascendenții noștri legitimi, decât pentru că ei se dovedise capabili să creeze organele și condițiunile subiective și obiective strict indispensabile normalei dezvoltări a Creștinătății; iar unificarea națională a Românilor, n'au împiedecat-o cu atâtea diabolică perseverență, decât după ce aceștia

s'au dovedit în stare să apere aceeași Europă creștină împotriva unui complot venit s'o șteargă de pe fața pământului.

De unde trebuie să deducem în chip logic că astăzi, când începe a se face iar lumină în lume și când evenimentele istorice încep a fi judecate cu unități de măsură veritabile, nu false ca până acum, noi avem nu dreptul ci datoria imperioasă de a cere să fim văzuți sub adevărata noastră înfățișare și să fim judecați numai după faptele noastre creștinești și românești. Pentru că în acest caz nu avem să ne așteptăm decât la o dreaptă și pilduitoare răsplată, ca unii care am contribuit în chip hotărâtor în trecutul îndepărtat la crearea întregului sistem de așezăminte providențiale venit să configureze în întregime forma lăuntrică a Europei de astăzi — Biserica, Monarchie și Armată creștină — ; ca unii care am apărut apoi acest suprem patrimoniu viu, cu prețul a tot ce am avut și cu riscul a tot ce-am reprezentat pe lumea aceasta, cu abnegația eroică totală a predestinațiilor ; în sfârșit, ca unii sortiți să constituie mâine și încă într'un mâine foarte apropiat, suprema revelație a lumii creștine, singurii în măsură să înlesnească justa valorificare a marilor varietăți etnice, menite la rândul-le să schimbe în bine întreaga față a planetei, spre mântuirea și spre înălțarea întregii omeniri istorice. Iar acest lucru suntem predestinați să-l facem, tocmai în virtutea abnegației desăvârșite de care am dat dovadă în exercițiul primordialelor noastre funcțiuni istorice, ca și în aceea a demnității și-a stoicismului manifestate de-a-lungul nesfârșitului nostru calvar de până aci. Patrimoniu moral inestimabil, deoarece singur el va putea impune respectul cuvenit tuturor, ca o supremă cheazășie de obiectivitate și dreptate. Cât și ca o garanție de conformitate a eforturilor cu adevărat creatoare ce se vor efectua de aci înainte, cu sensul general al istoriei, sens esențialmente ascendent și moral.

Aceste considerații, atât de sumare însă atât de luminoase totuși, ne obligă să atragem atenția tuturor neamurilor cărora inițiativele și jertfele noastre spontane de până aci le-au fost de oarecare folos — mă refer, se înțelege, la inițiativele și jertfele noastre ca Neam — asupra unui adevăr elementar a cărui nescotire va avea urmări exact contrarii celor dorite: Dacă în aceste momente supreme își vor face și ele datoria față de noi într'un

spirit reciproc de dragoste și de dreptate și fără a ține seamă de instigațiile celor orbiți de patimă fratricidă, vor fi răsplătiți în curând însuși și vor fi binecuvântați în veac de veac. Dimpotrivă, dacă vor cădea în ispita de a ne lovi, tocmai acum când toate duhurile infernale sunt mobilizate împotriva noastră, nu numai că se vor căi amar într'un viitor foarte apropiat, dar își vor tăia ele înșile articulația vie prin care ar putea să-și asimileze puteri noi de o eficacitate greu de bănuț astăzi, tocmai când vor avea o nevoie mai arzătoare.

*

Câteva cuvinte — acum — și despre lucrarea în sine:

Cartea de față a fost scrisă în grabă, într'un răstimp foarte scurt, în toiul unor evenimente foarte puțin propice meditațiilor concentrate și realizărilor definitive. Am utilizat într'însa câteva idei cardinale și o parte înfimă din materialul documentar adunat în decurs de mai bine de zece ani, pentru opera noastră principală, anunțată cu alt prilej: « Logica providențială a istoriei ». Dar chiar și așa, în forma modestă în care se înfățișează, paginile de față cuprind o viziune românească justă asupra istoriei universale și constituie o prefață, foarte sumară și incompletă, a unor revelații supreme, ce nu vor contribui într'o măsură redusă la explicarea obscurităților trecutului și la o sănătoasă orientare a viitorului. Și înțeleg aci prin viziune justă, unica perspectivă în limitele căreia noi Românii am participat în trecut și putem fi de o utilitate primordială și în viitor — mai ales — în marele proces de creațiune istorică ce se realizează în noi, prin noi și pentru noi Europeanii și Creștinii autentici. Adică pentru cei născuți, nu făcuți, pentru copiii legitimi ai acestui cer și-ai acestui pământ, creatorii valorilor esențiale grație cărora subsistă omenirea istorică, nu pentru uzurpatorii moștenirii lor sacre și pentru pensionarii isterici ai acestor valori.

Ne dăm perfect de bine seama, de sigur, că ceea ce poate însemna viziune justă pentru noi, care am verificat îndelung fiecare ipoteză, fiecare afirmație nouă formulată aci, în ochii altora care au fost familiarizați cu totul alte arii până acum, poate trece drept viziune sumară sau fragmentară. Dar pentru că lucrarea noastră se adresează în genere Românilor și în particular

străinilor de bună credință, care au putut cunoaște problemele românești à fond, ne îndreptățește să sperăm că ne vom bucura de creditul necesar, până ce vom dispune de răgazul indispensabil elucidării definitive a tuturor punctelor în litigiu. De altminteri față de linia generală justă, față de cursul normal al expunerii, față de înlănțuirea logică a evidențelor, cele câteva contradicții aparente sau elanuri nestăpânite ce s'ar putea întâlni ici și colo, n'ar putea apăsa prea greu în cumpăna judecății lectorului prevenit. Cu atât mai mult, o repet, cu cât noi n'am făcut aci decât să exprimăm cu glas tare constatări făcute de toată lumea și adevăruri a căror ignorare voită numai cinste nu ne poate face și numai de folos nu ne poate fi. Căci din moment ce arma cea mai eficace — armă defensivă, natural — în luptele prezente, cât și garanția cea mai sigură a conduitei și a contribuțiunilor noastre viitoare o constituie creațiunile și conduita noastră din întregul trecut, a nesocoti noi înșine cu bună știință acest trecut, înseamnă pe de o parte să ne primejduim viitorul, iar pe de alta să nu ne folosim cu maximum de eficacitate, într'un spirit bărbătesc și loial, de toate șansele legitime pe care ni le oferă prezentul.

Căci e bine să știți, Români, că prezentul ne oferă înfinit mai multe șanse decât s'ar părea la o primă vedere. Inșă numai pe linia noastră tradițională și spontană de conduită, aceea de creatori ai supremelor valori culturale ale Europei creștine și de apărători instinctivi ai ei. Totul e să știm să ne folosim cu maximum de eficacitate de experiențele deficitare ale trecutului nostru, atât de pilduitor, spre a-i împiedeca nu numai pe prietenii, dar până și pe cei instigați de dușmanii neamului omenesc să se considere inimizii noștri, de a cădea sub loviturile unor încercări asemănătoare. Incercări pe care noi nu numai că nu le merităm câtuși de puțin, dar ne-au fost impuse în chip mișelnic, tocmai pentru că noi ne dovedisem în stare să imunizăm și pe alții împotriva celor mai mortale ispite ale tuturor timpurilor.

În aceste clipe solemne, când mărturisim cu tradiționala noastră francheță că nu dorim răul nici măcar dușmanilor noștri, ci îndreptarea lor, ne exprimăm credința fermă că Dumnezeu e și de astădată cu noi, poate că acum mai mult decât oricând,

XII

și că el ne va ilumina și întări ca să ieșim sporiți și transfigurați din această ultimă experiență, spre înălțarea și spre mântuirea omenirii istorice de sub blestemul stupidității ce i-a împovărat existența până aci.

29.VIII.940.

NICOLAE BOGDAN

I. SENSUL TEANDRIC AL ISTORIEI

Există două moduri fundamentale și opuse de a concepe desfășurarea vieții omenești pe pământ: în vederile celui dintâi, viața în genere și cea istorică în special, e considerată ca un accident fericit, ca o rezultată întâmplătoare a jocului fenomenelor; iar în ale celui de al doilea, ca o realizare cosmică a unei intențiuni divine. Toate celelalte concepții și atitudini istorice se rânduiesc între aceste moduri fundamentale, considerate ca limită.

Fără îndoială că ar fi oportun și util să expunem aci, chiar și într'un scurt rezumat, caracteristicile dominante ale temelor intermediare. Cum însă spațiul rezervat acestui capitol e foarte restrâns și cum problemele acestea sunt pe larg desbătute în toate lucrările de specialitate, iar pe noi nu ne-ar putea interesa aci de cât tangențial, ne vom mărgini să expunem și să analizăm foarte pe scurt numai concepțiunile de bază ale exponenților occidentali ai celor două moduri fundamentale de a considera istoria: Oswald Spengler și Bossuet.

Inversăm aci ordinea cronologică de afirmare a celor doi gânditori atât de reprezentativi, dintr'o pricină foarte simplă: felul nostru de a expune lucrurile, cerințele metodei noastre, ne obligă ca să ilustrăm mai întâi concepția discontinuității, a non-finalității istorice. Iar Spengler e ultimul și cel mai seducător protagonist al acestui mod de a vedea lucrurile. În adevăr, el este creatorul așa zisei *concepții morfologice a istoriei*, adică a teoriei organismelor culturale uriașe, ce s'ar desvolta absolut independent unele de altele, determinate numai de impulsunile lăuntrice și de legile de dezvoltare

specifice fiecăreia. În termeni mai lămurii, fiecare cultură își trăește destinul ei propriu, ca o floare superbă sau ca o plantă tropicală gigantică, impunând celulelor sau organelor sale — indivizi, grupe naturale sau spirituale — o modalitate unică de a concepe spațiul, un ritm sufletesc și atitudini vitale specifice, apoi o configurație lăuntrică în armonie nu numai cu vocația părții, dar și cu vârsta întregului. De oarece afirmă Spengler, în acord de altfel și cu alți istorici care au presimțit acest interval ritmic al istoriei universale ¹⁾ fiecare din cele nouă sau zece culturi organisme din câte s'au succedat pe glob dela evadarea omului din animalitate și până astăzi, a trăit câte o perioadă de timp determinată, în mijlociu cam la o mie de ani. La rândul-i, această vârstă se scurge în ritmica — devenită clasică — a ceea ce s'ar putea denumi undulația vitală: naștere, copilărie, adolescență, maturitate, bătrânețe, după care urmează declinul, mai lung sau mai scurt, în funcție tot de hazard, iar finalmente moartea. Potrivit așa dar cu vârsta și cu necesitățile sale de organism unic, cultura își alege neconținut din masa plastică a celor ce o încarnează numai acele persoane, sau acele grupe naturale sau spirituale, care pot să-i exprime cu mai multă justete tendințele sale din anumite momente ireversibile.

De notat în fine că Spengler a fost cel dintâi dintre contemporani care a stabilit o antiteză netă între istorie și natură, socotind cultura organism, adică forma uriașă, concretă, de viață, personalitatea istorică autonomă, drept singurul mediu istoric posibil:

... « tocmai în aceasta, — scrie dânsul în introducerea monumentalei sale opere, « Untergang des Abendlandes » — se vedește necesitatea profundă a doctrinei definitive care trebuia să vină și care nu putea să vină decât la timpul său. Ea nu e nici decum o luptă între ideile și operele existente. Ea confirmă — dimpotrivă — tot ce au căutat și au realizat generații întregi. Scepticismul acesta reprezintă suma tuturor tendințelor realmente vii care există în toate domeniile particulare, ori care ar fi intențiunile lor.

¹⁾ În afară de străvechiul milenarism vest asiatic, adesea menționat în recentele lucrări istorice, a se vedea și « La Nationalité Française » de Jules D'Auriac.

« Inainte de toate însă, ea a găsit antiteza unică ce ne îngăduie să ne dăm seama de esența însăși a istoriei: antiteza dintre istorie și natură. Omul, o repet, element și reprezentant al Universului, nu este numai membru al naturii ci și membru al istoriei, alt cosmos, de natură și de substanță deosebită, pe care metafizica întregă l-a sacrificat celei dintâi. Prima mea reflecțiune asupra acestei chestiuni fundamentale a conștiinței noastre despre Univers e întemeiată pe această observație că istoricul de astăzi, crezând că poate surprinde în mers istoria, acea istorie ce se realizează neconținut ea însăși — transformându-se — cu alte cuvinte devenirea, prin pipăirea faptelor sensibile, tangibile, devenite, reînviește vechea prejudecată a cunoașterii raționale despuiată de orice intuiție, care i-a deconcertat și pe marii filosofi ai școlii Eleate, atunci când ei pretindeau că filosoful nu are a se strădui să cunoască devenirea, adică esența subtilă și schimbătoare a lumii, ci numai ființa și anume ființa devenită. În alți termeni, s'a confundat istoria cu natura în sensul obiectiv al fiziceanului și cea dintâi a fost tratată în consecință. De aci eroarea foarte gravă care consistă în a transporta în imaginea istorică principiile de cauzalitate, de lege, de sistem, adică structura ființei pietrificate într'o formă definitivă. Se proceda ca și cum ființa intimă a unei culturi omenești era aproape identică aceleia a electricității și a gravității, cu posibilități de analiză esențialmente identice. Istoricul avea ambiția să-l copieze pe naturalist, astfel că i se întâmpla adesea să se întrebe când i se ivea prilejul, ce putea să însemne arta gotică, islamul, cetatea greacă, însă niciodată pentru ce a trebuit ca aceste simboluri ale unui spirit viu să se nască la acea dată și în acel loc, sub forma aceea și pentru acea durată. De cum se manifesta la lumina zilei una din acele similitudini fără număr între fenomene istorice foarte îndepărtate unele de altele în timp și în spațiu, fiecare se mulțumea să-l înregistreze, întovărășindu-l pur și simplu de câteva observații spirituale asupra caracterului minumat al acestei coincidențe, aplicând astfel cetății Rhodes denumirea de « Antica Veneție », iar lui Napoleon aceea de « Noul Alexandru », în loc de a introduce tocmai aci, unde problema destinului este problema istorică prin excelență — mai cu seamă aceea a timpului — rigoarea extremă a unei

fisiognomice regulate științificește și de a răspunde astfel întrebării de a ști ce fel de necesitate, de un cu totul alt ordin, absolut deosebită de necesitatea cauzală, intră aci în joc. Ceea ce constituie așa dar o noutate filosofică, e că în această perspectivă orice fenomen [istoric] suscită de asemeni și o enigmă metafizică, prin simplul fapt că se manifestă la o epocă niciodată indiferentă, ceea ce ne obligă încă de a ne întreba ce raport viu există, alături de raportul natural, anorganic, în imaginea respectivă a universului — imagină care este, după cum se știe, reflectul omului total și nu numai al simplei sale rațiuni cum o socotea Kant; — că un fenomen nu e numai un fapt pentru facultatea noastră de a înțelege, dar și o expresie a unei stări sufletești; nu numai obiect ci și simbol, începând cu religia și cu cele mai înalte opere de artă și sfârșind cu nimicurile vieții de toate zilele...».

Inutil să mai adăogăm aci că pornirea aceasta a lui Spengler, pe care o socotim de altfel perfect justificată, nu se poate aplica decât exagerațiunilor senile și bolnăvicioase ale așa zisului materialism istoric ce a prins de altfel numai în cercurile decadente ale Apusului, sau printre exponenții «științifici» ai populațiunilor primitive din răsărit, în spiritualitatea cărora predomină reflexele platului realism mongol. Căci după câte știm noi, în școala istorică românească felul de a vedea al scientismului sau al naturalismului istoric, n'a prea făcut victime. Suntem prin urmare perfect de acord cu afirmația că există un mediu, sau — și mai precis — un cosmos istoric, în antiteză cu cel natural.

Iată apoi cum își formulează Spengler ceva mai departe concepția sa morfologică asupra culturilor în general:

«O cultură se naște în momentul când se trezește un mare suflet anonim, se desface din starea psihică primară a eternei copilării omenеști, formă ieșită din inform, limită și caducitate ieșite din infinit și din durată. Ea crește pe pământul unui peisagiu exact delimitabil, de care rămâne legat ca planta de brazda sa. O cultură moare după ce sufletul și-a realizat suma întregă a posibilităților sale sub formă de popoare, de limbi, de doctrine religioase, de arte, de state, de științe, reîntorcându-se astfel la starea psihică primară. Insa ființa sa vie, succesiv-

nea aceasta de mari epoci care exprimă în trăsături mari, precise, desăvârșirea sa progresivă, e o luptă foarte intimă și pasionată pentru cucerirea ce se străduiește s'o realizeze ideea asupra puterilor exterioare ale haosului și asupra instinctului interior unde s'au refugiat aceste puteri împreună cu rancunele lor. Nu numai artistul este acela care luptă împotriva rezistenței materiei și împotriva nimicirii ideii ce se operează într'ânsul. Ci fiecare cultură se găsește într'un raport profund simbolic și quasi-mistic cu materia tri-dimensională, adică cu spațiul unde vrea și prin care vrea ea să se realizeze. Când scopul este atins iar ideea desăvârșită, după ce cantitatea totală a posibilităților interioare s'a realizat în afară, cultura se pietrifică în chip brusc, moare, sângele său se ăroșește, puterile sale se sfărâmă — și ea devine civilizație. Căci acest lucru îl simțim și-l înțelegem noi prin cuvintele egiptianism, bizantinism, mandarinism. Arbore gigantic ros de vremuri în pădurea virgină, civilizația în chestiune poate să mai umple încă spațiul vreme de secole și de milenii cu ramurile sale roase de carii pe dinlăuntru. Lucrul acesta îl vedem în China, în India și în lumea islamică. Tot așa, civilizația antică se înalță ca un gigant în epoca imperială cu o aparență de sevă și de forță juvenilă, pe când în realitate ea sughea aerul și lumina culturii magice din Orient ».

În altă parte, Spengler e și mai categoric, în aceeași ordine de idei:

« Sper să demonstrez fără excepțiune — scrie dânsul — că marile opere și forme religioase, artistice, politice, sociale, economice, științifice, se nasc, se dezvoltă și mor în toate culturile [paralel și sincron] în același timp. Că structura interioară a uneia, corespunde în chip absolut aceleia a tuturor celorlalte. Că nu există un singur fenomen de semnificație fiziognomică profundă în imaginea istorică a uneia, al cărui corespondent să nu poată fi descoperit și la celelalte, sub o formă caracteristică strictă și într'un loc foarte precis. Dar spre a înțelege această homologie e nevoie de sigur de o perspicacitate și de o independență de spirit care lipsesc până aci istoricilor hipnotizați de perspectiva pur exterioară de care dispun asupra realităților și incapabili de a bănui vreodată în protestantismul occidental

corespondentul [homologic] al dyonismului antic, în puritanismul englez corespondentul islamismului arab.

« Din acest aspect al problemei rezultă o posibilitate care depășește ambiția cercetării istorice moderne, esențialmente mărginită la organizarea trecutului — bine înțeles când îl cunoaște — potrivit unei scheme unilinare: în deosebi posibilitatea de a depăși prezentul ca limită a studiilor sale și de a determina de asemenea epocile ce nu s'au scurs încă ale istoriei occidentale, după forma interioară, după durată, tempo, sens și rezultat, ca și aceea de a reconstitui epocile necunoscute, stinse de multă vreme, ba chiar și culturi întregi din trecutul omenesc și aceasta grație numai înlănțuirilor morfologice. Metodă destul de învecinată cu paleontologia, care în zilele noastre a dovedit că poate, pornind dela descoperirea unui singur fragment de craniu, să ne informeze în chip suficient și sigur asupra scheletului corespunderător și să reazeze exemplarul în specia căreia îi aparține.

« Odată admisă ipoteza tactului fiziognomic, se poate în chip absolut, ca plecând dela unitățile risipite ale ornamentului, ale arhitecturii și ale scrisului, dela datele izolate de ordin politic sau religios, să regăsim și să cetim trăsăturile organice fundamentale ale imaginii istorice a unor secole întregi. Putem de pildă ca din elementele limbajului formal al artelor să extragem forma politică contemporană; din formele matematice, caracterul formelor economice corespunderătoare. Metodă esențialmente goetheană, întemeiată pe ideea fenomenului primar, într'o anumită măsură familiară mai de demult botanicei și zoologiei, însă care e de asemeni capabilă să se întindă într'o măsură nebănuită peste domeniul total al istoriei ».

Fără îndoială că grație acestei metode a lui Spengler, care — după cum o mărturisește el însuși — nu e în întregime nouă, după cum nici nu se putea să fie, știința istorică europeană a dobândit criterii și perspective noi, spre a putea judeca din afară în lăuntru, adică dintr'un punct de vedere obiectiv, organicitatea unui fenomen istoric dat. Progresul e real și important fără îndoială și el s'a impus cu tăria însăși a evidenței unui cerc foarte vast de oameni de specialitate, revoluționând într'o largă măsură chipul de a considera și

de a trata istoria. Dar el nu e decisiv și absolut, în sensul că ar putea epuiza în bună parte măcar acest vast subiect.

În adevăr, grație metodei spengleriene noi putem identifica un organism cultural dat și-i putem chiar sezisa o anumită tonalitate a sufletului său, cel puțin în măsura în care sufletul acesta s'a exprimat într'un limbajiu formal perfect inteligibil pentru acela ce-l examinează. Metoda în chestiune nu ne poate ajuta însă să descifrăm sensul intim, bogăția lăuntrică a unei anumite culturi, nici în ce măsură și-a putut realiza ea sau nu adevăratele sale posibilități. O comparație — foarte aproximativă, o recunoaștem, deoarece e departe de a exista o măsură comună între persoana fizică și personalitatea istorică — ne va îngădui să-i subliniem și mai precis insuficiența: anatomia descriptivă, descriind cu o meticulozitate perfectă fiecare mușchiu, fiecare nerv, fiecare organ într'un cuvânt, cât și pozițiunile, raporturile și direcțiunile lor precise, ne pune în situația de a ne putea face o idee cât se poate de exactă asupra corpului omenesc, din punctul de vedere obiectiv. Ea nu ne poate da însă nicio indicație, *dar absolut niciuna*, asupra vieții sufletești a cadavrului examinat după această metodă. Astfel că spre a dobândi totuși vreuna, va trebui să recurgem la alte mijloace, la facultățile noastre spontane, instinctive de cunoaștere, în primul rând la acel tact fiziognomic la care am văzut că apela însuși Spengler mai sus.

Considerată sub acest raport, metoda morfologică e un excelent punct de plecare, o excelentă bază în studiul temeinic al istoriei, dar numai atât. Căci spre a dobândi lămuriri definitive, mai cu seamă în acest domeniu, tot la luminile de esență misterioasă ale spiritului va trebui să recurgem ca la o ultimă instanță. Adevărul îl descoperim totdeauna în noi; lucrurile din afară ne ajută numai să-l aprofundăm și mai cu seamă să-l verificăm.

Ca toate construcțiile sistematice de asemenea natură, opera lui Spengler — de o valoare imensă și de un interes capital totuși — nu poate avea pretenția de a cuprinde adevărul absolut, după cum nu-l poate avea nicio lucrare omenească și trebuia să fie vulnerabilă tocmai pe acolo pe unde se afirmă mai exclusivă și mai categorică. Și în adevăr

că este. Astfel, după o minuțioasă examinare, am putut identifica mai multe părți slabe concepției specific spengleriene. Aci însă, nu vom sublinia decât două:

Cea dintâi constă în stăruința de a afirma impermeabilitatea absolută a culturilor una față de alta, ca și autonomia lor absolută. De altfel ideea de absolut revine cam des subț pana acestui filosof, ce nu ezită totuși a se califica el însuși drept sceptic. Iar cea de a doua, corelativă cu prima, în decretarea nu mai puțin temerară că *fiecare cultură își are sensul său propriu și rațiunea sa particulară de a exista și că istoria omenească în general nu are niciun sens.*

Spre a nu se putea bănui aci măcar o singură clipă că exagerăm sau că am înțeles greșit, vom reproduce acum un ultim pasagiu din monumentală operă citată. Apoi după ce vom expune și esențialul doctrinei lui Bossuet, vom trece la formularea analizelor și concluziunilor noastre, necesarmente sumare.

« *Intre timp — scrie Spengler în partea a doua a lucrării sale —* ¹⁾ *s'a născut o nouă cultură în Mexic. Ea era însă atât se departe de celelalte, încât niciodată vreo mărturie n'a ieșit dintr'ânsa nici n'a ajuns până la dânsa din alte părți. Tocmai de aceea — poate — asemănarea ei cu configurația specifică a culturii antice. În fața acestor Teokallis, o paralelă cu templele dorice i-ar umple pe filologii noștri de stupeoare. Căci e vădită — și aci ca și în Attica — absența în tehnică a voinții de putere trăsătură sufletească distinctivă cu desăvârșire antică. Imprejurarea aceasta prezidând și la destinul armamentului, a făcut ca toate catastrofele să fie posibile.*

« *In adevăr, cultura aceasta ne oferă exemplul unic al unei morți violente. Ea n'a tânjit, n'a fost nici oprimată, nici împiedecată în desvoltarea sa, ci asasinată în floarea vârstei, cosită ca o floare pe care o smulgi în treacăt. Acest ansamblu de state, printre care o putere mondială și mai mult ca o federație, superior în forță și în bogăție cetățitor greco-romane de pe vremea lui Hannibal, practicând o politică înaltă, dispunând de o organizație financiară rigidă, de o legislație foarte avansată, de idei*

¹⁾ Op. cit. vol. II: « *Ursprung und Landschaft* », p. 51.

administrative și de moravuri economice care l-ar fi făcut să rosească pe un ministru al lui Carol Quintul, o bogată literatură poliglotă, o elită citadiană rafinată, necunoscută în Occident la aceeași epocă: iată ce n'a sfărîmat un războiu în regulă, pe viață și pe moarte, ci un pumn de briganzi, care a apăsât atât de greu asupra lumii în chestiune, încât până și amintirea ei n'a întârziat a dispărea la supraviețuitorii rasei. În marea cetate Tenocitlan n'a mai rămas piatră pe piatră. Iar în pădurile virgine ale Yukatamului, marile orașe atârnaătoare de imperiul din Maya cad repede pradă vegetațiunii luxuriante. Niciunul din aceste orașe nu ne este cunoscut pe numele său. Trei cărți indescifrabile sunt singurele vestigii care au rămas din întreaga lor literatură.

« Ceea ce e mai teribil în acest spectacol, e că el n'a fost impus de vreo nevoie vitală, sau măcar de vreun interes al lumii europene occidentale. Ispravă și afacere privată a câtorva aventurieri, nu exista nimeni în Germania, în Anglia sau în Franța, care să-i fi putut presimți măcar existența. Prin urmare aici sau niciodată e locul de a verifica — așa zicând pe concret — că istoria omenească n'are niciun sens, că nu există o semnificație profundă decât în curentele vitale ale fiecărei culturi! Relațiunile inter-culturale n'au semnificație și sunt fortuite. Hazardul a fost aci atât de teribil de banal, de un ridicul atât de exagerat, încât nicio comedie bufă n'ar putea să-i schițeze tabloul. Câteva mizerabile ghiulele de tun, vreo sută de puști cu cremene și tragedia s'a desfășurat dela prolog și până la desnodământ ».

Am ales numai după o matură chibzuință textele de mai sus, spre a-i pune pe cetitori în situația de a-și face o opinie substanțială și justă, atât asupra esențialului cugetării lui Spengler exprimat în opera sa de temelie, cât și asupra configurației generale a concepțiunilor sale despre lume. Suntem așa dar pe deplin edificați: după dânsul, relațiunile inter-culturale n'au semnificație și sunt fortuite. Iar istoria omenească în general, n'are niciun sens: Am putut apoi să ne dăm seama chiar din foarte concisele citate din paginile ce-au precedat, că afirmațiunile acestea, deși temerare, sunt susți-

nute cu o putere de a convinge și cu un aparat de erudiție pe drept cuvânt prodigioase.

*

Bossuet — amănunt esențial ce se cuvine accentuat din capul locului — exagerează în sensul contrar, cu aceeași putere de sugestie și cu un bagaj de erudiție care trebuia să pară și mai formidabil în secolul al XVII-lea decât acela al lui Spengler în al XX-lea.

Pentru dânsul istoria omenească întreagă, e o continuare în sens uni-linear și aproape tiranic, a creațiunii biblice, cu scopul limpede de a asigura triumful catolicismului în lume și mai cu osebire al Franței, moștenitoarea de drept — după afirmațiunile răspicat repetate ale ilustrului episcop și cuge-tător francez, — a Imperiului de Apus, întemeiat de Carol Magnul. Iar ca să nu mai poată rămâne niciun dubiu în inima lectorului și potrivit cu principiul enunțat dela început, îl vom lăsa pe însuși autorul vizat să-și definească esența doctrinei sale și să fixeze cealaltă limită:

« Reamintiți-vă însă, Monsenior — scria Bossuet în concluzia monumentalului său « Discours sur l'histoire universelle », adresându-se moștenitorului tronului Franței — că această lungă înlănțuire de cauze particulare care fac și desfac imperiile, atârnă de ordinele secrete ale Providenței divine. Din nevăzutele înălțimi ale cerurilor, Dumnezeu ține frânele tuturor regatelor; el are toate inimile în mână: aci stăpânește pasiunile, dincolo le dă drumul ca să se deslănțuie în voie; și prin aceasta pune toată omenirea în mișcare. — Vrea el să facă sau să suscite cuceritori? Răspândește înaintea acestora groaza, iar lor și soldaților lor le inspiră o îndrăzneală invincibilă. Vrea să facă legistatori? Atunci le trimite spiritul său de înțelepciune și de prevedere; îi pune în situația de a putea preveni relele care amenință statele și de-a așterne temelii liniștei publice. El cunoaște înțelepciunea umană, totdeauna scurtă pe vreuna din laturile sale; și o luminează, îi întinde vederile, apoi o părăsește pe seama ignoranțelor sale: o orbește, o face să se precipite, să se încurce în ea însăși; iară ea se învâluie, se încurcă în propriile sale subtilități, ba până și precauțiunile sale îi sunt o cursă. Dumnezeu

exercită prin acest mijloc redutabilele sale judecăți, potrivit cu regulile dreptății sale totdeauna infailibile. Căci El este acela care pregătește efectele în cauzele cele mai îndepărtate și care aplică acele mari lovituri ce se resimt atât de departe. Când vrea să dea drumul ultimei lovituri și să răstoarne imperiile, totul e slab și neregulat în sfaturile [celor meniți pierzării]. Egiptul, altădată atât de înțelept, [în ultimele perioade ale existenței sale] merge ca beat, zăpăcit și șovăitor, fiindcă Domnul a răspândit spiritul ameteții în sfaturile sale. Neamul acesta nu mai știe ce face și e pierdut. Dar nici oamenii nu trebuie să se înșele: Căci Dumnezeu restabilește când îi place simțul [moral] rătăcit; iar acela ce insultă orbirea altora, cade el însuși în tenebrele cele mai opace, fără ca să fie adesea nevoie de altceva spre a-i răsturna simțul [moral] decât de un ciclu de lungi prosperități.

«Astfel domnește Dumnezeu asupra tuturor popoarelor. Să nu mai vorbim așa dar nici de hazard, nici de noroc; sau să le întrebuițăm în vorbirea noastră ca pe niște nume cu care ne acoperim ignoranța. Căci ceea ce este hazard în sfaturile noastre incerte, poate fi un plan concertat într'un conciliu mai înalt, adică în acel conciliu etern care cuprinde toate cauzele și toate efectele într'un același ordin. Cu chipul acesta, totul concurează către același sfârșit; iar noi nu găsim hazard și neregularități în întâlnirile noastre particulare, decât pentrucă nu putem înțelege orânduirea întregului.

«Prin aceasta se verifică spusa Apostolului (Tim. VI, 15) că «Dumnezeu este fericit și singur puternic, Rege al regilor și Domnul domnilor». Fericit, al cărui repaos e inalterabil, care vede totul schimbându-se fără să se schimbe el însuși și care face toate schimbările printr'un conciliu imuabil. Care dăruie și ia înapoi puterea; care o transportă dela un om la altul, dela o familie la alta, dela un popor la altul, spre a arăta prin aceasta că ei — toți — nu o au decât prin împrumut și că EL singur este acela în care puterea rezidă în chip natural.

«Iată pentru ce, toți cei ce guvernează se simt subordonați unei forțe majore. Ei fac mai mult sau mai puțin decât gândesc, iar sfaturile lor n'au fost lipsite niciodată de efecte neprevăzute. Căci ei nu sunt stăpâni nici pe dispozițiunile pe care secolele trecute le-au sădit în inima treburilor [publice,] după cum nu pot

să prevadă nici cursul pe care-l va apuca viitorul, oricât de departe ar putea ei să-l forțeze, să-l influențeze. Acela singur ține totul în mâna sa, care știe numele a tot ce este și a tot ce nu este încă, Acela ce prezidă asupra tuturor timpurilor și previne toate sfaturile.

«Alecsandriu nu credea [și nu prevedea] că lucrează pentru căpitanii săi, nici că-și ruinează casa prin cuceririle sale. Când Brutus ¹⁾ inspira poporului roman o dragoste imensă de libertate, el nu se gândea cătuși de puțin că aruncă în spirite principiul acelei licențe desfrânate, prin care tirania pe care vroia s'o distrugă trebuia să se restabilească într'o zi și mai dură decât era pe vremea Tarquinilor. Când Cesarii îi flatau pe soldați, planul lor de sigur că nu era acela de a ridica niște stăpâni peste succesorii lor și peste imperiu. Intr'un cuvânt, nu există nicio putere umană care să nu slujească adesea împotriva ei, altor planuri decât acelora ale sale. Dumnezeu singur știe să reducă totul la propria sa voință. Iată pentru ce, totul e de natură a ne surprinde atunci când nu privim decât cauzele particulare, în vreme ce totul se desfășoară într'un curs regulat».

Am oprit citațiunea aci, fiindcă acest fragment de text oglindește de minune în conciziunea lui inegalabilă, întreaga concepție istorică bossuetiană. Și odată ce am încheiat paralela, putem trece la o examinare rapidă a acestor două sisteme limită ce încadrează punctul nostru de vedere propriu, spre a putea expune apoi metoda și spiritul în care vom încerca noi înși-ne să abordăm câteva din cele mai obscure probleme ale istoriei europene.

E indiscutabil astfel — că să începem cu Spengler, — că acest misterios fluid ce însufletește universul sensibil și prin care se afirmă în chip direct și concret însăși puterea creatoare a lumii, vieața în genere și cea omenească, istorică, în deosebi nu se realizează pe deplin decât în organisme din ce în ce mai complexe, cu o autonomie din ce în ce mai accentuată. Ceva mai mult, doctrina creștină, a cărei măreție sub acest raport e cu desăvârșire inegalabilă și unică, ne dovedește că nu există mântuire, adică eliberare din lanțurile păcatului,

¹⁾ E vorba de Brutus cel bătrân, nu de asasinul lui Cesar (N. B.)

ale stupidității, ale necesității brute, nici putere de creație și de desăvârșire morală și fiziologică, decât în trezirea și cultivarea personalității, a formei lăuntrice a omului. Căci personalitatea nu poate fi un factor cu adevărat util, oricât ar fi ea de umilă sub alte raporturi, decât atunci când e trezită la conștiința responsabilității, a demnității și-a perfectibilității sale morale, spre a se integra în chip liber, din propriul său impuls lăuntric în armonioasele rânduieli providențiale ale lumii reale, organice. Procedând astfel, Creștinismul nu numai că nu violează natura omenească dar o sanctifică, oferindu-i totodată posibilități de realizare integrală și de absolută desăvârșire, prin aceea că lasă până și celei mai simple creaturi posibilitatea de a încerca o bucurie extatică la gândul că poate contribui și ea, în virtutea filiațiunii sale divine, la desăvârșirea operei Creatorului, prin propriul său efort, sau prin propria sa desăvârșire.

În general, creațiunea divină se manifestă în natură prin diversitate și încă prin diversitatea absolută, ontologică; de oarece ne aducem aminte cu toții din cele ce ne învățau botanica și zoologia, când n'am avut curiozitatea să experimentăm noi înși-ne fenomenul, că nu există pe lume nicio frunză, nicio floare, nicio rămă care să fie absolut identică cu o alta. Iar deosebiriile sunt cu atât mai accentuate, cu cât urcăm pe treptele ierarhice ale vieții organizate. În domeniul istoric însă — pe care am văzut că însuși Spengler îl pune în antiteză cu natura — și mai cu seamă după apariția lui Crist, fenomenul central al existenței omenești, intervine o schimbare cu adevărat epocală, deoarece ea deschide perspectiva unei iluminări, unei transfigurări reale a lumii. Căci miracolul cu adevărat halucinant al lui Crist, moștenirea cu adevărat sacră pe care-a lăsat-o Creștinismului, constă tocmai în această facultate de a readuce viața omenească — înflorire supremă a vieții planetare, — la unitatea originară, la regăsirea în divinitate, *nu suprimând diferențierile ci accentuându-le, spre a le articula într'o armonie organică supremă!*

Cugetătorul german a fost așa dar fericit inspirat atunci când a conceput culturile ca pe niște organisme, fiindcă e

vădit că omul istoric nu se poate diferenția spre a se pregăti pentru acea armonie istorică finală, decât într'o ambianță susceptibilă să-i trezească și să-i selecționeze din infinitele sale latente și nostalgii creatoare, pe cele conforme cu rânduiala organică, providențială, a existenții sale terestre. Pe acest plan, intuițiile sale sunt juste în generalitatea cazurilor, imensul material documentar de care a dispus, l-a întrebuințat cu o perspicacitate deosebită și a ajuns la concluzii acceptabile în bună parte, mai ales acolo unde nu pretinde să se impună cu exclusivitate. Multe din ele au fost chiar acceptate cu titlu definitiv de către știința istorică vrednică de acest nume. Spengler are prin urmare deplină dreptate atunci când afirmă că omul nu e nici o abstracție juridică, nici o simplă făptură biologică, un animal inteligent și mânat prin lume numai de impulsii strict animalice, *economice*, ci o ființă spirituală mai presus de toate, înlănțuită prin dubla legătură a sângelui și a spiritului de mari ansambluri *vii*, în care și prin care se poate realiza istoricește. Iar aceste mari ansambluri organice sunt, după cum am văzut, tocmai culturile istorice, pretinse autonome în chip absolut, asupra cărora vom mai avea prilejul să insistăm.

Spengler cade însă într'o gravă eroare atunci când susține că:

a) Organismele — culturi istorice — sunt cu totul hermetice unele față de altele sau, după cum am văzut că se exprimă el însuși în chip cum nu se poate mai lămurit, relațiunile inter-culturale nu au semnificație și sunt fortuite. Apoi că:

b) Istoria omenească în general n'are sens; că întreaga semnificație vitală și spirituală a omului istoric, cu toate nostalgiile, aspirațiunile, tensiunile și creațiunile sale, se consumă numai în cadrul culturii care l-a născut și l-a configurat lăuntric.

Să examinăm cu ceva mai multă atențiune ambele poziții:

Vom remarca aci din capul locului că nu există pe lume făptură mai hermetică decât omul față de alt om. Până și membrii aceleiași familii sunt într'un anume sens de nepă-

truns unii față de alții. Niciunii dintre noi nu putem să ne reprezentăm decât cu o foarte vagă aproximație și luându-ne instinctiv pe noi înși-ne drept bază de comparație, ceea ce simt, cugetă sau voesc realmente până și părinții, frații sau copiii noștri, între care stăruie totuși în permanență un fel de telepatie misterioasă ce înlesnește procesul înțelegerii reciproce. Nimeni nu va putea însă ca, pornind dela acest hermetism, să susțină că nu sunt posibile relațiunile între oameni, de oarece l-ar desminți însăși evidența. Apoi chiar și supra-organismul invizibil care este cultura istorică după concepția spengleriană, n'ar putea să se nască și să subsiste în presupunerea că aceste relațiuni inter-umane pozitive, creatoare, de o complexitate și de o delicatete infinită, n'ar fi cu putință.

Dar ceea ce este valabil pentru om ca individ nu se poate să nu fie valabil și pentru cultură, considerată ca personalitate istorică distinctă. Lucrul acesta ni-l mărturisește nu numai simpla inducție, ci și o examinare cât de sumară a realității. Căci dacă n'ar fi așa, însăși știința istoriei ar fi lipsită de fundament. Noi știm însă că disciplina aceea de o importanță primordială, într'o anumită măsură creațiunea specifică a culturii creștine apusene — și ceva mai târziu vom vedea care este semnificația profundă a faptului — n'a fost determinată de invenția tiparului așa cum se afirma până acum, ci de anumite aptitudini specifice, de anumite vocațiuni ce trebuiau aproape cu necesitate să se afirme în locul și în timpul unde vedem că s'au afirmat. Invențiunile tehnice, care nici ele nu sunt tocmai atât de întâmplătoare pe cât s'ar părea, n'au făcut de cât să înlesnească desăvârșita realizare a acestor vocațiuni.

Apoi simpla împrejurare că suma de experiențe vitale și spirituale, închisă în ceea ce s'a denumit limbajul formal al unei culturi, poate fi de folos unei culturi posterioare, chiar și numai spre a o ajuta să-și definească mai repede și mai clar propriile sale virtualități specifice, constituie o dovadă evidentă și categorică în sensul că relațiunile inter-culturale nu sunt tocmai atâta de lipsite de eficacitate sau de semnificație.

Deși această problemă capitală n'a fost desbătută mai pe larg în lucrări de specialitate — cel puțin noi n'am găsit-o discutată în acelea ce ne-au căzut la îndemână — putem constata cu o relativă înlesnire totuși că există anumite relațiuni de succesiune *necesare* între culturi și acestea au un caracter net pozitiv. Bunăoară, o cultură ce se pietrifică în civilizație, după ce și-a epuizat suportul organic ce o crease, poate ca prin spiritul său, cristalizat în opere de artă, în sisteme politice și militare, în creațiuni religioase, literare și filosofice, să fecundeze alte neamuri tinere, predispușe să creeze noi forme superioare de viață. Cam în raportul acesta s'ar găsi cultura antică — sau apoliniană, după terminologia lui Spengler, — față de cultura europeo-occidentală. După cum e tot atât de evident că și cultura magică, cultură căreia filosoful german pe nedrept i-a aplicat calificativul de *arabă*, a exercitat influențe fecundante, mai ales prin sistemul dogmatic transmis Romei, asupra celei faustiene. Ba ne amintim chiar că poziția permanentă a celor două elemente de bază ale acestei ultime culturi, Papalitatea și Imperiul, exprimă în chip destul de limpede relațiunea de mai sus. Simbolica acestei polarizări e limpede și lesne de înțeles de către oricine: de o parte avem spiritul universalizant, fecundant, adică *forma*, iar pe de altă parte fondul plastic fecundat, personificat de imperiu, grupare de rase înrudite, creatoare de noi particularisme etnice, de inedit istoric.

Relațiunile de simultaneitate între culturi, mai ales când ele au un caracter fortuit, vedem că dau în anumite cazuri rezultate negative. De exemplu, o cultură în formație, care n'a apucat să parvină la o clară conștiință a virtualităților sale creatoare și nici să-și creeze organele necesare apărării originalității sale, venind în atingere cu o civilizație pronunțată, riscă să devieze de pe linia sa normală de evoluție, să se cristalizeze în forme străine, să se vlăguiască în chip prematur. Spengler aplică fenomenului acestuia denumirea de pseudo-morfoză, prin care subînțelege adoptarea de către o cultură — așa zicând — incipientă, a unor forme necorespunzătoare fondului său vital și spiritual original. Apoi ne

pune sub ochi și două cazuri concrete și concludente de pseudo-morfoză, pe acela al tinerei culturi magice, silită să se manifeste în forme greco-latine, cât și pe acela al petrinismului rusesc, unde substanța slavă a fost turnată în tipare latino-germanice. În ceea ce ne privește, vom adăoga aci și cazul mai puțin studiat al tinerei culturi latino-germanice, denaturată în înșiși izvoarele sale de viață, din pricina contactului prematur — și anume pe vremea cruciadelor — cu civilizația tardivă bizantino-arabă.

În generalitatea cazurilor însă, atât culturile, întocmai ca și persoanele bine înzestrate, ies finalmente fortificate de pe urma relațiilor lor reciproce care, o repet, sunt departe de a fi lipsite de semnificație profundă. Osebit de faptul că, pe măsură ce trece timpul, par a se produce ameliorări din ce în ce mai simțite în acest sens. Și aceasta e o împrejurare pe care orice cugetător serios e departe de a o nesocoti. Fiindcă ambianța istorică nu e un mediu static, dominat de necesitate, ci unul dinamic, transformat neconținut și într'un ritm din ce în ce mai rapid, de puterile creatoare ale omului. Debilitatea cu adevărat surprinzătoare a culturii Aztece, a cărei dispariție catastrofică am văzut că o deplânge Spengler într'unul din textele citate de noi aci, departe de-a constitui o dovadă că istoria e lipsită de sens, ne arată numai care sunt consecințele inevitabile ale izolării totale a unei culturi.

* * *

Tot atât de puțin întemeiată ne apare și cea de a doua negație, prin care Spengler vrea să lase a crede că istoria în general e lipsită de sens. Fiindcă nu e nevoie ca cineva să fie un observator deosebit de perspicace ca să-și dea seama că viața planetară, cu tot amețitorul ei belșug de forme, de tendinți în aparență contradictorii, cu toate elanurile și prăbușirile ei, evoluează totuși într'o anumită direcție constantă, se desăvârșește neconținut, își coordonează și-și ierarhizează neconținut forțele. Ceea ce înseamnă că alături de tendința irezistibilă către diversificare și cea compensatoare către o coordonare ierarhică, unificatoare, ea e

însuflețită și de un adânc și permanent simțit impuls ascensional. Originile tainice ale acestei vieți, — cu atât mai de nepătruns cu cât căutăm să le aprofundăm mai atent — structura sa ierarhică, uluitoarele sale facultăți plastice, ar putea fi pentru noi tot atâtea indicii puternice că nu ne aflăm în fața unui fenomen întâmplător, în fața unui *mucegaiu cosmic*, cum își dădeau nu de mult cu părerea niște bieți apuseni morți sufletește.

Iar dacă această constatare a irezistibilei tendințe ascensionale a vieții ne apare valabilă pentru lumea naturală unde guvernează Necesitatea cu legile ei de fier, cu atât mai mult va trebui să ne dea ea de gândit când o vedem izbucnind cu o amploare și cu o energie fantastică în domeniul istoric unde domnește Libertatea într'o măsură din ce în ce mai largă ¹⁾).

Drept este că în acest domeniu multiplicitatea culturilor, animate la rândul-le de cele mai deosebite impulsii și încarnând cele mai contradictorii — în aparență — posibilități sufletești din masa nediferențiată a latențelor infinite, ar putea fi de natură să deruteze pe acei ce fac primii pași pe acest tărâm atât de puțin explorat. Ceea ce nu înseamnă însă că dacă noi n'am putut descoperi din primele momente un sens ascuns acestor divergențe de suprafață, el n'ar putea să existe. Dimpotrivă, cel dintâi gând al unui examinator al realităților, înzestrat nu numai cu o ireproșabilă competență profesională, dar și cu un sigur instinct de orientare, va fi acela de a încerca să vadă dacă nu cumva toate aceste încarnări succesive sau simultane de tendințe divergente, ce lăsate pe seama propriilor lor impulsii oarbe ar tinde să se excludă, să se anihileze reciproc, se articulează totuși într'o armonie funcțională superioară, într'o sinteză încă nedesăvârșită, dar a cărei măreție negrăită o întrevedem ca într'o străfulgerare luminoasă prin noapte? O simplă trecere în revistă mai atentă a întregii serii de culturi indicată de Spengler, chiar și în cazul când am adopta *ad literam* atât clasificările cât și caracterizările sale, ne va arăta că cel puțin patru dintre

¹⁾ Cetitorii au înțeles, de sigur, că noi ne referim aci la libertatea ontologică, substanțială, a spiritului omenesc, de a alege între bine și rău, nu la cea formală sau politică ce nu ne poate interesa în această ordine de idei.

ele — cea egipteană, cea apoliniană, cea magică și cea faustiană — se înrudesesc deopotrivă atât printr'o diviziune din ce în ce mai accentuată a efortului creator ce se realizează prin ele, cât și prin anumite trăsături sufletești complementare.

Nu trebuie să uităm apoi că în domeniul istoric, spre deosebire de cel al vieții naturale unde domnește necesitatea, atât de lămurit exprimată în elanurile quasi-mecanice ale instinctului, procesul fundamental de creație, de diversificare, de repartiție a eforturilor creatoare, presupune în chip neapărat unul compensator de unificare lăuntrică, adică un sens. După cum sensul acesta la rândul-i nu presupune numai certitudinea filiației noastre față de nepătrunsa putere creatoare a lumilor, nu numai conștiința unei direcții generale a vieții cosmice, dar și credința extatică într'o finalitate luminoasă a întregii istorii omenești, într'o *regăsire*, la care sunt chemate să colaboreze în măsura justă a puterii și a rosturilor lor funcționale dovedite, toate neamurile lumii.

Sensul acesta unic, axă morală a rânduielilor organice, providențiale, ale istoriei în special și ale Cosmosului în general, trebuie să-l căutăm fiecare în noi. Și când îl vom fi găsit sau — poate — regăsit, ne vom da seama că el nu e altceva de cât sentimentul cosmic al *mântuirii*.

Dacă *Spengler* exagerează atunci când susține lipsa de semnificație a relațiunilor inter-culturale ca și lipsa de sens a istoriei în general, *Bosset* exagerează în direcția contrară, făcându-și o idee prea schematică, prea simplistă, prea *autoritară* despre planul providențial al istoriei și despre realizarea lui. În filosofia istorică bossuetiană, atât de împregnată de atmosfera pasionată a vremii sale, imaginea creatorului și dirigitorului vieții planetare pare inspirată mai mult din aspra, din rigida doctrină mozaică a Dumnezeuului legislator și pedepsitor, decât din cea curat creștin-europeană a Părintelui și-a Educatorului prin infinită înțelegere și dragoste. Apoi elementul intențional divin e conceput prea vădit, prea răspicat, prea ușor de ghicit, adică tocmai așa cum *nu* este el în realitate.

Intenționalitatea divină, evidentă în ochii oricărui om curat sufletește, devine par'că din ce în ce mai obscură, pe

măsură ce omul spiritual și cel istoric în genere se dovedește din ce în ce mai în stare s'o înțeleagă și s'o desăvârșească, colaborând cu bucurie la traducerea ei în realitățile planetare vii. Nu e mai puțin adevărat însă, că nimeni n'a subliniat de o manieră atât de magistrală ca dânsul — și pe vremea sa mai ales — evidența finalităților divine ale istoriei omenești, în fraze pe care nu ne putem împiedeca de a le reaminti încă odată aci:

«... Astfel, Dumnezeu este acela ce domnește asupra tuturor popoarelor. Să nu mai vorbim nici de hazard, nici de noroc; sau să le pomenim numai ca pe niște nume cu care ne acoperim ignoranța. Căci ceea ce apare drept hazard în fața sfaturilor noastre incerte, e în realitate un plan concertat într'un conciliu mai înalt, adică în acel conciliu etern care cuprinde toate cauzele și toate efectele într'un același ordin. Cu chipul acesta, totul concurează către același sfârșit; și numai din pricină că noi nu putem înțelege întregul, ne izbim de hazard sau de neregularitate în toate întâlnirile noastre particulare».

*

Examinând acum lucrurile într'o perspectivă de ansamblu — drept încheiere — vom constata că doctrina istorică a hazardului absolut, profesată de Spengler, cât și aceea a planului divin ce se realizează prin oameni de o manieră autoritară mărturisită de Bossuet, departe de a se exclude reciproc, se completează. Ele sunt necesare amândouă, aproape în aceeași măsură și nu numai din punctul de vedere tehnic. Fiindcă fără ipoteza spengleriană, susținută cu un atât de prodigios lux documentar, n'am ajunge niciodată să ne simțim zguduiți, înfiorați, uluiți, în fața abisalei înțelepciuni divine, creatoarea acelei rânduiei organice și morale pe potrivă căreia se poate articula cu deplină rodnicie istoria omenească. După cum fără certitudinea bossuetiană, cu greu am putea rezista împotriva ispitelor luciferiene ale puterilor întunecului.

Vom încheia așa dar acest capitol cu observația că atât sensul intim al unei culturi anumite, cât și sensul creator al istoriei în general, se pot verifica atât prin trăire, prin

certitudinea lăuntrică, întemeiată cu ajutorul unor organe invizibile de o delicatețe extremă, cât și prin examinarea ritmicei istorice propriu zise și a rezultatelor obținute în marile eforturi de creație, în vastele și elocvente experiențe istorice ale culturii în chestiune, sau ale existenței omenești în ansamblul ei.

II. MĂRTURII INDIRECTE, ASUPRA EXISTENȚEI UNUI SENS GENERAL AL ISTORIEI

...culese dintr'o primă examinare a rezultatelor luptei perpetue dintre elementele creatoare și cele tăgăduitoare de organicitate istorică.

Sensul profund al istoriei ne apare chiar dela prima vedere ca o accentuare, o transfigurare și — sub anumite aspecte — o amplificare considerabilă a sensului general al vieții. După cum nu-i mai puțin adevărat că tot ce e confuz, haotic, necesitate mecanică în natura vie, ne apare dincoace în domeniul istoric din ce în ce mai lămurit, mai sistematizat, mai echilibrat din lăuntru în afară, adică funcționalitate organică iluminată de libertate spirituală. Istoria e așa dar suprema încununare a vieții planetare, perioada de pregătire a marilor revelații, a finalităților sale supreme. Astfel că indicațiunile cele mai prețioase în ceea ce privește descifrarea sensului general al istoriei le vom dobândi observând direcțiile fundamentale în care se orientează *vieța* în totalitatea ca și în părțile ei, organele pe care și-le creiază neconținut cu acest prilej, subtila sa dialectică propulsivă și creatoare. Mărginindu-ne aci la simple indicațiuni — și accentuăm asupra acestui termen — vom vedea că efortul unic și creator al vieții se realizează prin jocul de o complexitate și de o fineță infinită a trei tendințe prezente în orice proces vital și spiritual, pe orice plan, pe orice treaptă a ierarhiei cosmice ne-am opri privirile cercetătoare. Fixate într'o imagine excesiv de schematică, pe măsura tiparelor înțelegerii noastre omenești, ele s'ar putea categorisi cam așa:

a) un impuls primordial diversificator, creator de particular, de inedit; o facultate de configurație plastică de o inventivitate nelimitată ce poate fi privită drept caracteristica dominantă a vieții — așa zicând — naturale; impulsul acesta poate fi considerat drept expresia principiului matern;

b) o tendință irațională contrarie către unificare, către subordonarea belșugului substanțial inform, unei forme precise; aceasta ar fi expresia principiului viril al vieții;

c) între amândouă aceste tendințe esclusive, care în virtutea a însăși iraționalității lor profunde sunt pornite să se elimine și să se neutralizeze reciproc, intervine un principiu de armonie, de echilibru, menit să ocrotească unitatea în varietate și invers și să asigure procesul de creație naturală, istorică sau spirituală: deci, un principiu al filiației.

Că aceasta e schema a însăși ritmicei profunde a vieții universale, misteriosul factor propulsiv al creației ce umple deopotrivă intervalele dintre clipe și dintre milenii, cred că nu se mai îndoiește nimeni. De altmintreli realitatea aceasta, care e atât de evidentă încât a ajuns să treacă neobservată, e confirmată ca chipul primordial de a se afirma și de a se perpetua al vieții cosmice însăși, pe toate infinitele ei planuri de existență, de înțelepții celor mai îndepărtate vremi. Dovadă Sfânta Treime a credinții noastre creștine, imaginea divină, originară, prefigurativă, a înseși dinamicei misterioase a vieții de pe pământ. În orice caz, cel ce are intuiția justă a chipului cum se afirmă, se susține și se propagă vieța în cosmos — proces ce nu se poate exprima în cuvinte — are implicit și cheia rânduielilor organice, providențiale ale istoriei. Orice desarticulație în jocul normal al acestor elemente primordiale de armonioasă configurație vitală, spirituală și, în general, istorică, se traduce — mai cu seamă în acest ultim domeniu — prin neputință sau prin dispariție catastrofică. Două exemple simple de tot, culese în treacăt dintr'un domeniu unde realitățile indicate de noi mai sus s'au configurat în mare, îi vor ajuta pe cetitori să-și facă o idee suficient de lămurită de ce se poate întâmpla când armoniosul lor echilibru e turburat din nu importă ce cauză:

Cultura indică n'a găsit în propriile sale rezerve etnice elementele necesare contrabalansării preaplinului său impudic de vieață; cu alte cuvinte, i-a lipsit principiul unificator, coordonator, al belșugului său luxuriant de forțe vitale. Din această pricină, rodnicia fabuloasă a degenerat în diform, într'un soi ciudat, perpetuu, de abulie colectivă și India n'a comptat niciodată ca forță propulsivă în istorie; cu tot numărul și cu toată importanța sa geografică, ea a rămas continuu la periferia procesului de selecție istorică. Pe de altă parte imperiul roman clasic, prin intermediul căruia cultura apoliniană s'a cristalizat în civilizație, a păcătuit printr'un exces contrar: acela al unificării la maximum a diversităților naturale etnice din cadrul vastului său teritoriu, ce se întindea pe trei continente. Supremul său principiu politic călăuzitor era chiar acela de a *nu tolera* în jurul imperium-ului, nicio putere complimentară cu care să se echilibreze, să se modereze, să se poată menține în formă și la rigoare să se fecundeze, spre a se adapta climatului istoric în primenire continuă. Vestita anarhie militară romană cu consecinți atât de funeste, cât și teribila, totala secătuire finală a Romei antice, își au sorgintea în această maximă politică profund eronată.

Spațiul restrâns de care dispunem în această lucrare, scrisă în grabă, sub presiunea evenimentelor, ne împiedecă să cităm și alte exemple edificatoare, culese din materialul documentar adunat pentru opera noastră principală din acest domeniu ¹⁾. Ceea ce putem afirma însă aci — natural, sprijiniți pe dovezile corespunzătoare — e că înșiși aceste organisme gigantice care sunt culturile, nu se nasc, nu se configurează într'un anumit fel și nu dispar la întâmplare fără a lăsa urme, ci că sunt și ele în funcție de anumite norme misterioase, după cum sunt în același timp obiect de sancțiune și de selecție; *sancțiune ce se aplică în chip tacit; selecție ce se operează în numele și în conformitate cu sensul general al istoriei*. Pentru că un adevăr de o luminozitate solară, neobservat în deajuns până acum după știința noastră, e și acela că întreaga selecție vitală, istorică și spirituală din lumea

¹⁾ « Logica providențială a istoriei ».

noastră pământească se operează pe linia de credință trasă de sensul general al istoriei omenesti, adică potrivit cu rânduiala organică, providențială, a lumii acestea. *Rânduială ce începe a se desvălui în chip lămurit abia atunci când omul concret, istoric, făptura împovărată de Dumnezeu cu răspunderea ursitei întregului la o întorsătură decisivă a vremurilor*, e suficient de fortificat moralmente de pe urma experiențelor sale deficitare trecute, spre a-și asuma în chip liber, voluntar, cu o bucurie de iluminat, sarcina realizării ei din ce în ce mai desăvârșite.

Examinând realitățile cu pregătirea lăuntrică și cu atențiunea obiectivă cuvenită ¹⁾, vedem curând că nicio valoare vitală, istorică sau spirituală de pe lumea aceasta nu se produce la întâmplare. Începând cu însăși construcția fiziologică a omului istoric în genere, cea mai uluitoare capo-d'operă a creațiunii divine ce nu se poate explica « științificește », în sensul că nu poate fi considerată ca elaborarea unei infinități de hazarduri fericite, ci numai ca o personalitate demnă și responsabilă, merită să colaboreze de o manieră hotărâtoare în toată dragostea și libertatea la realizarea finalităților providențiale ale istoriei; trecând cu privirea peste distribuirea funcțională a aptitudinilor și a capacităților fundamentale nu numai în sânul aceleiași culturi, dar chiar și în succesiunea *articulată* a culturilor ce se perindă în timp, distribuție ce iarăși nu poate să fie opera hazardului, considerând de asemenea rostul providențial al instituțiilor, create în chip instinctiv în timpul și în locul unde au fost istoricește necesare, dar nu atât în scopul voit și mărturisit de întemeetori, cât în acela de a păstra și de a valorifica la maximum aceste tezaure vitale și spirituale specific istorice — și sfârșind cu articulațiunile din ce în ce mai semnificative ale evenimentelor, vom vedea că nu le-ar fi putut crea în niciun caz întâmplarea, ci o inteligență de o profunzime abisală, cu atât mai

¹⁾ S'a dovedit de altfel că până și cei mai calificați dintre sceptici, însă înzestrați cu un dar deosebit al identificării marilor direcții de dezvoltare ale puterilor istorice, cum e de pildă Taine în *Philosophie de l'art*, au intuiții juste asupra continuității marilor valori spirituale în conformitate cu sensul general al istoriei.

uluitoare în manifestările sale, cu cât a știut să-și dea toate aparențele hazardului.

Perspective de o vastitate infinită se deschid cercetătorilor potrivit înzestrați spre a identifica toate aceste articulații ale rânduiei providențiale a istoriei și spre a degaja apoi dintr'ânsele toate consecințele logice și practice de rigoare. Fiindcă luînd drept criteriu suprem această orânduială, Providența divină nu numai că sancționează orice abatere dela normele ei limpezi, pe care fiecare dintre noi le putem descoperi în propria noastră conștiință, dar în același timp răsplătește într'un spirit de dreptate ce nu mai are nevoie a fi subliniat aci, toate meritele acelora ce, fie că au încarnat aceste norme în caractere pilduitoare, fie că și-au consumat existența întru apărarea sau impunerea lor. Ceea ce înseamnă că există o conduită istorică a neamurilor, conformă cu sensul general al vieții și cu rânduielele providențiale ale lumii. Ea slujește în același timp caracterizării bine definite a acestor neamuri, oricăror culturi ar aparține ele. În adevăr, acele varietăți etnice, acele personalități colective distincte ce îmbrățișează în chip spontan o conduită istorică strict conformă cu sensul general al vieții, se dovedesc implicit prin însuși acest fapt elemente creatoare de istorie, indispensabile armonioasei dezvoltări a întregului. Pe când acele popoare ce cred că pot înlocui rânduiala organică a lumii cu propriul lor arbitrar, cad din păcat în păcat, adică sub blestemul teribil al negativismului, spre a ajunge în cele din urmă o povară insuportabilă pentru viața istorică. Și aceasta fie că le elimină, fie că-și ia precauții drastice împotriva lor, ce nu trebuie să surprindă pe nimeni. Tâlcul acelei *justiții imanente*, amintite adesea cu sau fără rost, pus în această lumină, cred că va apare limpede pentru toată lumea. Cu atât mai mult cu cât regulile acestei justiții nevăzute dar implacabile — după cum vom vedea din examinarea unor cazuri concrete de o sguiduitoare evidență, se aplică și culturilor înșiși, în cal'tatea lor de personalități istorice distincte, fie pentru abateri grave dela sensul *moral* al istoriei, fie pentru răsplătirea unor merite dovedite întru respectarea și impunerea lui prin pilde vii: Lucru ce nu s'ar fi putut întâmpla în presupunerea că personalitățile isto-

rice de ultimă instanță, culturile, ar fi fost cu desăvârșire impenetrabile unele față de altele și mai cu seamă dacă istoria în generalitatea ei ar fi fost lipsită de sens.

Nu mai stăruim apoi și asupra circumstanței că atât sancțiunile cât și răsplătirile sunt proporționate și *calitativ*, astfel ca să scoată în evidență mai ales în ochii celui vinovat sau a celui merituos atât gravitatea pedepsei cât și măreția răsplătii, fiindcă cetitorii o vor putea remarca ei înșiși, cu înlesnire.

În adevăr, e limpede din capul locului că cei ce n'au găsit în rezervele quasi-nelimitate de energie sădite de Creator în sufletele lor, posibilitatea de a revendica și de-a îndeplini un rost cât de modest în țesătura vie a istoriei, au dispărut înghițiți de neant. Pe câtă vreme acele neamuri ce s'au dovedit capabile să îndeplinească funcțiuni importante și necesare în rânduiala organică a lumii istorice, nu numai că n'au dispărut, oricâte greutăți li s'ar fi asvârlit în spinare, dar s'au regenerat și s'au desăvârșit din mileniu în mileniu.

Diferențierea aceasta între chemați și aleși nu numai că nu e injustă când încercăm s'o privim în adevărata ei perspectivă morală, nu numai că nu e o simplă expresie, dureroasă dar necesară, a arbitrarului divin, ci ea constituie însuși punctul ontologic de sprijin al libertății și-al demnității omenеști în raport cu divinitatea. Problema aceasta e prea specială însă ca s'o putem aborda aci măcar în treacăt.

Fapt e prin urmare că răsplata unei contribuții efective la opera de creație istorică întru realizarea sensului providențial al vieții, este o accentuare a plenitudinii vitale și spirituale, oricare ar fi fost încercările dureroase prin care a trecut națiunea respectivă. Ba adesea sentimentul acesta de plenitudine, cât și capacitatea de creație, sporește pe măsura suferințelor îndurate și a dificultăților învinse. Pe de altă parte, sancționarea înfruntării rânduielilor organice ale lumii, se traduce prin neputință sau prin dispariție.

Să nu uităm însă că aceasta e forma cea mai primitivă, cea mai rudimentară de sancționare sau de răsplată. Fiindcă începe să apară din ce în ce mai limpede că neamurile care se reconstituie sau reînvie mai puternice și mai pline de viață

decât au fost, după ce s'au consumat realizând pe plan istoric intențiuni providențiale, nu sunt readuse în actualitatea istorică de o simplă întâmplare. După cum e tot atât de evident că nu hazardul este acela care menține ca factor negativ, luciferian, de ispitire a neamurilor și a oamenilor anumite popoare strigoi, ce în decursul existenței lor normale și-au trădat menirea, intervertind rânduiala divină a lucrurilor și încercând să-și aservească omenirea istorică în loc s'o slujească ele înșile.

Neamurile ce s'au dovedit un factor pozitiv în procesul de creație istorică, adică acelea ce găsesc în rezervele lor sufletești, în tinerețea lor eroică, puterea de a se dărui cu toată inima, de a realiza cu o filială abnegație intențiunile părințești ale Creatorului, o repetăm, ne apar mai fortificate sufletește după fiecare examen greu, după fiecare luptă cu haosul și cu neorânduiala. Lor nicio încercare nu li se pare prea grea, nicio jertfă prea exagerată, nicio osteneală fără rost, fiindcă ele simt în inima lor prezența nemijlocită, mângâietoare a Providenței divine ce se realizează printr'ânșii. Neamurile acestea, incarnare necontestată a sensului viu, creator, al istoriei, îndeplinesc așa dar în organismul ierarhic, atât de armonios definit al vieții planetare, funcțiunea de element propulsiv și reparator în același timp, de configurație plastică și de înălțare morală. Ele sunt în chip alternativ organul de relație și de orientare al întregului. Prin ele își trăiește și-și realizează viața recăzută prin păcat în carcerile obscure ale materiei, destinul său ascensional către divinitate, redobândit după crucificarea și învierea lui Hristos. Purificate prin credință, fortificate prin luptă, adică prin jertfă liber consimțită întru degajarea definitivă a ideii din lut, transfigurate prin reînvierea lor edificatoare, ele vor fi mărturia vie, de o strălucire solară, a nemărginitei înțelepciuni divine, în fața judecării de apoi, când omul istoric se va elibera în chip definitiv din lanțurile stupidității.

Dimpotrivă, popoarele împinse de o trufie senilă pe planul luciferian de existență și silite, în virtutea propriului lor păcat, să îndeplinească o funcție sterilă, negativă, în economia generală a vieții istorice, subliniază cu exemple concrete,

încă de pe planul existenții pământești, eterna neputință a Morții. Incapabile organiceste de a mai crede în Dumnezeu și în rosturile providențiale ale istoriei, ducând o existență de strigoi în cea mai tragică accepție a cuvântului, popoarele acestea nu se mai pot menține pe lume decât fascinate în permanență de miragii satanice — fiindcă destinul lor nu e în funcțiune de realități vii, substanțiale, ci de simple aparențe — hrănindu-se din sângele și din sufletul neamurilor normal constituite și lucrând în chip permanent, premeditat, împotriva rânduielilor organice ale istoriei. Existența lor intimă însă este cu adevărat o existență de strigoi, de umbre neurastenice menite unui chin perpetuu, ca toți cei blestemați să nu-și mai găsească odihnă nicăeri și niciodată. Dar fiorosul lor vid lăuntric nu și-l pot umple cu tot sângele și cu tot aurul lumii. Căci întocmai ca și vampirii, care nici ei nu sunt o simplă ficțiune, lipsită de corespondent pe planul existenții reale, ei sunt obsedați până la sufocare de presentimentul demascării apropiate și acest simplu gând, înfipt în incurabila lor neurastenie ca o săgeată într'o rană mai veche, le biciuie cugetul bolnav până la demență, împingându-i pe panta fatală a unor păcate și mai groaznice. Ne mai trăind decât în lumea ireală a aparențelor, ca unii ce par blestemați să alerge veșnic după miragii, ei nu ajung niciodată la scop. Pentrucă tocmai când se cred mai mult stăpânii lumii, tocmai când își închipuie că întâmplătoarea lor victimă e cetluită mai puternic ca niciodată, că ea nu va mai putea articula niciun singur geamăt în vreme ce i se va lua sufletul, tocmai atunci se trezește și ea *din somnul său cel de moarte*, silindu-i pe vampiri să dispară spre a reapare în altă parte sub o altă înfățișare, cu povara neputinții în spate. Neputință cu atât mai amară, cu cât ea e pusă neconținut în situația de a suporta o palmuitoare comparație cu forța vie și invincibilă, cu facultățile atât de firesc creatoare și transfigurătoare ale victimelor. Fiindcă sub acest raport nu numai că cel mai abil și mai opulent dintre bancherii israeliți e de o inferioritate totală, iremediabilă, față de cel mai umil țaran Valah, dar primul e perfect conștient de sterilitatea lui congenitală, pe câtă vreme cel de al doilea presimte în conștiința lui obscură încă, cer-

titudinea că el e cu adevărat fiul lui Dumnezeu, că vieța pământească e o simplă încercare și că după ce o va trece cu cinste se va putea reîntoarce și el la sânul iubitor al Tatălui.

Istoria Europei din decursul ultimelor două milenii subliniază cu o lungă dâră de foc și de sânge, lupta titanică dintre aceste două principii primordiale ale existențialității istorice: principiul nevinovăției, al creației și al vieții, împotriva profunde dar impotentei științe luciferiene, împotriva negației și a morții. Și încă ar trebui să adăogăm aci că știința luciferiană e profundă numai în aparență, pe când neputincioasă este în fond și în realitate. Iar dacă lupta aceasta, utilă în limite rezonabile și într'un cadru ierarhic normal, a luat proporții monstruoase și absurde, denaturând profund rânduiala providențială a istoriei și transformând planeta întreagă în balamuc, apoi e vădit că la rezultatul în chestiune nu s'a ajuns grație « *superiorității* » puterilor luciferiene, care rămân mai departe vampirice, adică iluzorii, ci ca o consecință a ușurinții stupefiante a neamurilor ce incarnează principiul creator de istorie de a cădea în ispită.

Fiindcă adevărul, teribil în măreța lui semnificație și în același timp luminos ca soarele, acesta e: Noi Creștinii în genere, fii ai lui Dumnezeu prin jertfa voluntară a lui Hristos, nu putem cădea pradă puterilor demoniace, de cât atâta vreme cât credem în realitatea lor. Sau atâta vreme cât așteptăm vreun bine sau vreun folos de pe urma acelor ce incarnează în toată hâda lor goliciune răul, negația și neantul. Deoarece e limpede că pe calea aceasta, cădem noi înși-ne în rândurile slujitorilor aparențelor neadevărate și poate că chiar mai jos decât ei. Căci ei nu fac decât să-și împlinescă ursita lor tragică, pe care nu și-o mai pot schimba; pe câtă vreme noi renunțăm cu o ușurință în adevăr copilărească la privilegiul de o măreție unică de *fii ai lui Dumnezeu*, de înainte mergători ai celor mai curate puteri creatoare din Univers, spre a ne rânduî cu inconștientă printre *slugile Satanei*, sarcasticul tartor al neputinții eterne.

Dumnezeu a sădit în noi toate cele necesare orientării noastre juste în lume: prin Hristos ne-a arătat că suntem

fiii Lui și că urmându-i îndemnurile cu credință, cu sinceritate și cu înțelegere adâncă, putem să anticipăm încă de aci de pe pământ, asupra imaginii împărăției de dincolo. Ne-a oferit așa dar latitudinea de a ne ridica pe cele mai înalte culmi ale responsabilității și demnității noastre de oameni și de Creștini, folosindu-ne de două mari puteri de origină pe drept cuvânt divină: *eroismul iubirii*, ce presupune un mod de a vedea și de a înțelege cu totul deosebit de cel luciferian și *eroismul libertății*, ce presupune la rândul-i cea mai riguroasă stăpânire de sine și adesea suprema jertfă.

Faptul că noi Creștinii în genere ne sbatem și astăzi în mlaștinile nedemnității demonice și că în loc de colaboratori liberi ai Creatorului lumilor am ajuns prizonieri ai slugilor Satanei, e de natură să ne arate că înaintașii noștri, în sărmana lor nevinovăție, au greșit — poate chiar într'o măsură gravă — greșală pe care ne-au lăsat-o și nouă drept ispășire, după ce opt sau zece generații înaintea noastră au ispășit-o în chip și mai crunt. Dar pentru ca ispășirea noastră să fie eficace și reparatorie, — lucru nu tocmai greu de realizat de oarece înaintașii noștri au greșit nu din răutate ci din neștiință, dovadă însuși faptul că mai ales Neamul nostru în ceea ce-l privește n'a încetat în acest răstimp de a îndeplini funcțiuni creatoare de o importanță decisivă în aceste părți ale lumii — trebuie neapărat să ne eliberăm de sub funesta fascinație a păcatului de până aci. Eliberare ce presupune mai întâi cunoașterea exactă a răului, demascarea lui, precum și imunizarea noastră sufltească împotriva ispitelor sale.

Prin urmare, cunoașterea justă, temeinică, a istoriei, nu numai în cronologia ei exactă ci mai cu osebire în economia ei organică și morală, este o obligațiune de viață și de conștiință pentru fiecare European și Creștin vrednic de acest nume. Și accentuez asupra calității acesteia de European și de Creștin, de oarece strămoșii noștri numai în această ipostază au greșit. Căci în aceea de Latini răsăriteni mai întâi, de Români mai apoi, ei și-au dobândit titluri nepieritoare la recunoștința întregii Creștinătăți, atât prin eminentele lor facultăți creatoare, cât și prin jertfele lor spontane pentru mântuirea comună.

Necunoscând trecutul, sau cunoscându-l greșit, Românul, Europeanul și Creștinul devalma, riscă nu numai să-și compromită grav viitorul, dar să cadă într'o degradare sufletească nemai pomenită, cu care dușmanii să poată explica dacă nu justifica, toate cumplitele noastre nenorociri viitoare. E necesar așa dar ca să cunoaștem temeinic Istoria, nu spre a ne răsbuna, ci spre a ne mântui.

III. DOVEZI CĂ PĂCATELE SE ISPĂŞESC NU NUMAI ÎN DECURSUL EXISTENŢEI PERSONALE, CI MAI VĂRTOS ÎN AL CELEI ISTORICE

În decursul ultimelor trei secole în deosebi, s'au manifestat în sânul Europei Creştine apusene — sau, dacă accepţi categorisirile spengleriene, în sânul culturii faustiene — anumite fenomene morbide, într'un ritm catastrofic din ce în ce mai pronunţat, fenomene ce constituiau tot atâtea negaţiuni uriaşe ale idealurilor sale morale originare şi ale predestinărilor sale culturale în lume. Şi pentru că ne-am propus să ne menţinem permanent în domeniul faptelor concrete în cadrul acestui capitol, vom ilustra cu exemple vii, la îndemâna fiecăruia, afirmaţia că toate marile turburări organice, toate revoluţiile şi toate măcelurile fratricide din ultimele trei secole mai ales, n'au izbucnit nici decum pe linia normală de evoluţie a lucrurilor, ci ca simptome alarmante ale unui rău cumplit, ce atacase de multă vreme organele esenţiale ale culturii respective. Grozăviile acestea, *care într'o situaţie normală s'ar fi putut evita*, nu erau altceva decât ispăşirea tardivă a păcatului neamurilor respective de a se fi abătut dela sensul general al vieţii, de-a fi nesocotit rânduiala organică, morală a istoriei, căreia au încercat să-i substituie o siluire a acestei rânduiei, creaţia arbitrariului luciferian.

Astfel, ca să păşim pe tărâmul exemplurilor, dovada acestei cumplite retrogradări morale, cauza primă a lamentabilei decadenţe creştine de astăzi şi a desarticulării întregii rase albe în genere, se poate stabili prin trei mari serii de fapte, de o evidenţă indiscutabilă:

a) Știm astfel cu toții că la baza comunității noastre morale, adică a culturilor ce-au înflorit pe acest sol sacru dela Hristos încoace, stă ideea, atât de specific europeană și creștină a respectului *absolut* al personalității omenești responsabile și creatoare. Și în adevăr că, atâta timp cât în personalitatea omenească s'a respectat cu pioasă sinceritate chipul Dumnezeuului Om, adică în perioadele de plenitudine vitală și spirituală ale Imperiului roman de Răsărit, cât și în primele cinci sau șase veacuri ale culturii Occidentale, Creștinătatea a crescut și a trăit în forme vii, de o sinceritate, de o frumusețe și de o robustețe unice pe lume, în felul lor, din bogăția de vieată și de spiritualitate autentică a cărora subsistăm și noi astăzi. Reîncepând însă schismele și întresfășierile feroce ale egoismelor particulariste, deslănțuite nu se știe de unde și cum, iar Creștinătatea căzând prin aceasta de fapt în cumplitul păcat al apostaziei, s'a putut observa că nicăieri pe lume, comparând — firește — perioadele de cultură contemporane în sens, personalitatea umană în ceea ce are ea mai sacru, mai respectabil, n'a fost mai desprețuită, mai înjosită, mai călcată în picioare, precum a fost ea în Europa « creștină » în ultimele trei veacuri. Așezăminte de bază create în urma unor penibile experiențe de milenii, tocmai în scopul de a educa, de a sanctifica și de a susține această personalitate umană spre a o face capabilă să reziste asprelor încercări ale vieții, au fost distruse cu o ură și cu o înverșunare ce ni se înfățișează cu toate caracteristicile nebuniei furioase. Apoi odată sfărâmată această ierarhie organică ce-și avea suprema rațiune de a fi în însăși nevoia de a menține nealterată imaginea lăuntrică a Creștinului și a omului istoric, forma vie a personalității creatoare într'un cuvânt, zeci de milioane de oameni în floarea tinereții și-a bărbăției creatoare au fost jertfite unui sinistru Moloh invizibil, în tot felul de revoluții și de măceluri fratricide, *nu spre mântuirea sau înălțarea Europei, ci tocmai spre debilitarea și pierzania ei finală*. Iar ceea ce e și mai groaznic, mai halucinant ca semnificație profundă, fiindcă împrejurarea aceasta indică origina ascunsă și îndepărtată a răului, e că în acest îndelung răstimp nici un grup organizat de Europeni sau

de Creștini n'au găsit într'înșii nici energia morală, nici concursul activ și conștient absolut necesar spre a identifica acest rău, spre a-l combate și spre a-l reduce la neputință. Imprejurare ce-a făcut din noi toți la un loc, obiectul milei ironice a raselor colorate, când noi eram predestinați să fim educatorii și organizatorii lor, adică subiectul admirației și respectului lor.

b) Ne aducem apoi aminte că principala condiție exterioară a unității personalității *Creștinului*, este unitatea organică și erarhică a credinței; unitate care, după cum vom avea prilejul să vedem în nenumărate rânduri de aci înainte, nu esclude diversitatea *funcțională* în sânul Bisericii înșiși, în contemplativi, organizatori și activi, ci o presupune din capul locului. Ceea ce înseamnă că diversitatea aceasta funcțională, departe de a justifica schismele și ereziile, ar trebui să le condamne în ochii oricărui om de bun simț. Fiindcă unitatea reală, vie, nu e posibilă și mai ales nu e creatoare, decât pe bază de varietate organizată.

Tot atât de lesne se poate înțelege — cred — că ideea de unitate creștină nu numai că nu comandă ștergerea deosebirilor naționale dintre oameni, dar subliniază chiar necesitatea deosebirilor acestora. Totuși condițiunea primordială nu numai a armoniei dar și a valorificării istorice la maximum a acestor diversități religioase și naționale, e unitatea. Căci altmintreli părțile, care în rânduiala divină a existențialității noastre terestre trebuie să reprezinte tot atâtea organe cu funcțiuni deosebite, în loc să colaboreze și să se fortifice reciproc din plenitudinea de viață și de spiritualitate a întregului viu, ar căuta să se păgubească și să se distrugă reciproc. Cum au și făcut-o de altfel. Pentru că împotriva evidenței și a bunului simț, cu nesocotirea brutală și pătimașe a maximelor morale de căpetenie ale religiei noastre Creștine, începând cam dela dispariția Latinilor răsăriteni din cadrele active ale Imperiului roman de răsărit — și amănuntul acesta se cere cu îngrijire notat — istoria Creștinătății nu e decât istoria schismelor, a hereziilor și-a întresfășierilor lăuntrice. Retrogradarea morală a rasei albe și degradarea spăimântătoare a personalității umane, despre care ne-am ocupat în

aliniatul precedent, în această neîntreruptă și penibilă anarhie spirituală își are sorgintea. Toate datele fatale din istoria omenirii, 1444, 1453, 1688, 1700—1714, 1793, 1806, 1812—15, 1870—71, 1914—17—18—19 și 1939, nu vor aminti urmașilor noștri decât chipul cumplit cum au ispășit zeci de milioane de laici nevinovați, morți în chinuri groaznice, păcatele capitale ale unor pseudo-clerici de teapa unui Fotius sau Cerularios și alții asemenea lor, care au înțeles să slujească mai mult orgoliul luciferian al unor seminții impotente și degenerate, de cât mântuirea creștină prin unitate, iubire și respect reciproc. Fiindcă dacă unitatea creștină primordială, — adică unitatea *spirituală* rezultată din articularea *organică* a diversităților religioase și naționale — ar fi fost realizată până la capăt într'un spirit de abnegație desăvârșită și cu o metodă profund realistă, ea ar fi dus fără greș la înstaurarea pe întreaga planetă a unei rânduiei providențiale, întemeiată pe dragoste, pe dreptate, pe respect și pe emulație reciprocă. Iar la rigoare chiar și pe luptă, dar nu pe măcel zadarnic, pățimaș, steril, ci pe luptă dreaptă, cavalierească, *selectivă*. Pe câtă vreme, divizată și învrăjbită, Europa creștină și-a consumat în revoluții și în măceluri fratricide, adică în măceluri pur monstruoase care agravau și adânceau răul în loc să-l tămăduiască, nu numai sângele nevinovat al celor mai buni dintre copiii săi, dar și cele mai prețioase rezerve vitale și spirituale ale sale.

Am accentuat și cu alt prilej și țin s'o subliniez și aci: Nu sunt un pacifist, nici în accepția comună, nici în cea figurată a cuvântului și consider războiul drept una din manifestările primordiale ale omului istoric, fără de care menținerea într'o formă viabilă a neamurilor și riguroasa lor selecțiune calitativă nu e posibilă. Cred așa dar că războiul va dăinui tot atât cât și omul istoric, adică atâta vreme cât omul spiritual nu va fi luat definitiv locul omului natural. Ba încă poate chiar și atunci războiul va continua cu mijloace și cu ispite infinit mai subtile decât cele de astăzi. Accentuez însă: războiul determinat de legitima apărare a creștinătății sau a rânduiei organice a lumii, de situații fără ieșire, de nevoia dureroasă de a elibera latențe istorice înde-

lung comprimate și dus cu mijloace cavaleriești, nu măceluri haotice, monstruoase atât în scopurile cât și în mijloacele lor, destinate doar să retrogradeze nu numai fiziologicește și politicește, dar chiar și moralmente — ceea ce e infinit mai grav — cele mai de neînlocuit rezerve vitale și spirituale ale lumii. Căci doar numai astfel de măceluri s'au desfășurat în Europa în ultimele două-trei veacuri;

c) In al treilea rând vom observa că tocmai grație enormului val de vitalitate și de spiritualitate proaspătă pe care-l aduceam odată cu noi pe lume — și când zic *noi*, mă gândesc deopotrivă și la Creștinii răsăriteni ce au dovedit că încarnează realmente un ideal viu, cât și la cei apuseni —; grație aptitudinilor noastre specifice care ne predestinau unui rol de creatori, de organizatori, de factor propulsiv al istoriei de o importanță hotărâtoare, eram urșiți să creăm o rânduială istorică universală cu un caracter manifest organic, providențial. Rânduială conformă cu sensul general și mai cu osebire moral al vieții, întemeiată în primul rând pe dreptate, pe recunoașterea meritelor istorice dovedite și încercate ale fiecărui neam, ale fiecărei culturi, spre a le valorifica în chipul cel mai înțeleptesc cu putință, în vederea finalităților supreme ale omenirii istorice. Și e limpede că o atare conduită, care ar fi exprimat adevărata noastră predestinare, adevărata noastră vocațiune istorică, ne-ar fi raliat în chip instinctiv încrederea și iubirea raselor colorate, care pe acest plan nu s'ar mai fi putut socoti egale ca noi, ne-cum superioare nouă cum au început să se creadă în ultimii treizeci de ani. In fapt, cei ce au luat contact în numele nostru, al Creștinilor, cu semințiile celorlalte continente, fără să fie totuși exponenții naturii noastre morale și ai predestinărilor noastre istorice, s'au purtat tocmai pe dos, alimentând și de acolo cu sânge și cu suflet nevinovat, teribilul, invizibilul Moloh asiatic din Europa. De sigur că atât această conduită, cât și această confuzie erau profund calculate, tocmai în scopul de a compromite în chip iremediabil Europa creștină. Iar insidioasa manevră a reușit. Dovadă faptul că neîncrederii dela început, i-a succedat în inimile coloraților o ură de moarte împotriva albilor Creștini. Uură profundă, tenace, de nepă-

truns în resorturile și posibilitățile ei destructive misterioase; și sentimentul acesta e departe de a constitui un element neglijabil în previziunile noastre de viitor.

Pe scurt, ruperea unității creștine originare (ce, încă odată, nu s'a putut produce decât după dispariția inexplicabilă, cel puțin până acum, a elementului Latin răsăritean din cadrele active ale Imperiului roman de răsărit) cauza primă a retrogradărilor succesive ale rasei albe de mai târziu, explică nu numai toate giganticele catastrofe ale istoriei noastre, care au influențat în rău asupra vieții de pe întreaga planetă, dar și toate lipsurile, toate diformitățile, toate monstruozițările morale și politice ale lumii de astăzi. Țin să adaug însă, că fenomenul acesta originar, care odată constatat, explică atât de multe lucruri, rămâne el însuși inexplicabil, deoarece e vădit că pe linia de evoluție normală a lucrurilor el nu se putea produce dela sine. Dar să nu anticipăm.

Actuala apostazie a noastră de fapt, e așa dar rădăcina invizibilă a tuturor durerilor, a tuturor mutilărilor noastre lăuntrice de astăzi, ca și a gravelor ispășiri de mâine, pe care nu le vom putea evita. *Accentuez din toate puterile: «nu le vom putea evita noi Creștinii în genere»*. Căci aci nu mai poate fi vorba numai de răspunderea izolată a unor anumite grupuri de oameni, sau de anumite popoare. După cum e tot atât de limpede că tămăduirea nu ne poate veni decât dela reconstituirea chipului lui Dumnezeu în om și a unității creștine primordiale. Adevăr pe care a încercat să-l formuleze și *Henri Massis* în cartea sa de mare răsunet cândva, *«Defense de l'Occident»*, în care n'a izbutit totuși, să identifice pricinile adevărate ale răului și prin urmare nici mijloacele practice de îndreptare, singurele eficace:

«Dacă ne vom arunca ochii — scria dânsul ¹⁾ — asupra Europei mortificate în spiritul și în carnea sa, ne va apare că ceea ce constituie astăzi unitatea sa, e o unitate de suferință. Și sub frenezile posomorite ale unei lumi ce nu pare din capul locului decât că vrea « să se bucure cu vehemență de ceea ce mâine

¹⁾ Op. cit., pp. 251, 52.

va aparține altora », începem a discerne mișcări mai mult sau mai puțin confuze către restabilirea ordinii.

« Occidentul începe să-și simtă răul care-l minează, iar în același timp începe să-i revină și simțul umilinței. El nu mai e posedat de orgoliul nebun al progresului, iar criza de conștiință pe care o încearcă mărturisește o dorință imensă de liberațiune spirituală. Desordonate, astfel de tendințe ne-ar reconduce către barbarie, care a și început să caute a le capta veleitățile imprecise; readuse la rânduiala superioară a inteligenței, ele ar restitui lumii Occidentale care pierd din pricina lipsei de credință în adevărul transcendent ¹⁾, fătăduiala destinelor sale civilizatorii. Căci dacă Europa se sbate în grozăviile unde o vedem, asta înseamnă că ea nu și-a împlinit misiunea. Și acum nu mai poate fi vorba de a salva corpul acestei Europe disociate, ci de a-i restitui conștiința energiilor sale interioare, acel sens al omului pe care ea l-a lăsat să se întunece, printr'o grijă exclusivă acordată satisfacțiilor materiale ».

Obiectiv vorbind, atât *Massis*, cât și mulți alți eminenți cugetători apuseni, au văzut limpede răul, și-au dat seama că « Europa nu și-a îndeplinit misiunea », dar nu s'au dovedit în măsură să formuleze sau să întrevadă măcar o soluție obligatoare pentru toată lumea, de oarece e clar că nu și-a pus nici unul întrebarea capitală: Pentru ce anume, nu și-a îndeplinit Europa creștină misiunea istorică? După cum nu vedem să fi încercat a formula un răspuns adânc simțit, nu numai adânc gândit, vreunei întrebări asemănătoare. Și n'au întreprins încercarea în chestiune, nu din pricină că le-ar fi lipsit documentarea de rigoare — o nu, departe de asta! — ci din aceea că în Occident, unde în ultimul veac au inspirat un interes deosebit mai mult accidente istorice decât semnificația lor vie, pare să se fi pierdut sensul cu adevărat creștin al istoriei. Am văzut astfel că însuși *Massis*, care recunoaște cu francheță că lumea occidentală « pierd din lipsă de credință în adevărul transcendent », nu întrevede o ieșire din acest tragic impas decât în contrariul metafizic al credinței, adică în rânduiala « superioară » a inte-

¹⁾ Toate sublinierile din textul citat ne aparțin, N. B.

ligenței. Când noi știm, dimpotrivă, că inteligența omenească în sine, lăsată în seama propriilor sale puteri, ca instrument al unui egocentrism incurabil, numai *superioară* nu poate fi. Și că ea nu poate fi utilă, relativ vorbind, decât atunci când servește drept simplu instrument înțelepciunii divine, care se manifestă prin har și prin inspirație. Adevăr ce se cuvine meditat și aprofundat mai serios, cu cât știm că în genere Creștinul și în special cel apusean, tocmai pe laturea aceasta a încrederii excesive în inteligența constructivă, s'a dovedit vulnerabil față de ispitele luciferiene care au sfârșit prin a-l pierde.

Dar ca să ne reîntoarcem la punctul capital al problemei care ne interesează în deosebi și ca să putem găsi un răspuns cu adevărat satisfăcător, trebuie să ne formulăm întrebarea cam astfel: *Europa creștină nu și-a putut îndeplini misiunea sa istorică primordială în decursul acestor două milenii din lipsă de mijloace vii, de resurse vitale și spirituale adecuate scopului indicat de noi în treacăt ceva mai sus, ori dintr'o altă pricină mai complicată, mai greu de identificat?* Întrebare cu atât mai legitimă cu cât, spre a ne sluji de termeni spenglerieni, nu numai cultura faustiană a ratat sub acest raport ci și cea magică însăși. Și atunci o străfulgerare luminoasă în noaptea conștiinței noastre: Nu cumva, amândouă aceste culturi succesive și, evident înrudite și complementare, n'au ajuns să-și realizeze nici pe departe latențele lor creatoare din pricină că s'au abătut de la acel sens general al istoriei pe care-l tăgăduia filosoful german? Și nu cumva, examinând cu o atențiune extremă spăimântătoarele rezultate ale acestor vaste experiențe negative și căutând să le identificăm pricinile specifice, vom ajunge să determinăm prin contrast, tocmai acest misterios sens general al istoriei?

Să încercăm așa dar a vedea limpede în confuzia aparentă a ucrurilor:

În istoria, așa cum o concepem noi, ca o colaborare creatoare între divin și uman, pe o succesiune de planuri și de perspective prestabilite de Providență, nu e suficient să știm că a existat cândva o cultură cu o cutare sau cutare configurație lăuntrică, — așa cum pare a lăsa Spengler să se

înțeală — ci și dacă ea și-a realizat în întregime latențele sale creatoare, *dacă și-a îndeplinit cu eficacitatea necesară funcțiunea sa prestabilită în ansamblul istoric dat*. Lucru cu atât mai lesne de înțeles, cu cât am văzut că rostul profund al culturilor istorice, este tocmai acela de a valorifica pe o scară vastă și într'un ciclu complet și edificator de experiențe anumite posibilități concrete din latențele infinite ale sufletului omenesc, spre a se putea întregi, spre a se putea desăvârși din ce în ce mai accentuat, mai coerent, *mai vizibil chiar*, imaginea vitală și spirituală a omului istoric în genere, în vederea unor finalități poate nu chiar tocmai atât de misterioase, cel puțin în formă. De oarece scopul urmărit cu astfel de mijloace, pe care numai abisala înțelepciune divină le putea concepe și realiza, pare a fi acela — în linii mari — de a face din Omul concret, istoric, adică articulat unor ansambluri vii din ce în ce mai desăvârșite, mai asemănătoare cu chipul Creatorului, un colaborator din ce în ce mai conștient, din ce în ce mai pasionat, din ce în ce mai activ, al creațiunii divine originare ce se continuă și astăzi prin noi și pentru noi.

În lineamentele generale ale acestui cadru impresionant, fie măcar și numai prin vastitatea lui, cultura magică, întru configurarea, consolidarea și apărarea căreia Latiniile răsăriteni, adică pre-Româniile, au avut de îndeplinit un rost de o importanță capitală, hotărâtoare pentru orientarea, pentru destinele ulterioare ale întregii rase albe de cultură creștină, — *cultura magică* — *zic* — *avea drept misiune principală, drept funcțiune de bază, crearea Monarhiei Creștine în ipostază de organizatoare și ocrotitoare a Bisericii creștine unice, drept credincioasă și apostolică în același timp*. Observăm pe de altă parte că această cultură magică era și *trebuia* să fie complementară nu numai față de cultura faustiană, care i-a succedat, ci și față de cea apoliniană, care o precedase. În sensul că în ordinea organică, providențială a lucrurilor, cultura apoliniană a configurat corporalmente imaginea vitală a omului istoric, creindu-i astfel un prim punct de sprijin în cosmos. Pe câtă vreme cultura magică l-a galvanizat și l-a configurat lăuntric, după ce l-a pus în legătură de filiație

direct simțită, *vie*, cu Dumnezeu unic. Toate condițiunile subiective și obiective au fost rânduite apoi astfel de către Providență, încât cultura magică să-și poată îndeplini cu maximă eficacitate profundele sale rosturi istorice: Spiritul era reprezentat în economia puterilor sale de bază prin cele mai proeminente încarnări ale spiritualității Asiei vestice, leagăn străvechiu al atâtor culturi patriarhale și sacerdotale, înviorat din belșug cu sânge tânăr, european, încă cu mult înainte de marele *Macedonean Alexandru*. Iar când se știe că dealungul existenței și mai cu seamă la originea oricărei culturi, rostul funcțional al spiritului e acela de a *fecunda* sângele raselor tinere, predestinate a *încarna* cultura în chestiune, de a coordona energia activă a acestor rase într'o formă de o unicitate organică, de a le aduce să se articuleze în așa fel încât să se realizeze integralmente în timp și în spațiu, vom înțelege lesne importanța acestei prime condițiuni. Țin să mai subliniez apoi în această ordine de idei, că magisteriul celor investiți de Creator cu funcțiunile spiritului, pe lângă că trebuie să fie exercitat într'o atmosferă de-o abnegație desăvârșită ca să-și poată împlini cu deplină rodnicie ursita, implică nu atât o atitudine inhibitorie, cât una selectivă, de animatori și îndrumători. În alți termeni, poate mai brutali dar mai expliciti, exponenții spiritului, care îndeplinesc o funcțiune istorică de o delicatețe extremă și cu răspunderi covârșitoare, trebuie să se ferească de a încerca să siluiască realitățile vii în sensul propriilor lor prejudecăți, deoarece pot provoca pe această cale catastrofe sub ruinele cărora se vor înmormânta ei înșiși. Ci să se silească a pătrunde cât mai mult elementul intențional divin și să ajute numai la realizarea sa concretă, *vie*, istorică.

Pe de altă parte vedem că elementul plastic al culturii magice, adică sângele și carnea predestinate să întrupeze, să realizeze în viu și în concret mai întâi, să universalizeze mai apoi acele înalte idealuri pe care Providența le-a făcut să germineze în Asia vestică, erau reprezentate aci de neamurile traco-iliro-geto-dacice *romanizate*, de pe teritoriul european al spațiului pontic. Inrudite între ele, înzestrate cu facultăți creatoare, organizatoare și răsboinice puțin comune, însușiri

ale căror unități de măsură au fost personalitățile cele mai proeminente ale primului mileniu creștin pe plan mondial — neamurile acestea fusese unificate într'o primă instanță în urma unei puternice infuzii de sânge latin înrudit și-a adoptării limbii și elementelor mai importante ale civilizației latine. Creștinismul trebuia să împingă pe deoparte unificarea aceasta până la limitele sale maxime, iar pe de altă parte să reactiveze din lăuntru în afară, strălucitele lor puteri creatoare, încă virgine, conjugându-le cu impulsunile lor diversificatoare corespunzătoare.

Impăratul latin-răsăritean Constantin cel Mare, cel ce a personificat cea mai importantă inițiativă culturală și politică a primului mileniu creștin, a simbolizat de minune profunda necesitate a unei colaborări echitabile și rodnice *între spiritul vest-asiatic și sângele sud-est european, reprezentat aproape în toate nuanțele sale în latinitatea răsăriteană*, atunci când a clădit metropola unei lumi noi pe țărmii Bosforului, adică exact pe hotarul dintre Europa și Asia. Și fără îndoială că dacă intențiunile acestui prim și strălucit monarh creștin ar fi fost just și profund înțelese, precum și traduse permanent și continuu în faptă cu sinceritate, fără îndoială că Europa creștină nu s'ar fi sbătut vreme de aproape o mie cinci sute de ani în mlaștinile anarhiei și neputinții, spre a se vedea astăzi în dureroasa necesitate de a lichida în chip brusc, cea mai deficitară, cea mai păgubitoare moștenire a tuturor vremurilor. Fiindcă orice interpretare s'ar da caracterului și operii lui Constantin cel Mare, nimeni n'ar mai putea tăgădui astăzi că el a oglindit în simțirea și în cugetul său liniile mari ale intențiunilor Providenței, pe care s'a străduit cu o rară energie să le realizeze. Viziunea lui istorică era așa dar esențialmente organică, providențială. Și, o repet, în presupunerea foarte naturală că această viziune ar fi căpătat corp, actualizându-se într'o tradiție vie, înțeleasă de toate părțile ca oglindind înțelepciunea divină însăși, acceptată și respectată prin urmare cu sfințenie de către toți cei predestinați s'o îndrumeze, s'o încarneze, sau să folosească în vreun chip oarecare de pe urma ei, nu numai că situația întregii rase albe ca și aceea a întregii lumi de astăzi de altfel

ar fi fost cu totul alta, dar nici chiar elementele asiatice aggregate culturii magice cu rosturi bine definite, n'ar fi avut de îndurat cumplitele dezastre de mai târziu, nici consecințele teribilului blestem ce apasă asupra conștiinței lor chinuite și astăzi.

Așa dar, cum era și de așteptat, la origina ratării culturii magice, eveniment ce avea să influențeze în chip defavorabil întreaga istorie omenească de mai târziu, există o racilă ascunsă, un păcat nemărturisit încă dar lesne de identificat. Și anume, *păcatul săvârșit împotriva naturii organice, providențiale a rânduielilor istorice ale lumii acesteia, ca și împotriva lor însile, de către elementele vest-asiatice, care, ispitite de ademenirile luciferiene ale minții lor, ale intelectului lor rafinat la maximum, au socotit că pot înlocui realitățile vii create de Dumnezeu, în scopuri bine definite — în cazul nostru concret, pe Latinii răsăriteni — cu simulacre și cu artificii născocite sau fabricate de propriul lor arbitrarium uman.* Intreaga politică tainică strict bizantină, organizată alături și sub cea latin răsăriteană, a fost întemeiată pe această tragică aberație a egoismului uscat de bătrânețe, smuls din rădăcinile care-l alimentau cu seva impalpabilă a divinității și încredințat — poate în chip sincer — că va putea înlocui cu forme goale și moarte, fondul concret și ireversibil al realităților vii: înlăturarea elementului latin-răsăritean dela conducerea și finalmente chiar din înșiși cadrele active ale imperiului creat, consolidat și extins de către exponenții săi. De aci înainte, adică dela săvârșirea acestui păcat original, vedem cum politica strict bizantină, care e negația totală a politicii lui Constantin cel Mare, e silită de fatalități cumplite să meargă până la capăt și să adopte norme de conduită inspirate nu din voința onestă de a urma cursul organic al lucrurilor, din dorința sinceră de a respecta rânduiala providențială a istoriei spre a se ajunge la transfigurarea ei, ci din pornirea manifest pătimase, luciferiană, de a o denatura, de a o silui. Expresia nu e cătuși de puțin brutală sau injustă, fiindcă e limpede că cel ce se silește, împotriva tuturor evidențelor, să subordoneze natura și realitățile vii ale istoriei nu unui înalt ideal moral, ci exigențelor bolnave ale pro-

priului său egoism impotent, săvârșește o denaturare, o silnicire a voinței divine, un *păcat capital*.

Paralelismul meritelor și al de-meritelor, în cazul concret al culturii magice e prin urmare foarte ușor de stabilit:

a) Imperiul roman de răsărit, după cum îl arată și numele, a fost creiat de către Latinii răsăriteni, proveniți din traco-geto-daci romanizați, printr'unul din cei mai proeminenți exponenți politici și militari ai lor, *Constantin cel Mare*.

b) Opera aceasta cu adevărat epocală pentru orientarea ulterioară a destinelor întregii rase albe, s'a făcut nu cu intenția de a-i exclude pe vest-asiati dela opera de creație și de mântuire comună, ci cu aceea — indiscutabilă pentru că ea reprezintă evidența însăși — de a-i articula într'un sistem organic de colaborare liberă, activă, pozitivă, adică sinceră, voluntară, pasionată, *menit nu să-i incomodeze sau să-i diminueze în vreun fel, ci tocmai dimpotrivă, spre a le valorifica integral aptitudinile lor specifice, să-i înalte la un rang de putere, și de demnitate nevisată de ei până atunci*. Ceea ce înseamnă că sistemul politic al Latinilor răsăriteni era conform cu sensul organic și moral al istoriei pe care-l încarnau atât de plastic; sistem ce se întemeia pe respectarea principiului funcțional al raselor și se inspira din dorința și din voința sinceră de a ocroti și de a transfigura omenirea istorică, potrivit cu rânduiețile providențiale ale lumii. De aceea rodnicia ei măreție nici nu mai poate fi pusă azi în discuție, ne-cum contestată.

c) Dovada cea mai concludentă în această privință o constituie faptul că, atâta vreme cât frânela imperiului au fost în mâinile Latinilor răsăriteni, *creatorii* lui — amănunt ce se cuvine cu deosebire subliniat, ori de câte ori se ivește prilejul — elementele vest-asiatice s'au bucurat de o mai deplină libertate, securitate și prosperitate, precum și de onoruri mai impunătoare, decât sub pseudo-împărații ridicați dintre proprii lor consângeni. Se prea poate ca împărații Latini-răsăriteni să fi pretins mai multe sacrificii și osteneli, *din partea tuturor locuitorilor fără osebire și mai vârtos din partea Latinilor răsăriteni înșiși*; însă ei *dăruiau* și mai mult

în schimb, adesea chiar în prealabil, înlesnind astfel tuturor să se achite din plin și fără să se resimtă în chip deosebit, de toate obligațiunile lor civice și militare normale și strict necesare. Căci acești Latini răsăriteni, prin sângele tânăr și creator al cărora se exprima însăși înțelepciunea Providenții, aduceau pretutindeni cu dânsii duhul sacru al organicității, al vieții unitare și articulate în același timp, spiritul adevărului și al dreptății. Pe câtă vreme împărații proveniți din vest-asiatici, adică din sânul unor populații admirabil dotate sub raportul intelectual, dar din sufletul cărora seva creatoare secase de mult, cu toate însușirile lor — adesea alese — necontestate de nimeni, cu toată buna lor voință, cu toată abilitatea lor, recunoscută întotdeauna ca fiind de o prodigioasă subtilitate, ajungeau *regulat* la rezultate exact contrarii. Și aceasta tocmai din pricina foarte simplă că isvoarele creatoare — sub raportul plasticității istorice — secase de mult în sufletele lor: ei nu mai puteau crede adânc, sincer, în puterea transfiguratoare a harului, care se exprimă cu o siguranță vecină cu miracolul prin sângele tânăr, ci exclusiv în inteligența și'n abilitatea omenească, trăsătură distinctivă a bizantinismului pur.

*

O simplă comparație între cel mai obscur împărat de origine latin răsăriteană ce a domnit la Constantinople după stingerea dinastiei Theodosienilor, *Marcian* și între primul împărat de origine vest-asiatică dovedită, pe tronul lui Constantin-cel-Mare, *Anastase*¹⁾, de altminteri om ponderat și excelent administrator, ne arată numai decât deosebirea de potențial vital și spiritual dintre cele două elemente componente ale imperiului. Primul, deși spirit mediocru, iar pe deasupra lipsit chiar și de experiența necesară unei guvernări pozitive, abstracție făcând de faptul că a reușit să abată primejdia ridicată de hoardele lui Attila, — de oarece rezultatul acesta se poate să fie atribuit diplomației specific bizantine, când ne gândim cu ce mijloace a fost obținut — a isbutit să mențină coeziunea vie, organică a imperiului, prin simpla

¹⁾ Anastase deși născut la Dyrrachium, aparținea unei familii vest-asiatice recunoscute; mama lui era manicheeană.

sa prezentă în fruntea lui. Pe când Anastase, deși om cum-pănit și excelent gospodar, precum am subliniat-o mai sus, deși bine intenționat, activ și susținut cu îndemânare și per-severență de straturile superioare ale poporației vest-asiatice de limbă grecească, n'a făcut decât să frângă unitatea orga-nică și spirituală a Imperiului, provocând schisme sau înte-țindu-le vrăjmășiile, răspândind pretutindeni confuzia, nepu-tința și anarhia.

« Dacă totuși imperiul subsistă în această perioadă tur-bure — *nu se poate opri de a recunoaște bizantinologul C. Bayet, un partizan declarat al elementului vest-asiatic* — dacă rezistă atacurilor Vandalilor, acelora a numeroaselor triburi slave ce tocmai atunci își făcuse apariția, precum și acelora ale Perșilor, e evident că vitalitatea sa nu depindea în chip absolut de valoarea personală a împăraților respectivi ».

De sigur, ne vom grăbi noi să adăugăm, de oarece e vădit că vitalitatea aceasta îi fusese infuzată de elementul latin răsăritean care îl creiase și la care a trebuit să se recurgă din nou pe la începuturile veacului al VI-lea, spre a se preveni o catastrofă finală iremediabilă. Căci doar aceasta e explicația instaurării noiei dinastii latin-răsăritene, realizată prin ridi-carea în fruntea Imperiului a lui *Justin I-iul*, oștean originar dintr'o localitate obscură din Dacia Mediteranea și unchiul lui Justinian, monarhul de statură morală și politică hercu-leană care, după cum o recunoaște și Spengler, nu-și are alt punct de comparație în decurs de două milenii — aproape — de istorie creștină, de cât în Carol Quintul ¹⁾.

Restabilirea elementului latin răsăritean în cadrul culturii magice și în funcțiunile istorice căreia îi era predestinat prin sânge, prin spirit, prin aptitudini și vocație, a atras după sine reînvierea Imperiului, care atinge în această perioadă, culmile supreme ale gloriei, ale puterii și ale influenței sale binefăcă-toare în lume. Odată cu acest element prețios, un aflux de vitalitate proaspătă, de geniu creator, de impetuos spirit eroic, de vigoare și de sănătate, se ridică în uriașul organism amortit. Inițiative hotărâtoare, creațiuni epocale se realizează

¹⁾ Comparația e foarte justă în fond însă greșit expusă în formă. De altminterlea ne luăm însărcinarea să debatem această temă într'o broșură aparte.

pe toate tărâmurile și pe toate planurile de afirmare ome-
nească: în domeniul religios, în arte și mai cu seamă în arhi-
tectură, în politica pozitivă, în dreptul public și în cel privat,
în administrație, în oștire, în sistemul de guvernământ, până
și în tehnica propriu zisă, în cultura pământului, în industrie
și în negoț. Hotarele imperiului se întind din nou pe mari
dimensiuni, isbutind să cuprindă iar în lăuntrul lor, aproape
întreg basinul mediteranian. Pe scurt, metropola creiată de
Constantin-cel Mare, sub Justinian, un Latin răsăritean și
mai caracterizat, ajunge o vrednică continuatoare a vechei
Rome și centrul de gravitate a trei continente.

O altă tendință de o importanță capitală și profund semni-
ficativă din punctul nostru de vedere se manifestă sub acest
nou regim, istovit prea de timpuriu — din nenorocire — de
puterile negative sălășluite în sânul său, spre a-l combate cu
tenacitate și cu metodă. Și anume aceea ce — paralel cu
mișcarea de regenerare, de reîntinerire a populațiilor seden-
tare și mercantile vest-asiatice — avea drept scop să trezească
la o viață culturală sănătoasă, pozitiv și integral creștină, de
a le organiza și ocroti, spre a face dintr'ânsele baza vitală a
imperiului, semințele autohtone de limbă latină cât și cele
asimilate lor, din spațiul pontic și Carpatic, din care avea să
se tragă în linie directă neamul românesc de astăzi. Procedând
astfel, Justinian continua tradiția vie creiată de Constantin-
cel-Mare, achitându-se în același timp de una din cele mai
înalte îndatoriri de conștiință față de rasa și de neamul său.
Căci inițiativa aceasta, a cărei nereușită a atras după sine
slăbirea și desarticularea iremediabilă a Imperiului, nu era
rezultatul unui capriciu sau al unui arbitrar imperial, *ci sa-
tisfăcea* o impulsie ardentă, o sete de desăvârșire clar ex-
primată de înșiși populațiile în chestie. Ne amintim astfel
că mișcarea lui Vitalian, sprijinită cu o energie impresionantă
prin dârzenia și disciplina ei de totalitatea Latinilor răsări-
teni, s'a născut tocmai din voința — clar exprimată — de a
se impune respectarea exigențelor religioase și a celor mai
elementare nevoi de viață și de organizare politică, militară
și administrativă a acestor oameni ce *încarnau* cu adevărat,
baza vitală a Imperiului.

Ceea ce înseamnă că înființarea de către Justinian a arhiepiscopiei *Latin-răsăritene Justiniana prima*, cât și creierea pe tot cursul inferior al Dunării și în spațiul pontic european al aceluși sistem de castre și de fortărețe pe care-l descrie *Procop din Cesareea* cu atâta lux de amănunte în lucrarea sa clasică «*De aedificiis*», erau înfăptuiri ce corespundeau unor necesități imperioase, clar și repetat exprimate în atâtea rânduri.

Chibzuind și cântărind îndelung potențialul creator al populațiilor latin-răsăritene, pe care ilustrul împărat vroia să-l cristalizeze într'o formulă spirituală și politică proprie, destinată să-l valorifice la maximum, nu ezită să afirm că de reușita sau de nereușita acestei inițiative atârna soarta nu numai a imperiului roman de răsărit, dar a întregii Europe creștine de mai târziu. Fiindcă pedeparte ele nu erau alcătuite dintr'un aluat comun, ce se mai putea improviza și în alte părți, ci dintr'o esență unică, din moment ce din rândurile lor s'au ridicat caractere reprezentative pentru întreaga rasă albă, ca acelea ale unui Constantin-cel-Mare, Justin I-iul, Justinian și Belizarie, ca să nu pomenim decât pe cele mai cunoscute, iar pe de alta, tocmai în virtutea predestinărilor, vocațiilor și aptitudinilor lor unice, de neînlocuit, ele trebuiau să îndeplinească anumite funcțiuni, să realizeze experiențe istorice decisive, de care omenirea concretă, Creștinătatea, nu se putea dispensa fără a fi silită să retrogradeze moralmente, să întârzie lungi secole în calea sa, și să îndure crunte și nemeritate suferinți. Iar împrejurarea că inițiativa lui Justinian a eșuat finalmente, nu dovedește cătuși de puțin slaba putere de rezistență a Latinilor răsăriteni sau a pre-Românilor, fiindcă sub povara acelor forțe negative invizibile au sucombat la intervale largi de timp *toate* neamurile creștin-europene, care au avut și răgazul și posibilitatea să se organizeze mult mai bine decât înaintașii noștri și în bună parte grație lor, și care — amănunt infinit mai important — aveau o mulțime de posibilități practice de a se folosi de experiența lor. Căci victime ale acestor puteri negative, au fost până acum nu numai Latinii-răsăriteni și Românii, urmașii lor direcți, cei mai crunt și mai îndelung loviți dintre toți, ci și Italienii, Germanii, Francezii și Slavii, după cum vor

fi mâine și Englezii, considerați până acum numai ca beneficiari. Ci ea subliniază numai împrejurarea că puterile pozitive, propulsive ale istoriei, în fruntea cărora s'au găsit Latinii răsăriteni în decursul primului mileniu creștin, nu apucase încă să ajungă la o clară conștiință a veritabilelor lor rosturi istorice, nu-și constituise încă cu alte cuvinte, organele necesare apărării lor împotriva forțelor negative. Apărare ce — și lucrul acesta nu voiu înceta să-l repet ori de câte ori mi se va ivi prilejul — s'a dovedit utilă nu numai neamurilor ce încarnează în fața lui Dumnezeu răspunderea întregului la un moment anumit, nu numai antagoniștilor lor reali sau aparenti, dar însuși procesului de normală combustione istorică și armoniei cosmice prestabilite de Providență. Altmintreli, puterile negative ce, menținute în limite rezonabile își au, poate, rostul lor profund pe lumea aceasta, lăsate să se desvolte în virtutea puterilor de expansiune proprii, se pot hipertrofia până la monstruos și absurd, înfășurând întreaga viață istorică într'o atmosferă de infern.

Reluând însă firul esențial al temei noastre, e un fapt bine stabilit, ce se poate sprijini pe un aparat documentar formidabil, că elementele citadine și mercantile din cadrul Imperiului roman de răsărit, pe care din punct de vedere etnic i-am rânduit printre Asiații vestici de limbă grecească, înlăturând mai întâiu dela conducere, apoi din cadrele active și responsabile ale Imperiului pe Latinii-răsăriteni, ce reprezentau elementul european, combatant, pastoral și agricol, iar mai apoi innăbușindu-le aproape cu totul viața națională, au săvârșit un păcat capital de proporții halucinante împotriva rânduielilor providențiale ale istoriei, păcat pe care nu numai că l-au ispășit în chip cumplit ei înșiși, ispășindu-l încă și astăzi, dar l-au transmis ca pe un blestem întregii Creștinătăți europene. *După cum e tot atât de limpede că atâta vreme cât Creștinătatea în chestiune nu-și va fi eliminat din posibilitățile sale sufletești latente și din procedeele conduitei sale politice înclinarea de a comite acte fratricide asemănătoare, să nu se poată elibera de subt povara acestui cumplit blestem și să nu poată exercita o influență cu adevărat pozitivă, creatoare, asupra destinelor restului lumii.*

Că dispariția elementului latin răsăritean, ce ocupa regiunile europene ale Imperiului, n'a fost un fenomen normal, ei un act împotriva naturii, în afară de felul cum a fost ispășită, se poate constata dintr'o primă aruncătură de ochi:

E de observat în primul rând, că au dispărut ca și când le-ar fi înghițit pământul, tocmai acele elemente care constituiau chiagul, vlaga, sănătatea și tinerețea Imperiului, adică tocmai acele predestinate, în virtutea logicei primordiale a lucrurilor să dăinuiască, să se desvolte, întinerind implicit și întregul din care făceau parte tocmai ca rezervoriu vital. Și cine le-a luat locul? Rămășițele vechilor civilizații dispărute, populațiuni îmbătrânite, sterpe sau bolnave sufletește, menite prin firea însăși a lucrurilor fie regenerării cu acele elemente tinere, fie dispariției. Cu alte cuvinte au dispărut tocmai Latinii răsăriteni, neam rural și răsboinic, înzestrat cu prodigioase facultăți regeneratoare și asimilatorii, încă nediferențiați suficient sufletește, dar aducând cu dânsii pe lume incomparabile latențe culturale și civilizatorii — mărturie faptul indiscutabil că din rândurile lor s'au ridicat în chip spontan autorii celor mai importante inițiative istorice ale mileniului — precum și rezerve imense de vitalitate și de spiritualitate proaspătă. Locul lor l-au ocupat cetățeni opulenți și abili — evident — bine informați și bine organizați, însă cu desăvârșire sterpi, totalmente incapabili de creație istorică. Iar dovada o constituie însuși faptul că aceștia din urmă, nu numai că n'au mai putut continua efortul organic de creație istorică început de predecesorii lor, dar l-au transformat în mai puțin de un veac în contrariul său, cu mult înainte de a pierde în chip definitiv strălucitul patrimoniu creat de geniul lui Constantin, consolidat de Justinian, extins și apărat cu sabia de Belizarie și de consăngenii lor.

Prin urmare, în presupunerea că lucrurile s'ar fi desfășurat în chip normal, organic, adică potrivit cu rânduiala providențială a lumii, Latinii-răsăriteni — care în urma unui îndelung și laborios proces organic selectiv, ce nu numai că nu s'a mai putut improviza dar nici nu s'ar mai fi putut repeta cu aceleași fericite rezultate, rezumau în personalitatea lor istorică toate latențele culturale ale sud-estului

european — constituiau cel mai potrivit element plastic menit să încarneze idealurile Părinților răsăriteni ai Bisericii, spre a le oferi în dar lumii creștine, care dispunea din vreme de organele necesare universalizării lor; și tocmai în virtutea atâtor predestinări evidente, ei ar fi trebuit să sporească din ce în ce mai mult în număr, în importanță culturală și aptitudini civilizatorii. Lucru cu atât mai lesne de înțeles, cu cât în felul acesta elementele vest-asiatice, sedentare și citadine, nu numai că *nu* și-ar fi văzut diminuată influența și puterea lor politică, sau prosperitatea materială la care țineau atât, dar și le-ar fi sporit în proporții ce ar fi depășit până și cele mai optimiste prevederi ale interesaiților. Iar Imperiul de răsărit în general și-ar fi putut îndeplini din plin funcțiunile providențiale, adică utile sub o multiplicitate infinită de forme, întregi rase albe. Natural, ar însemna să ni se interpreteze pe dos gândul, dacă s'ar crede că în realizarea acestei presupuneri, s'ar fi dobândit o eră de fericire burgheză și de traiu îmbelșugat și neturburat de nicio sguđuire, pentru toată lumea. Dimpotrivă noi credem că chiar și în această ipoteză, ctitoria imperială a lui Constantin-cel-Mare s'ar fi luptat cu greutate mari și ar fi trecut, ca tot ce-i omenesc, prin alternative ritmice, necesare, de glorie și de încercări. Dar toate aceste greutateți, — și accentuez că în presupunerea logică și naturală că Imperiul și-ar fi păstrat personalitatea originară, — departe de a-l slăbi, l-ar fi fortificat și mai mult și l-ar fi ajutat să-și îndeplinească pe deantregul misiunea providențială în vederea căreia fusese întemeiat.

Recurgându-se însă la procedee și metode protivnice nu numai legii morale dar și împotriva naturii, săvârșindu-se acel păcat greu de conceput și astăzi în toată grozăvia lui, Latinii-răsăriteni nu numai că n'au putut fi exterminați — după cum n'au putut fi exterminate nici alte neamuri europene de o cu mult mai redusă importanță istorică — din moment ce toată lumea poate să-și dea seama că noi, urmașii lor, suntem mai numeroși, mai solidari și mai conștienți de înalta noastră menire decât oricând, dar nu s'a făcut decât să li se sublinieze și mai mult lipsa. Deoarece abea acum s'a văzut, după comprimarea lor la maximum, după măcelărirea, retro-

gradarea și torturarea lor în zadar, că funcțiunile lor istorice de importanță primordială, *erau strict indispensabile în primul rând prigonitorilor lor.*

Căci lucrul acesta îl repet și-l voiu repeta mereu până la obsesie, înlăturarea Latinilor răsăriteni, decimarea, dezorganizarea și îngroparea lor sub atâtea ilogice și repetate invaziuni turanice dinspre Asia centrală, le-au fost în primul rând funeste înșiși vest-Asiaților de limbă grecească. Deoarece e evident că aceștia nu numai că nu s'au mai putut rege-nera și reface după consumarea fratricidului, nu numai că nu și-au putut menține imperiul intact nici măcar în Asia, nu numai că nu și-au găsit unitatea, securitatea și prosperitatea visate, dar nici măcar posibilitatea de a dispărea în chip onorabil. Ci, împovărați de blestem, au fost menținuți de Dumnezeu într'o stare de luciditate cu adevărat halucinantă, ca să-și dea seama până la sfârșit că victimele lor, încarnarea cea mai pură a puterilor creatoare ale lumii, nu numai că nu pot fi exterminate sau învinse, dar nici măcar împiedicate dela exercitarea primordialelor lor funcțiuni istorice.

Cât de simbolic ne apare astăzi faptul considerat în această lumină, că ultimul împărat *bizantin* al Constantinopolei, — cetate ce prin însăși numele său ne aduce continuu aminte de marele Latin răsăritean ctitorul ei, — în momentele sale de desnădejde, când hoardele Musulmane îl încheștau din toate părțile, îngenunchind pe zidurile capitalei sale condamnate, nu mai găsea altceva de făcut decât să invoace numele lui Dumnezeu și ajutorul Voevodului Valah Ion Corvinul ¹⁾. Se vede însă că nici Dumnezeu nu mai putea ajuta pe fratricizi, în numele unui înalt principiu de pedagogie istorică. Iar în ceea ce-l privește pe generosul Voevod Valah, incontestabil cel mai proeminent erou Român și Creștin din decursul unui pătrar de mileniu, el ar fi făcut-o în sfânta lui generozitate de trimis al Providenței. Cu greu și-ar fi putut însă împlini dorința — deși e cert că această do-

¹⁾ « La nouvelle d'une armée de Hongrois et d'Allemands, qui arrivait, dit-on, sous la conduite d'Huniade, ne troubla qu'un moment la résolution [de Mo-hamet II, de prendre d'assaut Constantinople]. Gaillardin, « Histoire du Moyen Âge », p. 448 (Paris 1843). A se vedea de asemenea textele lui Iane Dukas, Phranzes, etc.

rință l-a muncit multă vreme după cum o mărturisesc atâtea documente contimporane — și nu doar pentru că Musulmanii erau mulți ca iarba, fiindcă numărul n'a reprezentat niciodată un dig suficient împotriva calității. Ci pentru motivul și mai simplu că Valahii, deși puțini, mai erau și învrăbiți între dânsii, grație tocmai acelei politici bizantine care acuma le invoca ajutorul. Și astfel, întru ispășirea unui păcat străvechiu ce nu se putea nici prescrie, sau absolvi, altmintereli decât prin ispășire, Constantinopolul căzu sub iataganul lui Mahomet al II-lea — *carele pe Ion Corvinul nu l-a putut birui* — ci, dimpotrivă, a fost biruit de dânsul sub zidurile Belgradului, iar Bizanțul plecă Crucea în fața semilunei.

*

Făcând abstracție aci de chipul *cum* s'a săvârșit acest păcat, vom stăruii mai mult asupra urmărilor sale *evidente și fatale*:

Înlăturându-i dela conducerea și din cadrele vii ale Imperiului *roman* de răsărit pe Latinii răsăriteni, Imperiu creiat cu o predestinare precisă tocmai de exponenții calificați ai victimelor, Bizantinii sau vest-asiatii de limbă grecească au păcăituit mai întâiu împotriva supremei legi morale a religiei creștine — pe care au dovedit astfel că o cugetau numai, n'o trăiau aeeva cu toată făptura lor — apoi împotriva rânduicilor organice ale istoriei, prin aceea că au perseverat în credința și în voința de a înlocui realitățile create de Dumnezeu cu simulacre fabricate de oameni. De altmintereli prin *Bizantinism* se subînțelege de o mie de ani încoace tocmai această păpușerie bolnavă, prin care oameni cu desăvârșire sterpi sufletește dar prodigios de abili în arta de a-și disimula gândurile, planurile, acțiunile, se sileau fără încetare să înlocuiască realitățile organice ale istoriei, realități vitale și morale, cu simple forme moarte, goale de orice conținut. Sau, în termeni și mai preciși, bizantinism înseamnă precumpănirea exagerată, cu tendința de a deveni absolută, a formelor uscate și moarte, asupra conținutului viu al realităților istorice. *Realități care nu-și pot împlini predestinările binefăcătoare, decât atunci când sunt numai îndrumate, exal-*

tate, strunite cu energie, după împrejurări, dar nu siluite. Această devorare a fondului viu de către forma moartă, constituită de altfel esența profundă, misterioasă, a *vampirismului*.

Construindu-și din cele mai străvechi timpuri, întregul lor sistem politic pe voința de a subordona în chip absolut formelor moarte realitățile vii, vest-asiaticii de limbă grecească au ajuns așa dar la desfacerea premeditată de Europa și la înlăturarea elementului de bază al Latin-răsăritenilor din cadrele active ale Imperiului. Ceea ce înseamnă că dacă ipoteza lui Spengler, asupra lipsei de sens a istoriei în general ar fi fost întemeiată, ar fi rezultat de aci că transformarea arbitrară, protivnică naturii și organicității istorice semnalată de noi mai sus, trebuia să rămână o simplă problemă de repartiție interioară în Imperiul roman de răsărit mai întâiu, în cadrul culturii magice mai apoi, *fără să poată influența în vreun fel asupra culturii faustiene care i-a succedat.* În realitate însă, lucrurile au luat o întorsătură și mai semnificativă. Căci păcatul odată consumat, nu numai că a provocat turburări și devieri constituționale grave în sânul însuși al Imperiului și al culturii magice, care s'au găsit amputate astfel de cele mai prețioase puteri creatoare ale lor, dar a apăsat ca un blestem cumplit și asupra culturii occidentale latino-germanice, denaturându-i sensul și împiedcând-o și pe dânsa întru realizarea deplină și armonioasă a tuturor posibilităților ei spirituale, vitale și naționale.

Pe de altă parte împrejurarea evidentă că Europa Creștină e predestinată să nu se poată elibera de sub imensa povară a acestui blestem decât după ce-i va fi înțeles pe deplin semnificația profundă, după ce va fi nimicit în sufletul său orice ispită de natură să ducă la un păcat asemănător, ne arată că ne găsim aci nu în fața unei pure chestiuni academice, ci în fața unei probleme istorice de o importanță capitală, de justă rezolvare a căreia e în funcțiune însăși orientarea viitoare a destinului omenirii istorice. Fiindcă din însuși felul cum ne este pusă problema, reese că imperiile ca și culturile istorice, ca de altminteri tot ce este faptură organică viabilă pe pământul acesta, nu sunt o simplă înseilare întâmplătoare, ci realizarea vie a Dumnezeirii veșnice în spațiul și

timpul nostru pământesc; că opera aceasta, aparent discontinuă, incoherentă, bătută de toate vânturile întâmplării, când o privim în adevărata ei perspectivă ne apare ca o serie de eforturi convergente către o armonioasă articulare organică, eforturi ce se realizează prin neamuri omenеști distincte, în conformitate cu anumite legi morale și cu anumite finalități istorice de o înălțime și de o măreție coplesitoare. Corolar logic: fiecare grup omenesc și creștin, neam, popor, națiune, cultură istorică autonomă în accepția funcțională a cuvântului, își poate revendica și impune locul ce i se cuvine în această ierarhie a valorilor vie, roditoare, nu pe baza numărului contribuabililor sau aceea a bogățiilor realizate după metoda neguțătorească, ci în funcțiune strictă, de partea sa de contribuție lesne de determinat în ansamblul procesului de propulsivitate istorică, contribuție prestată în ipostază de colaborator liber, spontan, la acest efort de creațiune providențială ce se realizează neconștient. Neamurile, popoarele, națiunile, culturile, ne apar astfel ca niște organe articulate unui uriaș organism invizibil ce le depășește și le integrează pe toate, organe ce îndeplinesc anumite funcțiuni ce nu se pot nici confunda și nici suprima, deoarece altminteri va suferi ansamblul în totalitatea și în unicitatea lui. Ba încă va suferi din ce în ce mai cumplit, până ce organul respectiv va fi repus în situația de a-și îndeplini iară funcțiunea căreia i-a fost predestinat. Același lucru se poate spune și despre organele de relațiune ale fiecărei culturi, ale fiecărei națiuni, ale fiecărui popor în parte. Solidaritatea aceasta vie, indestructibilă, pe care până și formele cele mai violente ale luptei și ale războiului nu fac decât s'o accentueze, realitate ce sporește într'o cadență din ce în ce mai accelerată și constituie veritabilul fond al progresului real, organic, al omenirii istorice, exprimă așa dar pe planul moral mai cu seamă, existența aceluși sens general al istoriei, pe care-l tăgăduesc protagoniștii concepției sceptice.

Iar în ceea ce privește meritele pe temeiul cărora un neam, o națiune sau un fond etnic concret, pot revendica exercițiul normal al funcțiunilor cărora le-au fost predestinate — întru cât au dovedit că numai ele le pot îndeplini și nu altele, spre men-

ținerea echilibrului organic, spre accentuarea plenitudinii vitale și-a elanului creator al întregului — meritele acestea se pot identifica după anumite criterii foarte precise:

După caracterele de o importanță general — omenească ridicată din sânul său, adică după felul cum fondul etnic și creator respectiv a reușit să configureze în chip spontan, instinctiv, din propriile sale elemente plastice, anumite încarnări reprezentative ale unor înalte idealuri morale conforme cu predestinările supreme ale culturii respective și cu sensul general al istoriei;

după numărul și importanța așezămintelor de temelie menite să asigure actualizarea, realizarea sau perfecționarea acelor idealuri morale și a existenței culturii în genere, așezăminte ce s'au integrat apoi patrimoniului de valori definitiv câștigate de omul istoric;

după numărul și importanța operilor culturale și realizărilor semnificative de orice natură, dar aflându-se unele cu altele în raport de vădită corelație organică: religioasă, politică, artistică, militară, tehnică și administrativă, ce pot fi revendicate ca tot atâtea cuceriri ale spiritului creator și organizator, împotriva forțelor ostile ce-l asaltează necontenit, din toate părțile;

după actele sale reflexe, schițate întru apărarea culturii respective sau a unor idealuri morale și unor rânduiri organice comune unui grup de culturi înrudite și conforme cu sensul general al istoriei. În această ordine de idei se va ține seamă și de gradul de eficacitate al acestor acte, deoarece în atari împrejurări, eficacitatea istorică e supremul criteriu al capacității și-al sincerității creatoare a neamului sau fondului etnic respectiv, ca și a importanței funcțiilor sale istorice, considerate în profunzime. Cu alte cuvinte, meritul unui neam față de cultura sau de grupul de culturi istorice din care face parte e cu atât mai vrednic de luat în seamă, iar recunoașterea francă a acestor merite se impune cu atât mai vârtos din rațiuni de înaltă pedagogie istorică, cu cât el a avut mai mult de suferit în decursul veacurilor de pe urma conduitei lui eroice, de pe urma luptelor spontane duse întru apărarea întregului organic din care făcea parte.

Țin să atrag atenția că enumerarea acestor criterii am făcut-o aci într'o ordine întâmplătoare și că s'ar mai putea invoca și altele. Ele sunt suficiente — totuși — după cum se va vedea, în ceea ce privește stabilirea funcțiunilor hotărîtoare exercitate de Latinii răsăriteni, adică de pre-Români, în cadrele culturii magice, iar de Români propriu ziși, în cadrul celei faustiene. Lucru ce ne va îngădui apoi să întrevedem importanța cu adevărat capitală a funcțiunilor pe care neamul nostru e predestinat să le îndeplinească în decursul celui de al treilea mileniu creștin, în virtutea idealurilor morale și a experiențelor edificatoare pe care le încarnează, ca și în aceea a compoziției unice, de neînlocuit, a posibilităților sale vitale și spirituale de o incontestabilă originalitate.

De aci înainte ne rămâne prin urmare să dovedim:

a) Că experiența bizantină, deși dezastruoasă și deficitară și exercitând — în chip conștient și deliberat — o influență nefastă asupra culturii faustiene care i-a succedat și a Creștinătății în general, a avut meritul negativ de a sublinia prin contrast, importanța primordială a neamurilor, distincte din punctul de vedere al aptitudinilor și al vocațiunilor, în ipostază de organe ale culturilor pe deoparte, ale sensului istoric profund pe de alta;

b) Cum s'au achitat Latinii răsăriteni de funcțiunile istorice cărora le-au fost predestinați în cadrul culturii magice, iar Români în sânul celei faustiene;

c) Consecințele teribile pentru cultura magică, a comprimării la maximum mai întâiu, a înlăturării totale mai apoi a Latinilor răsăriteni din cadrele active ale Imperiului roman de răsărit;

d) Consecințele nu mai puțin dureroase pentru cultura creștină occidentală, determinate de împrejurarea că realizarea unității politice a Românilor și constituirea lor într'un Stat propriu a putut fi împiedicată cu premeditare și în repetate rânduri între secolele XII și XV;

e) O scurtă privire asupra importanței primordiale a funcțiunilor istorice îndeplinite în prezent de Națiunea Română, cât și mai cu seamă asupra celor ce urmează să le îndeplinească în viitor, orientându-ne după indicațiunile clare ale trecutului.

IV. SENSUL EXPERIENȚEI ISTORICE DEFICITARE A BIZANTINILOR

Natura, caracteristicile dominante și rezultatele globale ale acestei tragice experiențe pentru întreaga Creștinătate.

În practica medicală e de mult un adevăr banal acela că un organ esențial economiei vitale a corpului omenesc se face greu simțit nu atunci când funcționează în chip normal, ci mai cu seamă când e împiedecat de a funcționa. Printr'o analogie ce se impune ca de la sine și care e foarte justă în linii mari, organismele gigantice care sunt culturile, nu resimt în chip dureros lipsa organelor prin intermediul cărora trăesc, — organe reprezentate prin neamuri, popoare, națiuni — decât atunci când acestea sunt împiedicate de a-și îndeplini în chip normal, funcțiunile lor istorice specifice. Și se prea poate ca fiecare dintre cele opt s'au nouă mari organisme culturale identificate de Spengler să fi trecut prin experiențe asemănătoare. După câte știm noi, lucrurile n'au fost examinate și sub acest aspect de către cei competenți. Ceea ce putem afirma însă și ceea ce mărturisesc sub felurite forme cugetătorii creștinătății apusene, e că organismul cultural ce-a umplut cu sbuciumata sa existență cel de al doilea mileniu creștin, nu și-a putut realiza pe deplin misiunile istorice cu care a fost investit de Providență dela origină, iar astăzi agonizează tocmai din pricina desechilibrului și-a viciatei funcționări a organelor sale esențiale.

Incontestabil însă că experiența cea mai tipică, cea mai concludentă și cea mai fatală în același timp, a fost aceea realizată de către bizantini pe socoteala Imperiului roman de răsărit și în dauna culturii magice. Căci încercând — și pre-

severând cu o halucinantă, cu o neomenească îndărătnicie veacuri dearândul în păcatul semnalat de noi mai sus — acela de-a înlocui fondul organic și funcțional viu cu forme moarte, realități create de Dumnezeu în scopuri vag întrevăzute de puținătatea minții omenești în clipele sale de rară luciditate, cu simulacre fabricate de oameni sterpi sufletește, bizantinii n'au făcut decât să sublinieze și mai mult importanța fondului funcțional viu și a realităților ce nu se pot înlocui prin niciun simulacru din lume.

Dar pentru că istoria omenească nu e o simplă spumă a întâmplării, ci exprimarea, în timpul și în spațiul pământesc, prin mijlocirea directă a omului concret, istoric, a unor finalități divine, deci morale, păcatul capital al bizantinilor nu se putea să rămână neispășit. Și acest lucru nu din pricină că noi am fi creaturile unui Dumnezeu al răsbunării, după cum o mai credea în parte vechea teologie, inspirată cam peste măsură din duhul exclusivist al Vechiului Testament, ci tocmai pentru că suntem fiii Dumnezeului iubirii. Carele e vădit că vroște ca omul istoric să iasă fortificat nu diminueat sufletește din experiențele sale negative.

Revenind acum la tema esențială a capitolului de față, vom reaminti aci principalele momente ale epocalei experiențe nu numai pentru ca cetitorii să poată face legătura cu ușurință între cauză și efect, între păcat și ispășire, ci mai mult spre a-și putea face o idee aproximativ justă despre importanța capitală a realităților istorice vii, care sunt popoarele și națiunile, cât și a funcțiunilor îndeplinite de ele.

Cultura magică a luat naștere, după cum am văzut, din inițiativa *spontană* a elementelor ce încarnau cu mai multă vigoare spiritualitatea vest-asiatică, după ce acest peisagiu originar fusese fecundat din belșug cu sânge european, *arian*, atât în perioada de expansiune a iraniienilor medopersi, cât și după cucerirea macedoneană a lui Alecsandru-cel-Mare. Ea nu se putea realiza însă în chip desăvârșit, decât în cazul când înnaltele sale idealuri morale s'ar fi încarnat în rase tinere, viguroase, plastice și în așezăminte de bază menite să asigure acestora din urmă atât unitatea în varietate, cât și continuitatea de eforturi. O colaborare

intensivă sub toate aspectele între spiritualitatea vest-asiatică și între proaspătul și fecundul sânge european ce alimenta de milenii Asia-Vestică prin Tracia cu seva tânără, era așa dar neapărat necesară.

Însă în tri-seculara lor opoziție împotriva Imperiului roman clasic și a civilizației sale strălucite dar senile, vest-asiaticii de limbă grecească au conceput o încredere exagerată, nu atât față de virtuțile vivificatoare ale spiritului care i-ar fi mântuit, cât în succesele facile ale intelectului conceput ca instrument constructiv, combinatoriu, dar steril, care a sfârșit prin a-i induce în ispită și apoi în abisurile pierzătoare ale păcatului. Ei și-au zis — desigur — că dacă prin manevre de o suplețe și o abilitate extremă, necontestate de altfel de nimeni, au ajuns să sfârșame un imperiu atât de puternic, atât de solid și de prestigios — cel puțin în armătura sa exterioară — ca cel roman instaurat de Cesar și consolidat de August, vor putea cu un plus de abilități și de osteneți să-și fabrice și să-și susțină și unul propriu al lor. Și cred că nu mai e nevoie să adaog că se înșelau amar. Deoarece dacă prin însăși natura lui luciferiană, ca unul ce s'a născut și s'a dezvoltat din exercițiul permanent cu realități spațiale, moarte, intelectul e un disolvant teribil și un instrument înfiorător de destrucție, atunci când e întrebuințat cu metodă, într'o operă de creație, el nu poate fi de folos decât într'o slabă — foarte slabă — măsură și numai cu titlul de auxiliar.

Creind imperiul roman de răsărit, Constantin cel Mare s'a bizuit — de sigur — într'o largă măsură pe colaborarea exponenților spiritualității vest-asiatice, pe care era departe de a o sub-estima. Însă în previziunile sale de întemeetor al unei lumi noi, colaborarea aceasta trebuia să se realizeze într'o atmosferă de dragoste, de înțelegere și de respect reciproc absolut, spre a duce la rezultate conforme cu nevoile vitale ale uriașului organism în devenire, cât și cu sensul creator al istoriei. De altmintreli am mai avut prilejul să observ într'unul din capitolele precedente că atâta vreme cât frânele Imperiului de răsărit au rămas în mâinile unei familii ce se dovedise a personifica însăși ideea imperială creștină, unitatea spirituală, politică și militară a uria-

şului organism a rămas intactă, prin toate arterele sale simţindu-se pulsaţia ritmică şi continuă a harului, a sănătăţii şi a vieţii.

Stingându-se însă această familie, manifest Latin răsăriteană atât prin origina cât şi prin posibilităţile sale launtrice efective, elementele vest-asiatice sau cele asimilate lor, au socotit că a sosit momentul îndelung aşteptat şi pregătit, de a pune stăpânire pe imperiu în numele, pe socoteala şi spre folosul partidei lor. Amănunt vrednic de notat: Lucrul acesta nu-l făceau cu inimă şi cu mentalitate de creatori, într'un spirit bărbătesc de responsabilitate şi de abnegaţie absolută, ci într'unul de beneficiari, de pensionari, dacă nu chiar de uzurpatori. Iar conştiinţa intimă dar apăsătoare a nelegitimităţii poziţiei lor, a contribuit în chip direct şi hotărîtor la detracarea, dacă nu la ruina pură şi simplă a Imperiului. Cu alte cuvinte, în locul unui Constantin sau al unui Theodosiu, întrupare vie a autorităţii, adică a majestăţii unei puteri morale active, necontestate, a unităţii şi-a continuităţii vieţii istorice, s'au ridicat întriganţi mărunţei ale calibrul patriciului Aspar, sectant arian, regisorul cunoscut al lui Leon Tracul, sau simpli parveniţi ca Zenon şi ca faimosul silenţiaru Anastase, sub domnia precară a căroră se sfărâmă tocmai ceea ce constituia forţa specifică a Imperiului roman de răsărit: coeziunea interioară, armătura sufletească, *unitatea de credinţă*. Căci se ştie doar foarte bine că, imediat după dispariţia împăraţilor de origine latin-răsăriteană, schismele şi eresiile care până atunci fuseseră ţinute în umbră, la periferia interesului public, acum ocupă primul plan al scenei şi cată să se impună fiecare cu ajutorul puterii imperiale uzurpate. Autoritatea degenerază astfel în contrariul ei şi anarhia începe a se propaga de sus, cu o rapiditate ce uluieşte şi înspăimântă, chiar şi astăzi, când privim evenimentele de atunci de la o distanţă de o mie şi cinci sute de ani. Ctitoria măreaţă a lui Constantin cel Mare părea pe punctul de a se năru definitiv şi odată cu dânsa şi ideea unică, providenţială, a Monarhiei creştine, ocrotitoare şi apărătoare a Bisericii drept credincioase ce nu apucase încă să se consolideze definitiv. Dar catastrofa aceasta istorică *părea* numai posibilă;

căci întocmai ca orice idee providențială, merită unor destine mărețe, pe care încă și astăzi le întrevedem arare ori, abea la licărirea fugară a unor străfulgerări intuitive, ea nu putea să dispară.

Reacțiunea personificată de Justin I-ului, de Justinian, de Belizarie și chiar de Vitalian, a cărui figură — sub acest raport — e mult mai puțin enigmatică decât s'a încercat a se presupune, a venit nu numai să restabilească situația și să salveze uriașul organism istoric dela pieire, dar să sublinieze încă odată, cu o și mai accentuată tărie, importanța capitală, decisivă, a funcțiunilor creatoare de istorie, pe care acest element era predestinat să le îndeplinească. Fiindcă sub conducerea bărbătească a acestor oameni, Imperiul nu numai că a fost restaurat în toată plinătatea unității sale morale, politice și militare, ca și în aceea a funcțiunilor sale istorice primordiale, dar a fost ridicat pe culmile supreme ale măririi, ale gloriei și ale influenței sale binefăcătoare în lume. Deschideți la întâmplare orice manual de istorie, chiar și dintre acelea în care adevărul e cu totul desfigurat și veți vedea că în decurs de o mie și două sute de ani aproape cât a durat Imperiul roman de răsărit, perioada sa cea mai plină de sevă, de sănătate și de strălucire, perioada când a trăit în adevăr ca un organism, adică simțind, crezând, cugetând, voind și apărându-se ca o personalitate istorică unitară și vie, a fost aceea pecetluită cu chipul sever al lui Justinian, când Latinii răsăriteni au putut să-și exercite din plin funcțiunile lor istorice. Căci Justinian nu numai c-a reactualizat mândra deviză Latin-răsăriteană, *un Imperiu, o credință, o lege*, pe care toate neamurile creștine de astăzi au îmbrățișat-o și căreia nepotul lui Justin cel bătrân i-a dăruit un conținut spiritual mai greu, mai plin de viață de cât pe vremea lui Constantin-cel-Mare, dar a infuzat giganticului corp vlăguit de inter-regnul pre-bizantin al lui Anastase, acel prea-plin de vitalitate, de energie creatoare și de spiritualitate nouă, cu adevărat creștină, ce avea să-l mai mențină în viață încă aproape o mie de ani.

Osebit de acestea, după cum vom vedea mai pe larg din capitolul următor, Justinian a schițat lineamentele generale

ale unui sistem politic organic, pozitiv, conform atât cu sensul general și providențial al istoriei, cât și cu tradiția lăsată de Constantin-cel-Mare, sistem care dacă ar fi apucat să se încarneze într'o elită conducătoare conștientă și disciplinată, într'o tradiție vie, cu totul alta ar fi fost astăzi situația rasei albe de cultură creștină, cât și înfățișarea lumii. Fiindcă centrul de gravitate al acestui sistem îl constituia organizarea și educarea Latinilor răsăriteni, energii specific europene, care ar fi constituit un centru firesc de agregare al populațiilor pre-culturale din această vastă regiune, spre a asigura imperiului nu numai unitatea politică și forța militară indispensabilă apărării ei, dar și rădăcini adânci în acest sol sacru și roditor al Europei, rezervor nesecat de energie creatoare, de vitalitate plastică, de spiritualitate proaspătă și de capacitate înnăscute în toate domeniile. Și e de observat în această ordine de idei că sistemul politic strict bizantin, negativ și steril în esența lui — deci un fel de instrument al morții, sau în orice caz al letargiei istorice — și orientat în chip manifest împotriva sensului providențial al vieții și al rânduielilor sale organice, avea drept premiză invariabilă a conduitei sale ruperea de solul european și lupta fără cruțare împotriva Latinilor răsăriteni ce încarnau rădăcinile Imperiului în acest pământ sacru. Că procedând astfel, bizantinii ascultau nu de luminile chibzuintii calme, ci de impulsunile oarbe ale egoismului senil și deci rău sfătuitor, ce îi împingea la sinucidere, sau în orice caz la nesocotirea intereselor lor capitale, o constituie faptul de o elocvență strigătoare la cer, că chiar și după ce ctitoria lui Constantin-cel-Mare a încăput definitiv pe mâinile vest-asiaticilor de limbă grecească, a Isaurienilor mai cu seamă, cât și a celor mai lipsiți de caracteristici naționale ce le-au urmat, la capătul fiecărei îndelungi și epileptiforme crize interioare, ca la trezirea dintr'o cruntă și sângeroasă beție, Imperiul decăzut nu-și mai găsea salvarea decât într'o reîntoarcere — șchioapă și ineficace desigur istoricește din moment ce elementul Latin răsăritean era absent — la tradiția lăsată de Justinian. Adică la utilizarea metodică a resurselor vii și a capacităților încercate ale populațiilor de pe teritoriul european. Rațiunea ineficacității utilizării

acestui element, ar fi suficient de vădită, spre a ne dispensa de a mai insista asupra ei. Totuși, problema ridicată astfel, fiind în strânsă legătură cu subiectul principal al acestei lucrări și ilustrând cu exemple ce nu se pot răsturna susținerea noastră că funcțiunile istorice ale unui fond etnic anumit, *care e unic în felul lui*, nu pot fi exercitate de altul luat la întâmplare, ne obligă să stăruim mai pe larg asupra ei în capitolele următoare.

*

Așa dar prin Justinian, cât și prin acea largă pleiadă de Latini răsăriteni ce domină întreg mileniul cu profilurile lor autentic imperiale sau cu staturile lor morale herculeene, pre-Românii din care descindem și noi prin sânge, prin spirit și prin vocațiune istorică, au adus cu dânșii pe lume un nou sentiment cosmic, acea trăire creștină autentică ce constituie și astăzi caracteristica dominantă a vieții lăuntrice a Neamului nostru; au adus un val nou de viață superioară, de cultură echilibrată în care prima spiritul militant — Latini răsăriteni fiind sub acest raport precursorii necontestati ai Cruciăților de mai târziu — abnegația ostășească pură, setea de creație istorică și de desăvârșire morală. Străvechile idealuri creștine, s'au încarnat în caractere reprezentative, pilduitoare pentru întreaga rasă albă ca acelea al lui Justin I-iul, al lui Justinian însuși și al lui Belizarie, ca să nu le cităm decât pe cele mai cunoscute, mai lesne de examinat și de judecat, grație mărturiilor documentare de prima mână, chiar și dela distanța la care ne aflăm noi astăzi de ei. Apoi toate ramurile vieții de obște, creație teologică, artistică și literară, legislație, administrație, strategie și tactică militară, tehnică agricolă, industrială și comercială, au suferit sguđuiri profunde din lăuntru în afară și au început a se desvolta simultan, *în perfectă corelație organică unele cu altele*. În câțiva ani abea, s'a schimbat nu numai înfățișarea metropolei de pe Bosfor, care *atunci* s'a împodobit cu cele mai vestite edificii ale sale, dintre care unele mai subsistă și astăzi — cum e de pildă Sfânta Sofia, nume cu rezonanțe și cu semnificații profunde ce nu s'a pierdut nici sub îndelunga

predominare a semilunei — dar și fața întregului imperiu. Cetățile cele vechi s'au schimbat la față, altele noi s'au ridicat în grabă, în vreme ce o rețea de fortărețe și de castele acoperea fruntariile europene, asiatice și africane ale vastului imperiu. După cum tot atunci și în același spirit de nedesmințită organicitate — lucru accentuat de noi și cu alt prilej — s'a început acea temeinică operă de educare creștină, civică și ostășească a poporațiunilor autohtone dar de limbă latină din spațiul pontic european al Imperiului. Pe scurt, în secolul lui Justinian, Latinii răsăriteni au fost autorii și realizatorii celor mai importante ca și a celor mai rodnice inițiative istorice în sânul culturii magice și din toate cele ce s'au înregistrat în decursul primului mileniu creștin. Iar Imperiul lor, așezat în chip simbolic de Providență la punctul de contact a două continente, exercita o influență pozitivă, morală, vivifiantă, culturală în cea mai pură și mai adecuată expresie a cuvântului, recunoscută de toți ca atare, pe o arie geografică de o vastitate ametoitoare, deoarece se învecina cu Indiile, cuprindea în raza sa Gibraltarul și insulele Britanice, roiturile de neamuri instabile de pe țărmii posomorâți ai Balticei și Persia însăși.

Existau, desigur, și pe vremea lui Justinian multe rele și multe păcate ce pângăreau și slăbeau imperiul. Iar cetitorii își vor da seama că nu noi vom fi acela care ar putea încerca să le ascundă ori să le tăgăduiască. Ceea ce rămâne însă mai presus de orice discuție, e realitatea evidentă, prin urmare lesne de examinat și de analizat, că toate aceste scăderi și păcate nu se puteau remedia decât în sensul tradiției specific Latin răsăritene, prin sistemul terapeutic desăvârșit dacă nu imaginat de Justinian, adică prin regenerarea spirituală și fiziologică a Imperiului. Și ele s'ar fi remediat în adevăr în chip eficace, adică radical și definitiv, numai atunci când Imperiul și-ar fi organizat și consolidat în Europa o bază suficient de vastă, unde să-și poată împropăta neconținut forțele prin educarea și asimilarea așa numitelor neamuri « *barbare* » și care numai barbare nu erau.

Dar oricum s'ar fi desfășurat evenimentele, un lucru rămâne cert și definitiv stabilit: acela că Justinian, după ce a vivificat a

extins și-a consolidat Imperiul, l-a lăsat la una din cele mai hotărâtoare răspântii ale istoriei sale. Adică în alternativa ca, fie să se înrădăcineze profund în solul european prin rădăcinile sale Latin-răsăritene, ipoteză în care s'ar fi înzdrăvenit definitiv, ar fi regenerat și semințiile asiatică din bazinul Mediteranei estice și ar fi contribuit indirect, dar de o manieră pozitivă, hotărâtoare, la fortificarea Europei latino-germanice, astfel ca aceasta să nu mai fie silită a face pe propria sa socoteală, experiențe negative gigantice, pe cât de inutile pe atât de dezastruoase pentru întreaga rasă albă; fie să se desfacă cu totul de Europa sud-estică, cu care era totuși solidar organică, adică să se transforme în stat curat asiatic. În această ultimă ipoteză însă, Imperiul trebuia să-și piardă principala bază organică de susținere și unica sa posibilitate concretă de regenerare în sensul predestinării sale istorice originare; să-și vadă secate cele mai prețioase izvoare de energie vitală și spirituală; să alunece și mai jos în mlaștinile neputinței și corupției, să trăiască din expediente jalnice și finalmente să se transforme în contrariul său, adică într'un focar permanent de dușmănie mistuitoare împotriva Europei creștine, a cărei organizare va căuta s'o împiedice cu orice preț.

Lesne se poate înțelege că în presupunerea, foarte normală, că la conducerea Imperiului ar fi precumpănit elementul Latin-răsăritean, prima ipoteză ar fi fost aplicată până la capăt cu toată vigoarea, spre folosul evident, nevisat și al elementului vest-asiatic de limbă grecească. Isbutind să precumpănească însă elementul asiatic, folosindu-se de mijloace inutile de înșirat aci, deoarece ele sunt cunoscute de toată lumea, s'a realizat, dimpotrivă, cea de a doua ipoteză, în toată fioroasa ei plenitudine, cu consecințe catastrofic de tragice pentru întreaga Creștinătate europeană.

Cum de s'a ajuns la acest rezultat împotriva naturii? Dimensiunile înșiși ale lucrării de față, ca și scopul ei precis delimitat, ne împiedecă să arătăm pe larg cum s'au desfășurat lucrurile în concret. Vom schița numai așa dar aci și încă foarte pe larg, lineamentele acestor transformări epocale, lineamente lesne de verificat de orice cetitor cu o cul-

tură generală temeinică, rămânând ca analiza ei amănunțită s'o facem în lucrarea noastră principală ¹⁾).

Oricine examinează cu oarecare atențiune evoluția regimului nou instaurat de Justin I-iul și apoi de Justinian în toată plinătatea și vigoarea lui, constată că în cadrul Imperiului roman de răsărit renăscut, existau în plină funcțiune două sisteme politice suprapuse în formă și opuse în fond, fiecare avându-și suportul organic deosebit, un spirit specific, o strategie, o tactică și o conduită distinctă și, repet, opusă celeilalte: deoparte sistemul vest-asiatic, anterior cu mult lui Constantin și care a supraviețuit chiar și căderii Constantinopolei sub Turci, extrem de simplu în elementele sale fundamentale, de o suplețe și de o abilitate multă vreme neîntrecută și deci riguros adaptat însușirilor definitiv cristalizate ale cercurilor mercantile de cetățeni care-l creiasse și care-l foloseau; pe de alta sistemul specific european creiat și reprezentat de Latini răsăriteni, mai complex și mai delicat în fond, ca unul ce trebuia să-și creeze neconținut organe noi, să se desăvârșească prin experiențe vii, neprevăzute, iar în același timp mai dificil de aplicat în formele lui masive. De oarece pe lângă că acest ultim sistem trebuia să facă față unui volum infinit mai considerabil de răspunderi și de greutăți, dar mai era ținut prin însăși natura sa să se conformeze anumitor imperative morale implacabile. Considerate sub un aspect pur tehnic de mecanică funcțională, e vădit așa dar că sistemul asiatic-bizantin îndeplinea o funcțiune strict negativă, noi am zice de opoziție sistematică, perpetuă, cu scopul vădit de a-și compromite și de a-și epuiza adversarul cu orice preț și mai ales cu orice mijloace, ceea ce înseamnă mult; răspunderea efortului pozitiv, creator, revenind celui Latin răsăritean. Se înțelege apoi lesne că negativismul acesta, slujind scopuri strict egoiste, deci fatalmente limitate și ușor de atins, operând în același timp totdeauna pe linia de minimă rezistență a slabei naturi omenești, trebuia prin însăși forța lucrurilor să dobândească cu vremea o superioritate de fapt împotriva unui adversar care-și făcuse un punct de

¹⁾ « Logica providențială a istoriei ».

onoare din a se sluji numai de mijloace leale și care mai presus de toate se consuma cu pasiunea mistuitoare a predestinațiilor în marele proces de combustione istorică.

Astfel, ca să ne referim la cazuri concrete, în vreme ce Justinian își tortura mintea cu probleme teologice — de o importanță primordială, în adevăr, atât atunci cât și acum — cu chestiuni arzătoare de politică înaltă, de creație culturală și artistică, de administrație și justiție; în vreme ce se străduia să ocrotească agricultura, industria și negoțul, sau își irosea mijloace prețioase, de neînlocuit, în războaie îndepărtate ce păreau că nu se mai sfârșesc; în fine, în timp ce se consacra educării și organizării neamurilor de bază ale Imperiului, întru fortificarea spirituală și națională a cărora înființase arhiepiscopia *Justiniana prima*, « opoziția » sa asiatică se regrupa în tăcere, se prefăcea a sluji cu un zel excesiv nu atât imperiul cât pe Impăratul personal, își înlătura cu metodă și perseverență adversarii efectivi sau prezumați, si-lindu-se în același timp să realizeze o centralizare excesivă a puterii, nu spre a o ameliora, ci spre a și-o putea însuși cât mai fără sgomot la momentul socotit oportun și de astădată definitiv.

Clocotitoarea dușmănie nutrită de elementul vest-asiatic împotriva celui sud-est european, cât și mijloacele excesiv de pătimăse folosite în vederea satisfacerii ei, le vedem exprimate cu o rară plasticitate și cruzime în vestita anexă inedită [*Anekdoton*] la opera atât de răspândită a scriitorului Procop din Cesareea, anexă descoperită de umanistul Alemanni, la Roma, în 1620. Scriitorul în chestiune, vest-asiat de origine, după cum îl arată și numele, elogiază pe larg și în chip copios — avea de altfel și temeinice motive — personalitatea și opera lui Justinian (atât în « *Vita Justinianii* », cât și în « *De aedificiis* »). În anexa secretă însă, fostul secretar și delator al lui Belizarie, funcționarul copleșit cu demnități și cu recompense de către Impărat, subalternul care s'a bucurat de intimitatea celui mai mare general al lumii de pe acea vreme, n'a ezitat să colecționeze cele mai neroade și mai contradictorii calomnii ce circulau pe socoteala Suveranului său în mediile cele mai neserioase ale vastei împărății. Când ne gândim însă

că atitudinea aceasta profund neleală și nesăbuită în același timp, nu era aceea a unui izolat, ci un indiciu prețios, un simplu reflex al atitudinii *constante* a unei veritabile caste de raționaliști, de sceptici, de paraziți distinși și rafinați ai puterii supreme, dar lucidă și disciplinată la maximum de secole, nedăm numai decât seama că atât greutățile, altmintreli inexplicabile, întâmpinate de Justinian în decursul întregii sale vieți, cât și eșecul final al strădaniilor sale herculeene, nu se datoresc nicidecum absenței sevei creatoare, ori lipsei spiritului de prevedere, nici vreunui defect ascuns al sistemului său politic, atât de înțelept conceput și de energetic aplicat sub toate raporturile, ci acțiunii răspicat și premeditat negative a acestei caste opoziționiste, care a săvârșit și cu acest prilej cel mai grav păcat din istoria creștină. Căci inspirându-se din motive strâmt egoiste, când se știe că egoismul sterp și senil e un prost sfătuitor totdeauna și mai ales în politică, exponenții acestei caste au socotit cu cale, după chibzuinți și aranjamente de decenii, deci nu în precipitarea lipsită de răspundere a luptei, să isbească nu în dușmanii Imperiului, ci în creatorii și în susținătorii lui predestinați, care-l susțineau și atunci cu prețul sângelui și geniului lor incomparabil. Și au aplicat nu o simplă lovitură de răsbunare, ci una ce trebuia să fie nevindecabilă și mortală și să-i șteargă pe Latini răsăriteni nu numai din cadrele active ale Imperiului, ci și de pe fața pământului.

Un alt amănunt: Provocând acea lentă dar infailibilă substituție la conducerea supremă, vest-asiaticii au făcut-o nu spre a îndeplini în și prin Imperiu indispensabilele funcțiuni istorice statornicite de Providență, în profundele sale rânduieli planetare organice, fiindcă era evident și atunci ca și astăzi că nefiind ei înșiși creați cu această predestinare, componenții castei în chestiune erau incapabili *organicește* de-a îndeplini o atare funcțiune *ci spre a-l transforma într'un simplu instrument al patimilor și al înclinărilor lor luciferiene*. Ori tocmai în intențiunile acestea clar exprimate în fapte și aplicate cu o premeditare lucidă ce înfioară pe orice om normal constituit, cât și în împrejurările concrete în care s'a realizat incalculabila retrogradare, vedem noi fondul cumplitului păcat, ale cărui consecințe îndepărtate apasă și astăzi ca un blestem, asupra

întregii Creștinătăți. *Păcat pe care ori îl vom mărturisi și-l vom ispăși cu toții, spre a ne mântui de teribilul lui blestem, spre a putea colabora măcar de aci înainte la o rânduială istorică pe drept cuvânt organică și morală, ori dacă nu, vom sfârși cu toții prin a naufragia în infern și neant.* Altă ieșire onorabilă și mai ales eficace din cumplitul impas în care se găsește astăzi omenirea întregă, nu vedem. Fiindcă impasul de astăzi, este un efect îndepărtat dar necesar, al păcatului capital săvârșit de bizantini în secolul al VII-lea după Hristos și care printr'o înlănțuire fatală, a dus la răsturnarea și la denaturarea tuturor rânduielilor organice și providențiale ale lumii. Iar răscumpărarea acestei rânduiei, nu se poate obține decât prin recunoașterea sinceră a necesității ei, adică prin condamnarea unanimă a răului de până acum și prin tămăduirea lui definitivă.

Altă scăpare nu există.

*

Toată lumea cultă de astăzi știe să-ți recite pe de rost greșelile săvârșite de Justinian și care ar explica — aparent — ruina finală a operii sale și trecerea ei în stăpânirea vest-asiaticilor de limbă grecească. Greșelile acestea ar fi: extinderea nemăsurată a limitelor Imperiului, epuizarea tuturor resurselor sale prin războaie fără de sfârșit, neglijarea tocmai a frontierei celor mai expuse, isbucnirea unor grave crize economice către sfârșitul domniei sale și multe alte dificultăți de natură asemănătoare. Nimeni n'a observat însă, că toate aceste « greșeli » au fost premeditate și *impuse* de către discreta dar lucida castă vest-asiatică și că toate celelalte greutăți au fost suscitade după un șablon anumit, întrebuințat și alte dăți, chiar și în cadrul Imperiului roman de răsărit, întru justificarea și spre satisfacerea unor necesități strategice și tactice de politică negativă. Iar cum pe de altă parte obscurele puteri « opoziționiste » luase din vreme cele mai meticuloase precauțiuni pentru ca sistemul lui Justinian să *nu* se încarneze într'un corp coerent, într'o tradiție vie, cu alte cuvinte ca victima să nu se poată apăra, ca jocul concurenței vitale să nu poată lucra în mod normal, s'a aplicat din plin acea fatală

lovitură ale cărei dureri, o repet, sunt resimțite astăzi mai cumplit decât oricând de către întreaga Creștinătate: elementul Latin-răsăritean a fost înlăturat din cadrele active ale Imperiului, creiat și consolidat după cum o știe toată lumea, de către cei mai autentici exponenți ai săi.

Consecințele au început să le resimtă în chip teribil și încă *imediat*, chiar aceia ce au săvârșit păcatul. Lucru prevăzut, așteptat, inevitabil, fiindcă era înscris în logica providențială a lucrurilor: Imperiul roman de răsărit, a fost transformat în imperiu bizantin, adică într'un centru *civilizatoriu*, politic și comercial ce trebuia să exercite funcțiuni exact contrarii aceloră exercitate de uriașul organism creator și animator uzurpat și aceasta nu pe calea unei evoluții normale, adică din vrerea divină, ci datorită unor aranjamente pur omenești și cu ajutorul unor combinații pur luciferiene în esența lor. Imperiul încetă așa dar de a mai fi un centru viu de inițiative istorice fecunde, încarnarea unei idei morale primordiale menită să transfigureze întreaga lume, colaboratorul vizibil pe plan planetar al Dumnezeuului invizibil, ci exact contrariul său, adică un focar de planuri și de inițiative tăgăduitoare, destructive, egoiste, — și încă de un egoism bolnav, incurabil — protivnic *a priori* a tot ceea ce urma să fie rânduială creștină organică, adică providențială, pe întreg pământul acesta.

În adevăr, după înlăturarea Latinilor răsăriteni și după anihilarea în fapt a tuturor așezămintelor și dispozițiilor creiate de Justinian în vederea cultivării și fortificării acestui element de bază ce, o repet, încarna înseși rădăcinile Imperiului în Europa, uriașul organism se debilitază în chip brusc, *pierzându-și și în Asia nu numai prestigiul, dar și provinciile cele mai înfloritoare*. De aci înainte e limpede că el și-a secăt seva creatoare, că nu se mai menține în virtutea unui dinamism propriu, a unei credințe transfiguratoare, a unui fond viu într'un cuvânt, ci în aceea a unor simple expediente tehnice, unor abilități pur umane, foarte potrivite când era vorba să învrăjbească și să distrugă pe alții, însă totalmente neputincioase să contribuie cu ceva la regenerarea, la fortificarea sau la transfigurarea proprie.

După cumplitele înfrângeri îndurate din partea Arabilor și după o lungă și istovitoare decadentă, adică după ce s'au epuizat toate resursele vii create de Latinii răsăriteni, — element ce abia acum se putea judeca la justa și primordiala lui valoare de putere configurativă, creatoare, unificatoare și fortificatoare de cultură — bizantinii recad cu desăvârșire în puterea străvechiului lor blestem: anarhia spirituală și politică, incurabilă. Sub dinastia Isauriană care simboliza de minune această voință intimă, îndelung clocită a bizantinismului de a se detașa de Europa și de toate posibilitățile ei spre a se cantona exclusiv în Asia, încep turburările iconoclaștilor care au ținut întreaga Creștinătate sub amenințarea unui pericol cumplit, pe mai bine de un secol, într'o vreme când Biserica nu apucase să se închege în formele sale vizibile definitive. Și e de remarcat în această ordine de idei, că dinastiei Isauriene nu-i lipseau anumite calități eminente, în special cele militare. Ea nu putea îndeplini însă funcțiunile pe care și le asumase decât ca o proteză sau ca un simplu organ vicariant, fiindcă îi lipsea esențialul, adică harul lui Dumnezeu, acea misterioasă predestinare de a întrupa energiile creatoare și reparatoare ale lumii, într'o perioadă istorică hotărîtoare pentru destinele întregii omeniri concrete, istorice.

Păcatul de a fi înlăturat acest element, de a-și fi tăiat cu propriile sale mâini rădăcinile vitalității și regenerării sale și mai ales în chipul cum *l-au înlăturat*; păcatul de a fi încercat cu alte cuvinte să mutileze însăși creația divină în cele mai reprezentative întrupări ale sale, bizantinismul a început să-l ispășească în chip cumplit, nu numai prin pierderea provinciilor sale cele mai importante și mai prețioase din Asia și din Africa, nu numai cu dezarticularea vizibilă, cu detracarea lăuntrică a întregului organism, sub raporturile funcționale cele mai esențiale, politic, militar și administrativ, nu numai prin pierderea sănătății morale, a puterii, a securității și-a gloriei curate de pe vremea unui Constantin sau Justinian, dar cu propria sa sterpiciune sufletească, cu însăși denaturarea profundă a puterilor sale lăuntrice și a rostului său istoric în lume. Lucru ușor de verificat de altfel, de oricare dintre cetitori, chiar și de cei mai puțin pregătiți cu cunoștințe

de specialitate. Deoarece e evident că după dispariția Latinilor răsăriteni, a pre-Românilor, acel multiplu și amplu efort creator, pe care pe vremea lui Justinian l-am văzut conturându-se în chip atât de armonios, într'o atât de pronunțată corelație organică, încetează acum ca prin farmec, întocmai ca circulația sevei hrănitoare într'un arbore căruia i-ai tăiat rădăcinile. Coincidență și mai profund semnificativă, această sterilitate se afirmă în primul rând pe planul teologic, unde sistemul dogmatic a rămas nedesăvârșit — cu toate aparențele contrarii, — *stare în care se găsește și astăzi*, imediat ce dispare din actualitatea istorică vie arhiepiscopia Latin-răsăriteană *Justiniana Prima*. Imprejurare foarte explicabilă de altmintreli, deoarece această Biserică era menită tocmai să unifice și să transfigureze sufeletește, să asimileze Creștinătății toate acele elemente europene predestinate de Providență să *încarneze* idealurile creștine, să realizeze experiența decisivă, pilduitoare și utilă întregii rase albe, să imprime o direcțiune vie — vizibilă, integral creatoare, adică încorporată realităților organice — intuițiilor profunde ale Sfinților Părinți, în calitatea lor de iluminați ai Spiritului. Experiență cu atât mai strict indispensabilă evoluției normale a omenirii concrete, istorice, reprezentată prin toate elementele sale pozitive, înainte mergătoare, cu cât ea urma să se realizeze în creații concludente, selective, pe toate planurile de afirmare omenească și să determine la culturile înrudite apariția organelor spirituale capabile să evite experiențele negative dezastruoase, ca acelea în care a căzut Europa Apuseană în decursul celui de al doilea mileniu. Ori, înlăturându-se organul creat de Justinian tocmai în scopul precis de a valorifica în sens creștin imensul rezervoriu de vitalitate și de spiritualitate virgină, din spațiul pontic european, în care se cuprindea întreaga Dacie Traiană, în limitele sale organice, definite de cele două mari fluvii carpatice, Tisa și Nistrul, *valorificare ce constituia însăși menirea istorică a Imperiului și justificarea sa în fața lui Dumnezeu și a viitorimii*, trebuia fatalmente să sece și seva sa creatoare, iar acesta, odată degenerat în Bizanț să înceapă a exercita în lume o influență exact contrarie aceleia căreia îi fusese predestinat.

Osebit de fenomenul de secătuire din domeniul teologic — cel mai important dintre toate când ne gândim că menirea istorică *esențială* a Imperiului de Răsărit era tocmai ocrotirea creșterii și desăvârșirii unei Biserici vii, drept-credincioasă și apostolică *în același timp* — aceeași tragică senilitate a început a se manifesta pe toate celelalte planuri de activitate și de afirmare a bizantinismului, începând cu arta, — unde alături de teoriile cele mai sublime vedem realizându-se opere scheletice, mumificate, lipsite de orice licărire de viață — și sfârșind cu tactica și cu strategia militară, unde nu se mai produce nicio inovație și nu se mai înregistrează niciun fapt de arme cu adevărat semnificativ. Iar după ce a început să se trezească din amara beție a iconoclastismului și să-și dea seama că rosturile providențiale pe care și le-a pierdut prin fratricid par a trece în alte mâini, umbra — bizantină — a Imperiului *roman* de răsărit de altă dată, n'a mai regăsit într'ânsul resurse de energie, de vivacitate ofensivă, manifestate nu la plina lumină a zilei ci la umbra noptatecă propice vampirismului, decât atunci când trebuia să combată în altă parte realizarea providențialei idei creștine prin Biserică și prin Monarhia sprijinită de Biserică, în scopul de a întemeia *Statul* creștin și de a educa *națiunea* creștină.

*

Evident, s'au mai realizat după aceea multe progrese în Bizanț; însă nu în domeniul creator al *culturii*, ci în acel aparent constructiv, dar în realitate disolvant al *civilizației*. Distincție ce e utilă să se afirmă din ce în ce mai răspicat în literatura contemporană de specialitate. În alți termeni, s'au realizat progrese în domeniul virtuozităților și comodităților tehnice de tot felul începând cu diplomația, cu învățământul și cu administrația, spre a o sfârși cu tehnica militară și cu cea a agriculturii extensive, secătuitoare atât în ceea ce privește și omul dar și pământul, a industriei și a negoțului. Acestea erau însă, o repet, progrese strict negative, în sensul că, în lipsa celor meniți să îndeplinească funcțiunile culturale compensatoare, trebuiau fatalmente, în virtutea a înseși dinamicele lor lăuntrice, să epuizeze până la drojdie ultimele resturi de

vlagă și de spiritualitate ale fondului etnic strict bizantin, după cum știm că au și făcut-o.

Singurul eveniment creator cu care s'au mândrit bizantinii după misterioasa dispariție a Latinilor răsăriteni din cadrele active și responsabile ale Imperiului, a fost creștinarea Slavilor răsăriteni și crearea condițiilor subiective și obiective strict indispensabile existenței Statului rusesc de mai târziu. Se mândresc însă pe nedrept. Fiindcă ei n'au făcut în această privință decât să aplice pe dos și siliți de împrejurări, una din maximele politice capitale ale Împăratului Justinian de glorioasă aducere aminte, ca exponent al Latinilor răsăriteni. Dovadă mai întâiu faptul că inițiativa nu și-a dovedit nici pe departe rodnicia, clasica anarhie slavă care nu se poate remedia câtuși de puțin cu mijloace coercitive exterioare, după cum o recunosc cei mai proeminenți gânditori ai lor, constituind cea mai grea mărturie în această privință și că mai ales astăzi, Rușii își dau în chip clar seama că le lipsește ceva și încă *ceva esențial*. Apoi această nouă sinteză nu s'a dovedit perfect viabilă prin ea însăși, nu și-a putut birui crizele de conștiință colectivă cu propriile sale mijloace — și până unde au putut duce aceste crize am văzut cu toții — ci a tins neconținut către acel ceva esențial pe care nu l-a descoperit și nici nu-l va descoperi încă, *atâta vreme cât și Latinii răsăriteni, dar și Latino-Germanicii nu-și vor exercita din plin funcțiunile istorice cărora le-au fost predestinați de Providență*.

În sfârșit, tot în această ordine de idei, nu trebuie să uităm că cea mai vehementă acuzare împotriva bizantinismului, acuzare căreia cei vizați nu i-au răspuns încă, s'a ridicat prin organul lui Vladimir Solovieff din rândurile Slavilor răsăriteni înșiși, ca un indiciu izbitor al faptului că au început să-și dea seama și ei că atâta vreme cât nu vor găsi un remediu eficace viciului de fond și de formă dela originea așezării lor, nu vor putea dura nici ei operă temeinică în lume. Înutil să adăugăm aci că Solovieff era el însuși în eroare, ca unul ce nefiind predestinat prin sânge elucidării acestei profunde probleme — am zice problema centrală a Creștinătății europene — n'a isbutit să-și dea seama de adevărata pricină a sterilității bizantine, nici în ce măsură hotărâtoare a influențat această

cauză îndepărtată, toate devierile dezastruoase și toate experiențele negative cu un caracter catastrofic din decursul istoriei ulterioare a rasei albe, considerată în întregimea ei.

*

Firește, o atât de bruscă și de totală alterare a naturii intime a Imperiului *roman* de răsărit, convertirea sa în Bizanț, adică în contrariul său absolut, nu se putea să nu provoace perturbări grave, unele din ele iremediabile poate, în existența istorică a întregii creștinătăți. Și ea le-a provocat în adevăr pe o linie de conduită exact contrară menirei istorice originare a Imperiului, menire exprimată atât de clar de conduita unui Constantin cel Mare sau a unui Justinian. Spre a ne da seama în chip cât se poate mai limpede de acest lucru, nu avem decât să ne recapitulăm în câteva rânduri acea menire originară:

Scopul principal, *mărturisit de creatorii lui și acceptat ca atare de toată lumea*, al Imperiului roman de răsărit, a fost crearea și definirea lăuntrică perfectă a Monarhiei creștine, încarnarea Autorității vii, adică a unei idei morale de valoare absolută, tocmai cu rostul precis de a înfăptui acea rânduială organică și providențială a istoriei; și în primul rând, să înlesnească, să ocrotească și să apere constituirea Bisericii creștine în tripla sa ipostază de păstrătoare, de organizatoare și de propovăduitoare apostolică a adevărului divin încarnat și revelat prin Hristos. Biserica astfel determinată în toate elementele sale dogmatice și în toate mijloacele sale apostolice, ca edificatoare, organizatoare și educatoare a omenirii istorice, trebuia să se achite de datoria sa de recunoștință față de Monarhia răsăriteană, sprijinind și ocrotind cu harul și cu luminile sale un alt gen de Monarhie, cea menită să configureze mai întâiu, să desăvârșească mai apoi, *Statul creștin și Națiunea creștină*.

Scopul secundar al Imperiului, însă în strânsă și inseparabilă corelațiune organică cu cel dintâiu, a fost acela de a realiza o colaborare durabilă, *organică*, semnificativă pentru întreaga Europă creștină și pentru întreaga Asie de mai târziu, între Europa sud-estică și Asia vestică. Colaborare ce trebuia

ca pe de o parte să ocrotească și să regenereze moralmente și fizicește elementele din această interesantă regiune a Asiei, iar pe de altă parte să trezească la conștiința de sine și să valorifice cu maximum de rodnicie, posibilitățile imense, nelimitate virtual, ale spațiului pontic cis-bosforic.

Atâta vreme cât imperiul și-a exercitat în chip normal funcțiunile, adică atâta vreme cât și-a păstrat adevărata sa natură și adevărata sa personalitate istorică, îl vedem acționând cu o rodnicie impresionantă exact pe această linie de credință; deoarece am fost și suntem suficient — cred — în măsură de a ne da seama că sistemul politic al Latinilor răsăriteni, sistem încheșat în chip spontan ca o poruncă dinlăuntru era strict conform cu sensul creator al istoriei, cu rânduiala sa organică, providențială. Și e de remarcat în această ordine de idei, că în ceea ce privește Biserica mai ales, în care și găsisse cea mai adecuată posibilitate de exprimare străvechea spiritualitate traco-getică ce hrănea prin isvoare subterane aceste regiuni ale lumii de mai bine de două mii de ani, exponenții politici ai latinismului răsăritean au adoptat o linie de conduită — sau și mai precis — *unica* linie de conduită care ar fi putut cruța rasei albe toate marile rupturi și dezastre inutile de mai târziu, toate acele cumplite retrogradări morale ce stau la temelia *tuturor* nenorocirilor, dezastrelor și suferințelor noastre de astăzi și a catastrofelor noastre inevitabile de mâine, în presupunerea că nu ne vom trezi la realitate nici de astădată. Și când zic ale *noastre*, mă gândesc nu numai la noi Români, cei mai greu și mai pe nedrept loviți totuși, ci la toate neamurile europene în general, ce nu se vor putea regenera cu adevărat decât reconstituindu-și unitatea spirituală originară, după cum nu-și vor putea exercita importante funcțiuni istorice, decăzând și din pozițiunile pe care le ocupă și astăzi, decât printr'o conduită politică menită să le aperse și să le valorifice resursele unice și neînlocuibile ale sângelui.

În adevăr, Latinii răsăriteni, adică pre-Români, erau ortodoxi, adică drept credincioși. Și fără îndoială că Justinian 1),

¹⁾ E un lucru pe deplin stabilit astăzi istoricește, că pasagerele conflicte ale ilustrului Împărat latin răsăritean cu Roma papală au fost regisate cu îndemânarea caracteristică de dușmanii lui de moarte, într'un scop lesne de înțeles.

într'o măsură mult mai considerabilă decât însuși Constantin cel Mare, în caracterul căruia se spune că prevederile politice precumpăneau asupra pietății propriu zise, e cea mai reprezentativă întrupare a spiritului ortodox în toată finețea dar și în toată bărbăția lui. Totuși, *amănunt important a cărui semnificație capitală nu trebuie să scape nimănui*, tocmai în calitatea lor de ortodocși, pe care nimenea nu le-o poate contesta, *Latinii răsăriteni n'au urmărit niciodată vreo politică de vrăjmășie împotriva Romei papale, ci dimpotrivă, au ocrotit-o și au luptat pentru dânsa*. Fiindcă sentimentul organicității istorice afirmându-se cu o deosebită vivacitate într'ânșii, prestrămoșii noștri concepeau ortodoxia și catolicismul nu ca pe niște realități antitetice menite să se combată și să se ex-termine reciproc, spre marea bucurie a spiritelor luciferiene, dușmanele întregii omeniri istorice — ci ca pe două modalități fundamentale, esențiale și complementare ale spiritualității creștine drept credincioase și apostolice în același timp. Ortodoxia personificând funcțiunile contemplative, de trăire, de aprofundare, de experimentare lăuntrică ale eternelor și complexelor adevăruri creștine, eterne în esența lor divină indiscutabilă, pururea nouă în chipul lor de a se exprima istoricește, în vreme ce catolicismului îi revine sarcina de a realiza în afară, pe plan universal și deci fatalmente de o manieră unitară, rezultatele definitiv câștigate în experiențele creatoare primordiale. Cel de al douălea îndeplinește așa dar o funcțiune activă, militantă, universalizatoare, conformă cu geniul și cu predestinările evidente ale Romei eterne.

Și nu va fi de sigur de prisos să adăugăm aci că Latinii răsăriteni erau ei înșiși sinteza vie a acestor modalități complementare de existență; astfel că necesitatea articulării organice între Ortodocșie și Catolicism era concepută de ei ca un imperativ vital de neînălțurat, iar o eventuală dezarticulare ca un non sens, ca un păcat grav împotriva rânduielilor providențiale ale istoriei, a cărui săvârșire trebuia să atragă după sine toate acele ispășiri și prăbușiri catastrofice, sub ruinele cărora suntem amenințați a fi înmormântați cu toții. Iar că schisma aceasta s'a revelat a fi cu adevărat un păcat capital, un isvor de alte păcate grave și de alte sângerări și dezastre

cumplete, nu mai e nevoie s'o adăugăm aci, deoarece realitatea însăși s'a însărcinat s'o sublinieze cu o lungă dără de foc și cu fluvii de sânge nevinovat.

Iar faptul că Latinii răsăriteni încarnau cu adevărat această articulare organică a Ortodoxiei și a Catolicismului, e prea evident ca să mai poată fi măcar pus în discuție. Căci și în această privință, nu întâlnim nicio notă discordantă în întreaga lor existență istorică, ci numai confirmări de o semnificație atât de luminoasă, încât ea ar trebui să se impună și orbilor. Astfel, Vitalian însuși, căruia nici măcar buna credință bizantină n'a isbutit să-i impună o aureolă de răsvrătit și care în calitatea lui de apărător al elementului Latin răsăritean, amenințat în însăși ființa sa ortodoxă, e o figură mult mai puțin enigmatică decât s'ar părea la o primă ochire, a fost tocmai campionul acestui punct de vedere, singurul just și conform cu realitățile. Căci apărând ortodoxia ultragiată de heresiarcul Anastase și de susținătorii lui bine cunoscuți, deci în ipostaza necontestată de paladin al ortodoxiei autentice, el se sprijinea pe Papa Hormisdas, cu care vom vedea că și Împăratul Justin cel Bătrân va întreține raporturile cele mai cordiale.

Spre a se desvolta în chip normal, în ipostaza mărturisită de corp mistic al lui Hristos, Biserica drept credincioasă și apostolică trebuia să se mențină ca o expresie vie a acestei sinteze originale, organice, între contemplativ și activ. Pentru că despărțite una de alta, contemplația risca să rămâie neputincioasă, expusă între-sfâșierilor lăuntrice sau violențelor din afară, în vreme ce elementul activ, lipsit de luminile sale îndrumătoare, risca de asemeni să se rătăcească, sau să cadă propria sa victimă. Fără a mai aminti aci de riscul și mai teribil, de a vedea cum cele două ramuri ale tulpinei creștine ajung — tocmai grație între-sfâșierilor dintre ele — să fie neutralizate una prin alta de către implacabilii dușmani ai Creștinătății întregi. Prin urmare e limpede că funcțiunile îndeplinite de Latinii răsăriteni în ceea ce privește menținerea diversităților organice ale uriașului corp creștin în cadrele unitare ale credinții au fost de o însemnătate decisivă și capitală din capul locului pentru destinele ulterioare ale rasei albe. Pentru

că dacă lucrurile ar fi evoluat în direcțiunea și în spiritul pe care li le-au imprimat Constantin cel Mare și Justinian, atenția celor două ramuri creștine, deosebite numai în ceea ce privește profundele lor rosturi funcționale și nici decum în spiritul care le unea în aceeași ființă simbolică unitară, nu s'ar fi irosit în dorința de a se neutraliza reciproc, ci întru a se sprijini ca să-și îndeplinească fiecare menirea, spre înălțarea, mântuirea și transfigurarea comună. Unită astfel în credință, în simțire și în acțiune, peste toate deosebirile funcționale *necesare*, Biserica drept credincioasă și apostolică și-ar fi îndeplinit fără prea mari sguđuri menirea sa istorică de o importanță primordială, evidentă până și sectarilor celor mai obtuzi din zilele noastre. Menire ce consista mai întâiu în a regenera elementele lumii vechi din jurul Mediteranei, precum la orice edificiu durabil se caută a se întări în primul rând temelie, apoi în a face într'un spirit de absolută seriozitate și dreptate educarea și organizarea elementelor lumii celei noi. Aceasta trebuia să fie, foarte pe scurt, evoluția normală a lucrurilor. Iar dacă evoluția în chestiune n'ar fi fost întreruptă cu premeditare, *căci tocmai spre a se obține acel rezultat s'a ajuns la înlăturarea Latinilor răsăriteni*, cu totul alta ar fi fost astăzi atât gloria, prestigiul și autoritatea binefăcătoare a Bisericii, cât și situația întregii Creștinătăți istorice.

Dispărând în chip atât de inexplicabil elementul Latin-răsăritean, s'a ajuns la rezultate exact contrarii celor convenite, potrivite cu logica organică a lucrurilor. Lipsită de suportul său vital și spiritual cel mai prețios, Ortodoxia — dică dreptcredincioasa creștinătate răsăriteană — s'a pomenit în situația de simplă minoritate în cadrul însuși al Imperiului, slabă și fără putere în fața sectelor specific asiatică, într'o poziție de zdrobitoare inferioritate în fața Arabilor și a tuturor dușmanilor Creștinătății. Care dușmani au putut, dacă nu s'o domine din capul locului în drept, dar cel puțin s'o împiedice în chip efectiv și deliberat în fapt, de a-și îndeplini divinul său magisteriu aci pe pământ.

Nu mai puțin semnificative sunt rațiunile profunde ale îndepărtării sufletești de Biserica răsăriteană a Romei apostolice, a cărei misiune esențială de a universaliza Creștinismul

pe un plan anumit de realități n'a putut și nu poate fi tăgăduită în chip valabil de nimeni. În adevăr, atâta vreme cât Imperiul roman de răsărit a fost condus de Latinii răsăriteni, care *încarnau* realmente ortodoxia, n'o *cugetau* numai ca ortodoxii din oportunitate, Roma a colaborat în deplină armonie cu Metropola răsăriteană întemeiată de Constantin. Primele semne de jenă în această funcționare normală a unității creștine, articulată pe diversitățile sale organice necesare, încep să se manifeste abia după ce Imperiul de răsărit încapă pe mâinile unor pseudo-împărați de proveniență etnică incertă. Astfel, după ce în 491, împărăteasa Ariadna ridică pe tronul lui Constantin cel Mare pe un simplu aprod al curții, pe Anastase heresiarcul, primul persecutor sistematic al ortodoxiei din Dacia mediteranea, Roma apostolică, prin intermediul clerului său din Galia îl botează pe războinicul Clovis în anul 494 și întemeie dinastia merovingiană, sâmburele sau prefigurarea în mic, a marelui imperiu apusean de mai târziu. Totuși ruptura nu se produse acum, ceea ce înseamnă că ea nu era dorită nici de bunii Creștini răsăriteni și nici de cei apuseni. Mai mult încă, dintr'o simplă ochire asupra mișcării atât de demne și de disciplinate a lui Vitalian se vede că s'au făcut eforturi herculeene și dintr'o parte și din alta, în sensul revenirii la normal, adică la unitatea de credință, în varietatea de funcțiuni.

Și în adevăr că circuitul vital și spiritual normal între cele două mădulări esențiale ale creștinismului se restabili din nou imediat după ridicarea ca Împărat a Latinului răsăritean *Justin cel bătrân*, când clerul răsăritean s'a declarat de acord cu formula dogmatică a Papei Hormisdas, prin care se recunoștea în chip implicit autoritatea doctrinară de ultimă instanță a Scaunului Apostolic. Lucru ce se acorda de altmintreli cu funcțiunile specifice ale Romei, în sânul unității creștine. Fiindcă cineva nu poate lupta pentru impunerea unui adevăr, decât atunci când crede în valabilitatea lui absolută. Nu poate nimeni să impună o dogmă, decât după ce a acceptat-o în toată sinceritatea ca atare.

Persecutarea Papei Vigilius, sub domnia Împăratului Justinian, a însemnat triumful unei intrigi de o abilitate cu

adevărat luciferiană a masei hereticilor grupați sub conducerea vizibilă a înseși Impărătesei Teodora. Heretici care pe căi lăturalnice, prin veritabile acrobații de abilitate, realizate cu ajutorul unor interpuși formați printr'o îndelungă educație în sensul vederilor lor, au isbutit să înșele bună credința Impăratului drept credincios, exploatându-i mai ales fanatismul său politic unitar, *nu spre a consolida ortodoxia, ci spre a o submina și spre a o ruina finalmente prin nesincerul lor exces de zel*. Imprejurare ce e de natură să ne arate și cu acest prilej, cine erau adevărații regisori ai așa numitelor greșeli politice ale lui Justinian. Căci de fapt acestea nu erau greșeli ci păcate și încă foarte grave, însă ele nu puteau fi imputate aceluia căruia i se atribuie ele și astăzi cu o atât de suspectă ostentație, ci acelor care pe de o parte îl informau greșit, într'o vreme când controlul era infinit mai greu de realizat decât astăzi, iar pe de alta îi executau pe dos dispozițiunile cele mai înțelepte și mai moderatoare.

Latinii răsăriteni odată înlăturați, izbucniră după cum am văzut îndelungile turburări iconoclaste, iar Imperiul roman de răsărit degeneră în chip definitiv în Bizanț, adică în contrariul său. Circuitul vital și spiritual normal dintre Apus și Răsărit începe a se îngreui din nou, ceea ce determină Roma apostolică să-și caute iar un punct de sprijin în altă parte. Se repetă astfel o altă coincidență profund semnificativă, ce arată cu o elocvență tot atât de luminoasă ca și cea dintâiu, de unde venea provocarea. Și anume, în anul 741 tronul lui Constantin cel Mare fu ocupat de bizantinul Constantin V, unul din cei mai activi proteguitori ai sectei celei noi, în numele *purificării* cultului. (Advenștii din zilele noastre n'au oare aceeași pretenție?). Dar la trei ani mai târziu, adică exact ca și în cazul precedent, Papa Ștefan îl încoronează ca Rege pe tatăl lui Carol cel Mare și întemeia astfel monarhia Carlovingiană. La anul 800, Imperiul de apus era întemeiat și de drept. Fiindcă Latinii răsăriteni nemaî având de mult cuvânt în Imperiul de răsărit care se detașase cu totul de Europa, nu s'a mai putut încerca o revenire și ruptura trebuia să progreseze în chip fatal până la schisma definitivă.

Socotim aci absolut necesare câteva preciziiuni:

Inițiativa aceasta capitală a Romei papale, adică întemeierea Imperiului de Apus, se găsea de fapt pe linia marilor ei predestinări și în rânduiala organică a istoriei acestei părți a lumii. Astfel că ea s'ar fi realizat nu numai și în cazul când în răsărit Latinii răsăriteni și-ar fi îndeplinit mai departe primordialele lor funcțiuni istorice, dar s'ar fi operat chiar în condiții deosebite de rodnicie. Cu alte cuvinte, inițiativa în chestiune, care trebuia să continue și să desăvârșească inițiativa epocală a lui Constantin cel Mare, pe un plan complementar și cu totul alte mijloace, nu numai că nu ar fi fost împiedecată de Latinii răsăriteni, dar ar fi fost încurajată și ajutată atât direct, cât și — mai cu seamă — indirect. Fiindcă forțele propulsive ale sufletului pre-Românilor, ca ale tuturor creatorilor, nu erau nici decum invidia și ura ascunsă sub aparențele bună-voinței afectate, ci simpatia sub formele cele mai bărbătești față de cei cu care erau ursiți să se completeze organicește și istoricește. Ceea ce înseamnă că între cele două imperii înrudite, ca și între ortodoxie și catolicism în condițiuni normale, s'ar fi stabilit o constantă tensiune creatoare, a cărei ritmică organică și spirituală ar fi accentuat alternativ atât pe atracție, cât și pe repulsie. În felul acesta s'ar fi evitat repetarea tragicei experiențe negative a Imperiului roman clasic, *la origina prăbușirii catastrofice a căruia am văzut că stetea maxima politică fundamentală profund eronată, de a nu tolera să se formeze o mare putere antagonică la hotarele sale*. Fără să mai pomenim aci de faptul că în cazul când continuitatea Latin-răsăriteană nu ar fi fost frântă la Constantinopol și când acest prețios fond etnic s'ar fi putut închege într'o formulă definitivă spre a-și valorifica toate strălucirile sale posibilități lăuntrice, ramura apostolică a Bisericii unitare ar fi fost înzestrată și cu un sistem dogmatic desăvârșit. În alți termeni, ar fi fost pusă din capul locului în situația de a se orienta spiritualicește și istoricește cu cea mai deplină siguranță, de a evita acele momente de slăbiciune care au făcut posibile reîntoarcerile sentimentale către păgânism în Italia, marea schismă occidentală, revoluția franceză și alte cataclisme istorice mai recente.

Pe scurt și în ipoteza foarte naturală că Imperiul de răsărit s'ar fi putut desvolta în sensul prevăzut de creatorii lui și sub conducerea urmașilor autentici ai acestora; că el s'ar fi alimentat cu sevă creatoare prin rădăcinile sale Europene, atât de viguroase încât ele se dovedesc în măsură să alimenteze astăzi mai mult decât oricând o formă de viață uriașă ce zăcea încă de atunci în latențele sale profunde, lucrurile ar fi evoluat cu pași mari către statornicirea unei rânduiei organice în Europa. S'ar fi desvoltat aci, pe acest teritoriu realmente sacru, o cultură robustă, sănătoasă în structura și în tendințele sale, ce ar fi exprimat în chip viu, concret, mărețele idealuri creștine pe care le profesa. Iar aceste întrupări colective concrete și-ar fi dobândit din însuși exercițiul organelor și facultăților lor puterea necesară nu numai de a rezista crizelor inevitabile, necesare adesea, dar și de a ieși fortificate dintr'ânsele. Ocrotită astfel de Latinii răsăriteni, Roma și-ar fi putut exercita cu totul alte rezultate magisteriul ei universal. Iar neamurile latino-germanice, care din lipsa unui partener sănătos și energic, în măsură să le polarizeze propriile lor facultăți și energii creatoare au tânjit ele înșile în forme desarticulate, s'ar fi fortificat, s'ar fi trezit la conștiința clară a propriului lor destin încă de pe la anul o mie, n'ar mai fi deviat în continuu dela linia lor normală de conduită, iar astăzi n'ar mai fi fost nevoite să se sbată după spațiu vital, fiindcă l-ar fi avut din vreme în largime suficientă și fără să deranjeze pe nimeni.

Inlăturarea elementului latin răsăritean — o repet — nu ca un efect al jocului liber al concurenței vitale, deoarece în cazul acesta discuția n'ar mai avea niciun sens, ci ca un rezultat profund calculat și realizat cu mijloace caracteristiceleale de către niște oameni pentru care bieții noștri prestrămoși luptau din toată puterea inimilor lor curate ca să-i ocrotească, a schimbat în rău întreaga configurație etnică, spirituală și politică a Europei. Impiedecarea funcțiunilor istorice normale ale neamurilor creștine în genere, funcțiuni de o necesitate organică și spirituală evidentă, a avut drept rezultat intoxicarea lentă a întregii Creștinătăți și consumarea unor energii fără pereche pe lume în accese destructive

de o rară violență, în schisme, în revoluții, în măceluri fratricide, în nenumărate aberații a căror simplă înșiruire ar umple un volum de proporții respectabile. Pe câtă vreme în cazul când funcțiunile acestea ar fi fost îndeplinite în chip normal, toate energiile în chestiune s'ar fi articulat și s'ar fi ierarhizat în chip armonios într'o măreață unitate spirituală și organică, într'o adevărată binecuvântare a cerului menită să schimbe fața lumii.

*

După dispariția elementului latin-răsăritean — ca să urmărim efectele acestei curioase și edificatoare evoluții în liniile ei generale — anarhia spirituală și politică din Imperiul de răsărit degenerat în Bizanț dură, în formele ei virulente, acute, caracteristice, cam până la întemeierea de fapt și de drept a Imperiului de Apus. În acest interval, ce acoperă mai mult de un secol, Bizantinii, biete ființe hibride ce se dovedise mai apte pentru războiul civil fratricid și în acela cu sfințele icoane decât în lupta bărbătească cu Arabii care în răstimp de cinci ani numai le-au rășluit trei patriarhate cât trei imperii, păreau că și-au pierdut, odată cu simțul realităților și rațiunea lor de a exista. Căci de Europa se despărțise cu premeditare și în urma unei fapte cumplite ce nu mai îngăduia reîntoarcere, iar Asia vestică ce se islamiza cu o rapiditate fulgerătoare, le arăta în chip destul de clar că-i respingea. Despre forțe creatoare și reparatoare în propriile lor resurse spirituale și vitale nici nu mai putea fi vorba, astfel că soarta Bizanțului părea definitiv pecetluită. Totuși, după constituirea Imperiului de Apus, adică după ce s'au pus temelile unei rânduiei organice în ceea ce privește orientarea ulterioară a existenței istorice a neamurilor din regiunile Nord-vestice ale continentului nostru, îi vedem pe Bizantini reîncordându-se în chip brusc, cu toate aparențele unei resuscitări a vitalității. Pricina reală a acestei reînvigorări nenaturale, anormale, o constituia așa dar împrejurarea, de o elocvență sinistă, că acele biete suflete sterpe, conștiente pe deplin de iremediabila lor sterilitate dar torturate de nemăsuratul lor orgoliu luciferian, își descoperise — în sfârșit, — adevărata rațiune a existenței lor negative: lupta ascunsă, dar cu atât mai înverșunată

împotriva Creștinătății în genere și în special împotriva Statului subordonat unor norme creștine și împotriva Națiunilor ce urmau să încarneze idealul creștin, nu numai să-l simuleze.

În adevăr, dovedindu-se incapabili să continue funcțiunile istorice ale Latinilor răsăriteni, al căror Imperiu îl uzurpase — și pe care am văzut că-l transformase implicit în contrariul lui, ca unii ce nici nu puteau măcar concepe măreța necesitate providențială a acelor funcțiuni — aceste biete umbre de oameni și-au găsit o nouă și sinistă vitalitate în voința de a paraliza cu orice preț și mai ales cu orice mijloace și pe alții de a întemeia o comunitate creștină organică, adică viabilă și creatoare. Cu acest prilej li s'a dat pe față adevărata lor natură lăuntrică, jalnica lor predestinare de tăgăduitori incurabili, care dacă ar fi fost înțeleasă de atunci, multe și cumplite experiențe negative, *inutile* în cea mai mare parte, ar fi fost cruțate Europei creștine. Sau în orice caz, experiențe care n'ar fi îmbrăcat forme atât de catastrofice și n'ar fi ajuns să devieze, să denatureze până și cele mai ascunse izvoare de viață ale Creștinătății în generalitatea ei. Deoarece se putea vedea limpede de pe atunci că dacă Bizantinii vest-asiati nu sunt în stare să se înțeleagă între ei și să găsească o regulă comună de conviețuire, spre a se ridica ei înșiși, spre a propăși moralmente, politicește și sub alte raporturi în virtutea unui impuls propriu, lucru din care nimeni n'ar fi putut să le facă un cap de acuzare, știau — dimpotrivă — să se solidarizeze instantaneu aproape, când era vorba de a-i împiedeca pe alții de a o face. Lucru ce ne mai dovedește în același timp că hibridii în chestiune căutau să evite cu orice preț constituirea unui punct de comparație, de natură să le desvăluie deopotrivă și sterilitatea și uzurparea.

Așa dar ca o consecință directă a întemeierii Imperiului de Apus, vedem cum se potolesc frământările eretice din Bizanț și cum se restabilește ca prin farmec unitatea « *ortodoxă* ». Iar termenul *ca prin farmec* exprimă mai mult o realitate decât o metaforă, pentru că atunci când examinăm lucrurile mai de aproape, vedem cu uimire că cei mai ostentativi apărători ai ortodoxiei erau tocmai dușmanii ei cei mai înverșunați de până aci și cei organicește incapabili de o trăire sinceră a

dreptei credințe. Din înseși motivele vizibile care au dictat această raliere de suprafață, cât și dintr'o sumară considerare a circumstanțelor accidentale în care s'a înfăptuit ea, reiese foarte limpede că nu putea fi vorba aci de adevărata ortodoxie sinceră, creatoare, militantă, autentică, deoarece aceasta fusese asvârlită la periferia vieții publice de înșiși Bizantinii, fusese scoasă de ei din marele circuit istoric odată cu Latinii răsăriteni care-o încarnau. Iar dacă în Bizanțul propriu zis mai existau încă astfel de ortodocși autentici — și ei existau fără îndoială, căci *altmintreli nici această tragică și muștrătoare umbră a Imperiului n'ar mai fi putut subsista* — apoi aceștia nu constituiau decât o minoritate, adesea infimă și care în virtutea sentimentului propriei sale inferiorități pe de o parte, cât și din rațiuni ascunse de politică apostată pe de alta, era lipsită de orice influență pozitivă. « Ortodoxia » predominantă era așa dar o simplă atitudine de oportunitate în generalitatea cazurilor, ce nu exprima decât în chip vag și din ce în ce mai șters, câte o adiere autentică de vitalitate sau de spiritualitate. Dreapta credință, câtă mai exista, împiedecată în desvoltarea sa normală în urma ruperii nesăbuite a unității organice a Creștinătății, pusă într'o dureroasă contradicere cu realitățile de către politica oficială a Bizanțului, politică împovărată cu păcatul cumplit al fratricidului și-al apostaziei, s'a retras prin mănăstiri, s'a abandonat contemplației pure și-a renunțat la a mai încerca să influențeze cursul devenirii istorice. În ceea ce privește masa pseudo-ortodocșilor ce ocupa toate pozițiile strategice ale sistemului politic, administrativ și economic bizantin, ca și înaltele poziții eclesiastice propriu zise, aceasta era alcătuită în întregime ei, cu rare și cu atât mai onorabile excepții firește, din heretici și din apostazi camuflați, din indiferenți ce simulau dreapta credință din interes și din ipocrizie, pentru ca dela adăpostul acestor aparențe să poată isbi cu mai multă eficacitate atât în Ortodoxia răsăriteană autentică amorțită și în neputință de a se mai apăra, cât și în comunitatea Creștină apuseană cu care Latinii răsăriteni ar fi putut realiza un *modus vivendi* de o rodnicie nebănuită nici astăzi.

Un prim efect greu simțit de către întreaga Creștinătate al acestei surde dar lucide reacțiuni bizantine, s'a exprimat

în schisma lui Fotius și în accentuarea manevrelor subterane, « *diplomatice* », menite din capul locului să ducă la dezagregarea Imperiului carlovingian și la aservirea Papalității în decursul secolului al X-lea, unei oligarhii imorale și iresponsabile. De aci înainte, paralelismul acesta dintre svâcnirile instinctive către o viață organizată în spirit și în forme vii autentice creștine a neamurilor europene, începând cu urmașii Latinilor răsăriteni și sfârșind cu toate celelalte variante ale Latinilor apuseni, ale Germanicilor și ale Slavilor și dintre ripostele premeditate și lucide în sens contrar ale Bizantinilor se poate identifica în orice eveniment, în orice retrogradare, în orice dezastru european de o importanță semnificativă deosebită. De exemplu, ori de câte ori în Occident se ridică deasupra freamătului confuz al mulțimilor câte un Papă sau câte un Împărat de talia unui Grigorie al VII-lea sau a lui Othon I-iul, capabili să polarizeze puterile creatoare ale celor din jurul lor și să le imprime o direcțiune convergentă, în Bizanț sporea năprasnic animozitatea anti-europeană și încordarea destructivă a partidei pseudo-ortodoxe, continuatoarea în linie directă a opoziției oculte de pe vremea lui Justinian. Și e vădit că acum, după ce Asia îi refuza iar Europa se organiza aparte, Bizantinii și-au dat seama că au săvârșit nu numai un păcat capital, ci și o eroare mortală atunci când, după ce i-au înlăturat cu premeditare pe Latinii răsăriteni din cadrele active și responsabile ale Imperiului, au părăsit cu premeditare și acea articulație organică a sistemului politic inițiat de Constantin cel Mare și desăvârșit în secolul al VI-lea de marele său continuator, privind organizarea, fortificarea spirituală, politică și militară a elementului sud-est european. Și-i vedem, drept consecință, după ce au pierdut Egiptul și o bună parte din Asia, întorcându-și din nou fața spre Europa, prin dinastia macedoneană. Inșă povara păcatului săvârșit îi împiedeca să mai obțină în această direcție altceva decât rezultate negative. *Osebit de faptul că acuma le lipsea și organul prin mijlocirea căruia ar fi putut în adevăr să-și asimileze noi puteri din această parte a lumii și să se regenereze în chip efectiv și eficace. Organ personificat odinioară de Latinitatea răsăriteană și care acum, ca tot ce e personalitate*

istorică vie, nu mai putea fi înlocuit cu niciun simulacru și cu niciun expedient de pe lume.

Pe la 1054, prin Cerularios, se produse ruptura definitivă între Răsărit și Apus, între dreapta credință călăuzitoare către supremele finalități ale istoriei și între misiunea apostolică predestinată să le realizeze sub un aspect esențial. Aceasta nu spre câștigul vreuneia din părți, ci spre durerea imensă și spre nesfârșitul martiriu al întregii Creștinătăți. Căci repetăm și aci și o vom repeta ori de câte ori ni se va ivi prilejul: în această schismă fatală, provocată din rațiuni de un egoism senil, inspirată de duhul luciferian al trufiei și al morții, de niște spirite pe cât de sterile pe cât de pătimase, ce uzurpase nu numai Imperiul roman de răsărit, dar Ortodoxia însăși, își au izvorul toate rătăcirile spirituale și politice care au bântuit Europa cu efecte mai cumplite decât ciuma, toate invaziile, toate măcelurile fratricide și toate revoluțiile demente care ne-au pângărit istoria în decursul celui de al doilea mileniu. Și am văzut apoi, că toate aceste calamități nu se deslănțuiau de-a surda sau dela sine, ci regisate de o minte extrem de lucidă, în scopul precis de a împiedeca neamurile realmente creștine de a-și exercita din plin hotărârile lor funcțiuni istorice, spre reînșănătoșirea și fortificarea întregii lumi. Puterile negative, numai grație faptului că din candoare sufletească nu li s'a putut ghici la vreme natura luciferiană, precumpăneau în chip net asupra celor pozitive.

Pe de altă parte Providența însăși, ca și când — prin derogare dela normele divine de conduită istorică, ar fi vroit să atragă în chip violent atenția oamenilor asupra primejdiei — îngădui ca la șaptesprezece ani numai dela declararea schismei, autorii ei sau aceia ce-i reprezentau pe câmpurile de bătaie, să îndure cumplita înfrângere dela Mantzikiert, când Turcii au ajuns pentru prima oară până sub zidurile Constantinoplei. Și în adevăr că de aci înainte, până ce ultimul Impărat bizantin va închina definitiv crucea înaintea semilunei, Musulmanii vor ține neconținut sub tăișul iataganului, vreme de aproape patru veacuri, pe uzurpatorii hibridi ai operei providențiale a lui Constantin cel Mare și pe risipitorii agonisitei trudnice a lui Justinian.

Lăsând acum la o parte domeniul spiritual și examinând cum s'au desfășurat lucrurile pe planul politic, constatăm și aci o serie de ravagii nu mai puțin cumplite, ca o consecință directă a păcatului originar săvârșit de bizantini.

Am avut astfel prilejul de a constata că bizantinii, după ce s'au înstăpânit în chip definitiv asupra unor funcțiuni istorice, pe care din pricina unor triste fatalități organice și spirituale nu le puteau exercita, ori le îndeplineau cu intențiuni și rezultate direct contrarii celor prevăzute și dobândite de un Constantin cel Mare sau un Justinian, și-au strămutat centrul de gravitate din Europa sud-estică în Asia minoră. Imperiul nu se putea susține însă în rosturile lui primordiale, decât păstrându-și caracterul mixt, european-asiatic. În acest din urmă caz el îndeplinea cu adevărat o funcțiune vitală și spirituală de o importanță excepțională din punctul de vedere general uman, deoarece ar fi constituit o trăsătură de unire vie între Europa și Asia, realiza o sinteză armonioasă între însușirile și predestinările specifice unice ale Asiaticilor vestici și ale Europeanilor din sud-est. Pe lângă că ar fi înlesnit înțelegerea, simpatia și raporturi de colaborare rodnică între Europa și Asia în general.

În cadrul colaborării restrânse, adică dintre Europeanii sud-estici și Asiaticii din vest, uniți în destinul comun al Imperiului, colaborare dictată de un complex de împrejurări caracteristice acestei regiuni a lumii, foloasele ar fi fost egale pentru fiecare parte componentă, adică pentru fiecare organ. Ceea ce înseamnă că fiecare era vital interesat ca să contribuie la susținerea uriașului organism, spre a se bucura de roadele concrete, evidente, ale acestei solidarități organice, ca și de avantajele sale în fapt de securitate militară, de justiție, de administrație, de schimburi economice, de circuite vitale și spirituale ce erau cele mai esențial importante din toate. Și în adevăr că atâta vreme cât în cadrele Imperiului a predominat elementul latin răsăritean ce infuza nu numai seva creatoare necesară uriașului organism, dar întreținea și acel sentiment de unitate, de plenitudine organică, precum și un dinamism spiritual ce-i susținea sufletește pe toți la același diapazon, toate varietățile umane distincte se simțeau în chip

firesc solidare cu imperiul. Solidaritate instinctivă, de sigur, pe care o impune însăși legea ascensională a vieții și sentimentul confuz dar tenace al participării la o gigantică operă de creație pe jumătate umană, pe jumătate providențială. Inșă o solidaritate rodnică, cu rezultate concrete, necontestate de nimeni.

Abandonând din motive strict și senil egoiste politica europeană a Latinilor răsăriteni, creatorii Imperiului, Bizantinii, care deși vest-asiatici de origină, erau în fond niște hibrizi, adică nici Asiați, nici Europeni, și-au îndepărtat sufletește și poporațiunile specific asiatic sau africane, care n'au mai simțit niciun impuls vital sau spiritual semnificativ, n'au mai putut cuprinde cu imaginația nicio perspectivă înălțătoare de suflet în umbra de Imperiu ce mai rămăsese. Cu alte cuvinte, odată cu Latinii răsăriteni a dispărut și *sentimentul difuz al organicității imperiului, singurul sens creator al unității sale sub toate raporturile*. Așa se și explică de altmintreli cucerirea atât de ultra rapidă realizată de Arabi, care dintr'o simplă întorsătură de mână au smuls Bizanțului provinciile vecine cu Persia, Siria și Egiptul. Astfel că, spre a putea subsista în urma atâtor păcate capitale săvârșite împotriva rânduielilor providențiale ale lumii, cu puterile în chip catastrofic diminuate tocmai ca o consecință directă a acestor păcate și greșeli și în fața unor dificultăți enorme ce sporeau văzând cu ochii, Bizantinii au trebuit să-și creieze o tactică și o strategie politică tenebroasă în intenții, sinistă în ceea ce privește mijloacele întrebuintate, funestă și adesea chiar mortală tuturor celor sortiți să-i simtă rezultatele și mai ales *acelora ce sperau să tragă mai mari foloase de pe urma ei, fie ei europeni sau asiati*. Căci această tactică și această strategie, ca orice produs al unui fond sufletesc vicios, bolnav, dezaxat, își făurise un scop din înseși mijloacele sale de acțiune, mijloace de o virtuozitate în adevăr uluitoare adesea și mai ales atunci când nu i se pătrunsese mecanismul intim. Iar ținta sistemului politic bizantin, cu adevărat *sui generis*, nu mai era aceea de a întreprinde vreun efort serios în vederea ameliorării proprii, sau în vederea asigurării unor condiții normale și onorabile de viață, ci pur și simplu aceea de-a întreține o

atmosferă morală și politică irespirabilă, în care nicio comunitate omenească sănătoasă și normal constituită să nu se mai poată înfiripa sau să poată trăi. Și cum răul se poate înfăptui mult mai lesne decât binele, cel puțin pe lumea aceasta fatalmente imperfectă, jalnica politică bizantină a isbutit să desvolte până la monstruos vampirismul politic în Europa și în Asia, transformând încetul pe încetul întreaga viață planetară într'un adevărat coșmar. Acest lucru mai ales în ultimele două sute de ani, când pe lângă că autoritatea morală a puterilor creatoare a fost considerabil diminuată, dar au mai isbutit să intre și alte noi elemente destructive în joc.

După cum se poate presupune foarte lesne, curba evolutivă a acestei politici fundată aproape exclusiv pe virtuozitate, nu pe necesitățile realmente vitale ale unui fond etnic sănătos și viril, trebuia necesarmente să fie foarte variabilă. Dar fie că se înălța, fie că se cobora, ea își accentua progresiv distincțiile trăsături negative, ce se puteau observa mai cu seamă atunci când acțiunea politică în chestiune sporea în amplitudine și în încredere în sine, de pe urma succeselor obținute. Imbietoare ca însăși ispita, ea se oferea tuturor cu avantajii multiple și mai ales imediate. Și mulți naivi se grăbeau s'o primească cu brațele deschise. Dar sub aceste aparențe ademenitoare se ascundea totdeauna o realitate fatală, o trinitate neiertătoare: desăgregarea lăuntrică, păcatul și finalmente moartea istorică.

Astfel, ca să ne referim în linii mari la două sau trei cazuri concrete din cele multe ce s'ar putea evoca în această ordine de idei, e util poate să se știe — și noi nu avansăm aci decât afirmațiuni pe care le putem dovedi — că invaziunile turanice și mongolice revărsate asupra Europei, invaziuni care au urmat totdeauna cam același itinerar, satisfăcând cam aceleași necesități politice negative, n'au fost niște fenomene tocmai atât de spontane precât s'a lăsat a se crede până acum. Ci toate au fost regisate de niște oameni care, deși nereprezentând o riguroasă continuitate de sânge, au fost totuși solidari în continuarea aceleiași tainice tradiții politice.

Ridicându-i apoi, târziu după acea memorabilă și simbolică înfrângere dela Mantzikiert pe Musulmani împotriva Crești-

nilor și pe Creștini împotriva Musulmanilor — iar acest lucru nu o singură dată ci ori de câte ori un simplu capriciu, ori o necesitate de moment a strategiei lor politice o comanda — Bizantinii au căzut din păcat în păcat până când, prin logica fatală a lucrurilor, le-a venit și lor rândul să încerce o primă și mare ispășire: întemeierea de către Apuseni, a unui pasager imperiu latin la Constantinopol.

Ne reamintim cu toții, în linii largi, cum s'au desfășurat lucrurile în această privință. Creștinii apuseni, atrași în chip prematur în Cruciadele împotriva Musulmanilor, — lucru ce nu s'ar fi întâmplat în cazul când Latinii răsăriteni și-ar fi îndeplinit aci funcțiunile lor istorice normale fără nicio soluție de continuitate, — s'au lăsat ispitiți pe de o parte de bogăția, pe de alta de slăbiciunea bizantinilor, spre a pune mâna printr'o lovitură de forță pe rămășițele jalnice ale Impărăției creiate de Constantin cel Mare cu aproape o mie de ani în urmă. S'au petrecut cu acest prilej scene atroce, atât de plastic descrise de vestitul Niketas Choniates Acominatos, carele a lăsat în paginile sale celebre și câteva rânduri interesante asupra mișcării de redeşeptare națională a Vlahilor sudici, sub conducerea fraților Asănești. Evenimentul era, evident, profund regretabil și noi suntem departe de-a încerca să absolvim pe autorii loviturii. Nu ne putem împiedeca însă de-a observa în treacăt că dreptatea divină îi pedepsea pe Bizantini către tristul crepuscul al puterii lor vizibile, tocmai pe acolo pe unde păcătuise și ei cândva: uzurparea dela 1204, venea să răzbune o uzurpare mai veche, a cărei urmă părea că se pierduse în negura opacă a veacurilor. Apoi un amănunt nu mai puțin emoționant este acea reînviere a Latinilor răsăriteni în descendenții lor direcți, în Valahi, tocmai în momentele când mâna invizibilă a justiției divine se abătea atât de greu asupra capetelor uzurpatorilor și asupra puterii lor precare, iluzorii aproape.

Dar pedeapsa aceasta prea brutal sau prea stângaciu aplicată, nu și-a ajuns ținta, în sensul că nu i-a putut determina pe Bizantini să revină la sentimente mai omenești, nu i-a ajutat să-și revizuiască măcar în parte conștiința și să încerce a se îndrepta. Deși la punctul unde ajunsese acum lucrurile,

o îndreptare nu mai părea cu putință decât în cazul când s'ar fi produs un miracol cu dânșii. Ci, dimpotrivă, i-a înrăit și mai mult. Mărturie acea invazie mongolă din 1237 — care nu s'a deosebit decât în intensitate și în rapiditate față de cele precedente — precum și chipul în adevăr savant în care a fost regisată și invazia musulmană de mai târziu.

Aci își are locul o constatare de ordin general asupra politicii bizantine, ce se poate aplica tuturor modalităților ei accidentale și particulare de manifestare în parte:

Orice inițiativă politică sau militară, pornită din îndemnul direct sau indirect al Bizantinilor și regisată în orice caz de ei, s'a dovedit după o dezastruoasă experiență multi-seculară, negativă și sterilă atât în intenția și în formele ei, cât și mai ales în rezultatele ei. Ba, amănunt și mai impresionant, până și repercusiunile accidentale și întâmplătoare ale acestor inițiative, s'au desfășurat sub povara aceluiași blestem. De pildă, din atâtea invazii turanice și mongolice abătute asupra centrului și sud-estului Europei, în scopul de a grăbi mai întâiu prăbușirea Imperiului roman de apus, apoi spre a ridica o barieră de netrecut între Imperiul carolingian și Bizanț, în sfârșit fie și numai spre a devasta Creștinătatea ca o replică la întemeierea efemerului imperiu latin la Constantinopol, niciuna — afară de cea ungară, — n'a putut avea consecințe durabile. Iar în această ultimă privință nimeni nu s'ar putea grăbi să afirme că această unică excepție confirmă regula, deoarece regatul ungar nu s'a putut întemeia și n'a putut dura, decât acceptând în chip deliberat rosturi cu totul contrarii acelorora cu care fusese împins în pusta panonică. Adică acceptând să se transforme în apărătorul Creștinătății din devastatorul ei. Inșă tocmai aci iese în evidență un adevăr ce subliniază cu o lungă dâră de foc și de sânge afirmația noastră de mai sus: Ungurii s'au dovedit fonciarmente incapabili de a îndeplini aci funcțiunile precise cu care i-a investit Creștinătatea apuseană într'o vreme când Europa întreagă se sbătea într'o cumplită anarhie morală și politică. Deși s'au transformat profund din punct de vedere rasial încă de pe la anul o mie, în ceea ce privește mai ales straturile lor conducătoare, prin asimilare de Valahi, de Germani și de Slavi; deși și-au ales —

cu o râvnă care le face în adevăr cinste — monarhi Normanzi, Austriaci și Români, *prin ei înșiși*, ei nu s'au putut achita în chip satisfăcător nici de misiunea lor apostolică, pe care au deservit-o în chip flagrant, sfârșind prin a o abandona ei înșiși în fapt, nici în aceea de apărători ai acestui sector European împotriva invaziunilor din spre Asia. Iar dacă totuși au putut fi în chip foarte intermitent de oarecare folos, apoi — și lucrul acesta se poate dovedi în chip foarte luminos oricând — atunci s'au comportat fie ca organ vicariant, adică insuficient, fie datorită mai cu seamă Românilor și Austriacilor care i-au condus. Dar mai cu seamă Românilor Ion și Matei Corvinul, fără concursul decisiv al cărora ei ar fi dispărut din Europa încă de acum patru sute de ani. Lucru pe care-l vom dovedi mai pe larg în capitolele următoare.

Mai mult decât atât: tocmai în acele momente în care Ungurii, favorizați de conjuncturi deosebit de prielnice, și-au dat osteneala să se arate la înălțimea presupusei sau în orice caz perimatei lor misiuni, care în treacăt fie spus, de astădată apărea într'un dureros contrast cu aceea ce li se asignase la convertirea lor în regat apostolic, tocmai atunci, o repetăm, au ajuns la rezultate exact contrarii celor mărturisite și poate că mărturisite chiar cu o perfectă bună credință. Fiindcă în loc să fie de folos Europei creștine, între 1861 și 1920 de pildă, i-au provocat dureri crâncene și dezastre în bună parte ireparabile. Prin urmare e clar: din moment ce n'au fost integrați prin însăși predestinarea lor originală, economiei organice a Europei creștine, pe de o parte Ungurii n'au putut îndeplini cu reală eficacitate funcțiuni istorice organice acolo unde îi vedem, iar pe de alta au provocat adevărate catastrofe când au încercat ei înșiși să-și ia rolul în serios.

Fără să mai pomenim aci de pierderile indirecte cășunate Creștinătății și din nenorocire nu cele mai puțin însemnate, datorită împrejurării că prin însăși forța lucrurilor ei au împiedecat pe alți vecini ai lor, de o autohtonie europeană necontestată, să-și exercite aci funcțiunile istorice cărora le erau predestinați. Funcțiuni care — după cum vom avea prilejul s'o verificăm în desvoltările noastre ulterioare — în ipoteza că ar fi fost exercitate la vreme în chip normal, ar fi evitat

multe încercări pe cât de cumplite pe atât de inutile, întregului organic, adică în fapt Europei creștine în generalitatea ei și celei centrale și nordice în special. Facem aci aceste afirmații nu cu intențiunea de a-i jigni pe Unguri, ci cu aceea — sinceră și loială — de a le indica pe viitor o linie de conduită de natură să-i pună treptat în situația de a se adapta realităților într'un astfel de chip, încât să nu mai provoace dezastre chiar și atunci când vor cu bună credință binele.

Același lucru se poate spune și despre Creștinii apuseni care în urma unor abile instigații bizantine au pornit să mântuie Sfântul Mormânt de sub dominația necredincioșilor și care odată ajunși în Asia minoră și pe țărmul asiatic al Mediteranei, au încercat să creeze așezăminte durabile acolo. Deoarece ne amintim cu toții că acești Creștini, nu numai că n'au isbutit să creeze așezăminte durabile în Asia vestică, cu tot entuziasmul religios, cu tot sângele tânăr și cu toată energia incomparabilă irosite cu o generozitate realmente infantilă, dar au adus cu ei înapoi în Europa, odată cu lepra simbolică și toți acei germeni nocivi, ce aveau să propage anarhia și stricăciunea în întreaga Creștinătate, să-i denatureze sufletul, s'o devieze de pe linia normală a evoluției sale și să-i demoralizeze elitele.

Mari și dezastruoase au fost și consecințele acestei experiențe negative. Căci ele au influențat în rău nu numai suprafața și accesoriul existenței creștinătății apusene *ce nu apucase încă să se închege în formele sale definitive, nici să se trezească la conștiința mărețului său destin propriu*, ci au atins înșiși articulațiunile esențiale ale formei sale lăuntrice. E un lucru astfel pe deplin stabilit că resuscitarea statului păgân, mai întâiu în Italia spre a fi difuzat de acolo în întregul Occident, nu s'ar fi putut produce dacă elementele cele mai capabile și mai energice ale apusenilor n'ar fi fost atrase în aceste expediții premature, unde au fost sistematic demoralizate ¹⁾. Fiindcă această resuscitare artificială, simplă adaptare mecanică ce seducea ca orice ispită luciferiană tocmai prin facilitatea și beneficiile ei imediate, trebuia să paralizaze pro-

¹⁾ A se consulta în această privință lucrările clasice ale lui Burckhart: « *Cultura în Italia pe vremea Renașterii* » și « *Istoria Renașterii Italiene* ».

cesul de creație lentă al *statului creștin*, principalul punct de reazem în ceea ce privește *unificarea și educarea națiunii creștine*, două eforturi culturale de mari proporții, ce constituiau cele două mari predestinări *organice* ale Creștinătății apusene.

Aci putem judeca așa zicând *pe viu* și examinând consecințele sale cele mai îndepărtate, enormitatea păcatului săvârșit de Bizantini atunci când au înlăturat pe Latini răsăriteni din cadrele active ale Imperiului și au părăsit sistemul politic pozitiv, creat de exponenții necontestați ai acestora, Constantin cel Mare și Justinian, singurul sistem ce s'a dovedit conform cu rânduiala providențială a istoriei. Pentru că dacă acești Latini răsăriteni ar fi fost lăsați să-și îndeplinească până la capăt rosturile lor organice, creând Imperiului roman de răsărit o largă bază vitală în Europa și regenerându-l în chip lent dar infailibil și în părțile sale asiaticе, pe de o parte acest Imperiu s'ar fi putut susține prin el însuși iar pe de alta și-ar fi asimilat din vestigiile culturilor antice numai elementele conforme cu natura manifest europeană și creștină a chiagului său politic și militar, elemente care transmise Creștinilor apuseni după preparația pregătitoare absolut indispensabilă, ar fi influențat asupra sufletului lor colectiv nu ca un disolvant, ci ca un stimulant, ca un tonic, sau — ceea ce e și mai important — ca un fecundant, ca o sămânță de viață nouă. Exprimat în termeni și mai concisi și mai expliciti, adevărul acesta se poate formula și în chipul următor:

În presupunerea, *singura normală*, că Imperiul roman de răsărit și-ar fi împlinit până la capăt rosturile istorice *organice*, în vederea cărora a fost creiat de Constantin cel Mare, consolidat și extins de Justinian, acest Imperiu s'ar fi putut susține singur în Asia iar Creștinii apuseni nu numai că n'ar mai fi fost obligați să-și piardă și să-și irosească aci în chip cu totul gratuit cele mai prețioase resurse vitale, precum și veacuri întregi de frământări sterpe, timp prețios a cărui pierdere se resimte în chip cumplit și astăzi, dar ar fi primit la ei acasă stimulentele pozitive, culturale, de natură a le înlesni în chip considerabil propriul lor proces de închegare și de creație culturală. S'ar fi realizat cu chipul acesta un progres

organic de o importanță și de o semnificație considerabilă, deoarece el ar fi fost conform atât cu dispozițiunile înăscute ale poporațiilor respective, cât și cu sensul general al istoriei. Intreaga față a lumii ar fi fost în acest caz cu totul alta, iar omenirea istorică ar fi mult mai aproape astăzi decât este în realitate de supremele sale revelații transfiguratoare.

Dar problema, astfel pusă, mai are un corolar logic foarte interesant: Chemându-i pe Creștinii apuseni în ajutor, cu intențiuni foarte puțin leale, spre a le salva restul posesiunilor lor asiatice și spre a-i apăra împotriva unor forțe ostile pe care ei înșiși le-au suscitată, Bizantinii își mărturiseau în chip răspicat atât păcatul lor original, uzurparea, cât și sterilitatea incurabilă a propriului lor sistem politic, direct opus celui Latin-răsăritean. Dovadă însuși faptul că, împotriva prodigioasei lor virtuozități, cu toate minunile de abilitate săvârșite și cu acest prilej, ei n'au putut domina forțele protivnice pe care le-au adus în prezență, ci au dispărut striviți de ciocnirea lor.

Apoi dacă despre Creștinii apuseni se poate spune că și-au pierdut nu numai timpul în aceste expediții ruinoase regisate de Bizantini, ci și sănătatea și echilibrul lor moral și social, iar odată cu acestea și cele mai prețioase resurse creatoare ale culturii lor, nici despre Musulmani nu s'ar putea afirma că ar fi tras vreun folos real sau durabil de pe urma efortului contrariu. Ba tocmai dimpotrivă. Pentru că dacă în momentul de față lumea musulmană se află într'o stare de neputință, de dezarticulare mai mult decât normală, apoi i se poate dovedi foarte lesne că la rezultatul acesta a ajuns grație faptului că și-a consumat energiile cele mai prețioase în efortul cu desăvârșire steril și nu numai din punctul de vedere mahometan, de-a cucerii Europa Centrală și sud-estică. De altminteri o examinare cât de sumară a trecutului, e cât se poate de elocventă în acest sens. Căci deși Musulmanii au isbutit în adevăr să realizeze câteva cuceriri pasagere în aceste regiuni, grație în primul rând acelei triste abilități bizantine, adică grație unei ispite, ei nu numai că n'au putut să-și asimileze aceste cuceriri, dar și-au irosit aci infinit mai multe puteri, numai cu păstrarea lor, din câte aveau nevoie spre a dobândi rezultate pozitive incalculabile, în sensul și în di-

recția normală a expansiunii lor. De altfel Otomanii înșiși și-au dat de mult seama despre acest adevăr, dar când era prea târziu ca să poată repara cu ceva situația Imperiului lor sleit. Astăzi se pare însă că grație noiei configurații politice a Statului turc, s'au pregătit condițiunile necesare unei evoluții viitoare rodnice, în măsură să remedieze multe dintre gravele erori ale trecutului și din ascuțitele dureri ale prezentului.

Cam tot același lucru se poate spune și despre Slavii, cu care politica bizantină nu încetează de a se lăuda și astăzi că ar fi o creațiune culturală a sa. În fapt, slăbiciunile cele mai caracteristice ale Slavilor, adică impulsul lor permanent către anarhie, infantilismul lor congenital, cât și direcțiunile — evident vicioase și de nesuținut — imprimare evoluției sistemului lor politic de pe la începutul secolului al XVIII-lea încoace mai ales, se datoresc într'o măsură hotărâtoare împrejurării că ei n'au primit Creștinismul și primele elemente ale vieții de stat prin intermediul Latinilor răsăriteni *cu care se completau organiceste*, ci prin acela al Bizantinilor, ale căror calități nu puteau avea alt rezultat decât să exacerbeze nu să remedieze clasicele defecte slave. Paralizarea sistemului politic consolidat de Justinian, a avut așa dar consecințe pe care nu le-am dori *ireparabile* nici în această direcție și nu numai pentru Slavi, ci pentru întreaga rasă albă. Fiindcă o îndrumare sănătoasă a Slavilor răsăriteni — pe care i-ar fi dirigit de altmintreli pe axa lor naturală de expansiune — nu numai că nu i-ar fi prejudiciat pe Germani, dar i-ar fi stimulat, i-ar fi trezit la conștiința înaltelor lor destine și a incomparabilelor lor capacități creatoare încă de pe la anul o mie. Dar problema aceasta e prea vastă spre a putea fi abordată aci în amănunt.

Rezultă însă — cred — din cele atât de sumar expuse până acum, că dispariția *prematură și nenaturală* a elementului Latin răsăritean din cadrele active ale Imperiului roman de răsărit, a avut consecințe catastrofale nu numai pentru această uriașă personalitate istorică, deoarece a lipsit-o de sursele sale normale de vitalitate și de spiritualitate proaspătă și a determinat-o să se transforme în contrariul său, dar și pentru

ulterioara evoluție normală a întregii rase albe. Pentru că în predestinările pozitive ale Latinității răsăritene, fond etnic unic în lume prin însușirile sale înnăscute și prin nebiruita sa vitalitate, era prefigurată dela început nevoia bărbătească, facultatea providențială de a contribui în chip hotărîtor și coerent la statornicirea unei rânduiei istorice organice în aceste părți ale lumii, utilă întregii Creștinătăți. În vreme ce, dimpotrivă, masa bizantină, citadină, mercantilă, îmbătrânită și incapabilă de a contribui într'un spirit de simpatie și de abnegație la educarea neamurilor cu care venea în contact, era predestinată prin întreaga orientare globală a mentalității sale unui rol esențialmente negativ, profund dăunător întregii Creștinătăți. Astfel că, o analiză mai atentă a stărilor de lucruri ciudate și nenaturale care au deformat în chip manifest destinele Creștinătății întregi și au deviat evoluția normală a istoriei europene, ne desvăluie drept cauză primă acțiunea premeditat negativă a politicii bizantine.

V. IMPORTANȚA PRIMORDIALĂ A FUNCȚIUNILOR ISTORICE INDEPLINITE DE LATINII RĂSĂRITENI PRECUM ȘI DE ROMĂNI, URMAȘII LOR DIRECTI

Importanța primordială a funcțiilor istorice îndeplinite de Latinii răsăriteni mai întâiu, de urmașii lor directi, Valahii sau Românii mai apoi, e subliniată în primul rând de însăși structura personalității noastre istorice, iar după aceea de rezultatele concrete și concludente obținute, ori de câte ori aceste funcțiuni s'au putut exercita din plin. În adevăr, caracteristicile dominante ale fondului etnic ce constituie substanța vie a ființei noastre istorice sunt: capacitatea creatoare, configuratoare, sensul organicității specific populațiilor tracogetice și dacice, adevăratele rădăcini ale neamului, simțul politic, viril, de echilibru în unitate al Latinilor, perfect altoit pe facultățile noastre creatoare de particular, de inedit; în fine, o trăire autentică a supremelor idealuri morale creștine, căroro personificările cu adevărat reprezentative ale rasei noastre din aceste ultime cincisprezece-șaisprezece veacuri și-au subordonat totdeauna strălucitele lor însușiri personale, adesea fără pereche pe lume. Examinând așa dar lucrurile mai de aproape, vedem că în personalitatea noastră istorică sunt concentrate ca într'o lentilă, toate însușirile pozitive, toate caracteristicile dominante ale geniului european, considerat în toate diversitățile creatoare și unificatoare, în toate pornirile sale reflexe, spontane, care-i constituie vădita *unicitate*. Numai așa se și explică de altmintreli atât puterea noastră de rezistență incomparabilă, facultățile noastre asimilatorii fără pereche, eficacitatea cu adevărat extraordinară a inițiativelor și funcțiilor noastre istorice, cât și chipul în adevăr dureros în care se resimte

lipsa noastră, atunci când aceste funcțiuni sunt împiedecate de a se exercita în chip normal.

Revenind la componența așa zicând *chimică* a personalității noastre istorice, e vădit că prin fondul primar, originar, *incontestabil* al ființei noastre românești, cel traco-geto-dacic, de o autohtonie ce nu mai poate fi măcar pusă în discuție deoarece ea a fost recunoscută ca atare de însuși contele Gobineau, părintele rasismului ¹⁾, noi ne înrudim prin sânge cu elementul european nordic. Prin facultățile noastre politice, prin chipul nostru luminos de a gândi și de a ne exprima, prin limbă și prin vioiciunea temperamentului nostru, ne înrudim cu jumătatea sudică a Europei, cu cea latin-mediteraniană. Iar specificul ființei noastre naționale, ceea ce constituie cu adevărat unicitatea noastră istorică și ca o indicație lămurită a predestinărilor noastre, o constituie tocmai subordonarea instinctivă a acestor însușiri eminente, supremului ideal creștin, *pe care noi l-am încarnat și l-am trăit totdeauna — după cum o vom dovedi numai decât — nu l-am cugetat pur și simplu, adică nu ne-am slujit de creștinism ca de un simplu pretext filosofic, ca de un vestmânt frumos, sau ca de o mască.* Prin urmare, atât invulnerabilitatea noastră de-a-lungul mileniilor, cu toate cascadele de puteri infernale ce s'au prăbușit peste noi, indestructibilitate ce îmbracă formele miracolului în ochii tuturor istoricilor care ne-au studiat trecutul cu sinceritate și înțelegere, cât și eficacitatea impresionantă a inițiativelor și funcțiunilor noastre istorice, se explică foarte lesne în lumina adevărilor incontestabile de mai sus. *Pentru că dacă sensul general al istoriei nu este o simplă presupunere ci o realitate adânc simțită și din ce în ce mai clar exprimată pe linia de credință a selecției istorice; precum și dacă e adevărat că pe linia de credință în chestiune Europa e predestinată să joace un rol de o importanță covârșitoare în lume, atunci e limpede că noi am fost susținuți de mâna invizibilă a Providenței împotriva tuturor dușmanilor și a tuturor răutăților sub povara cărora ar*

¹⁾ «Essai sur l'inégalité des races humaines», vol. II, p. 114 în special: «Les Thraces et les Illyriens ont assez noblement soutenu leur origine arienne pour n'est pas être déclaré indignes. Les premiers avaient pris une grande part à l'invasion des peuples ariens hellènes dans la Grèce.»

fi sucombat de mult orice alt neam omenesc ; după cum nu e mai puțin vădit că forma noastră lăuntrică unică, personalitatea, caracterul nostru național, a fost ocrotit și păstrat intact în decursul a două milenii, tocmai pentru că în ființa noastră concretă, în caracterul nostru național indestructibil, în inițiativele și creațiunile noastre istorice se prefigura însuși destinul măreț al Europei unificate de mâine, al Europei încarnare a supremului ideal moral al omenirii istorice ; al Europei organizatoare, educatoare și unificatoare.

Toate acestea nu sunt simple afirmații entusiaste, nici simple fraze frumoase, ci realități de o luminozitate solară, fapte concrete și coerente pe care le poate verifica lesne nu numai orice Român luminat, dar orice cititor european înzestrat cu o cultură generală elementară și cu posibilități normale de informație. Fiindcă anume n'am făcut apel aici la o documentație inedită, la resursele complicate ale unei erudiții savante, ci ne-am silit cu bună știință să ne referim numai la lucruri cunoscute, la evidențe ce nu mai pot îngădui niciun fel de interpretare alta decât cea conformă cu realitatea vie, adică — și mai precis — cu indicațiunile răspiccate ale sensului general al istoriei.

E un adevăr străvechiu și arhicunoscut acela — ca să intrăm direct în materie — că personalitatea istorică a unui fond etnic distinct și concret, a unui neam, a unei națiuni, nu e o simplă abstracție a intelectului uman, ci o realitate vie și permanentă ce se întrupează, se încarnează în anumite elemente reprezentative, în anumite caractere puternice în care comunitatea națională în chestiune se recunoaște pe ea însăși de-a-lungul veacurilor și mileniilor. Corolar logic al acestui adevăr: persistența indiscutabilă a aceleiași caracter distinctiv, încarnat în personalități reprezentative vizibil înrudite între ele de-a-lungul veacurilor și mileniilor, adică înzestrate cu aceleași reflexe morale, cu aceleași capacități creatoare, organizatoare și combative, constitue cea mai elocventă dovadă a dăinuirii personalității istorice în chestiune. După cum e tot atât de evident că stăruința prin milenii a aceleiași personalități istorice, în condiții nemai pomenit de vitrege și în luptă cu dificultăți *premeditate* în bună parte, fără a mai pomeni de

presiunea constantă a puterilor haosului și neorânduiei, constituie cea mai copleșitoare dovadă în sensul că această personalitate istorică e indispensabilă armonioasei rânduiei organice, providențiale, a lumii și finalităților supreme ale omenirii istorice. Fiindcă dacă până și prezența sau absența unor varietăți umile de râme sau de găze nu poate să fie indiferentă economiei globale a vieții planetare, cu atât mai puțin ar putea să fie indiferentă economiei mult mai complicate, infinit mai delicate a vieții istorice, prezența sau absența unei varietăți etnice distincte, a unui izvor de caractere, de energii morale, de capacități politice, militare și intelectuale cu care se mândrește—și pe drept cuvânt—întreaga omenire istorică.

Persistența și unitatea structurală a caracterelor reprezentative ce-au încarnat personalitatea istorică distinctă a fondului nostru etnic, cât și perfecționarea treptată și vizibilă a acestor caractere, se poate urmări pe un vast interval de timp ce acoperă trei milenii. Ne reamintim astfel că prima inițiativă a constituirii unui imperiu, a unei organizații politice și militare unitare în spațiul pontic, sud-est european, a fost luată de Getul Buerebista. Și în presupunerea că această realizare s'ar fi putut încheia într'o formă definitivă, Imperiul roman clasic nu numai că și-ar fi consolidat în chipul cel mai înțelept hotarele sale Nord-Estice, dar printr'un fenomen normal de polarizare istorică și-ar fi creiat aci un punct foarte util de rezim pentru ameliorarea propriului său sistem politic și militar și pentru regenerarea sa ulterioară. Istovitoarea anarhie militară de mai târziu, ca și cumplita, totala epuizare lăuntrică a Imperiului, ar fi fost evitată cu chipul acesta, pe însăși linia normală de evoluție a lucrurilor. Că Traco-Geto-Dacii erau cu adevărat vrednici de o atare misiune istorică, ne-o mărturiseste însuși Tacit, în cuvinte săpate par'că dela început pe o placă de marmură sau de aramă: « *Germania, dinspre partea Galilor, a Rhetiei și a Panoniei, are drept hotare Rinul și Dunărea; dinspre partea Sarmatilor și Dacilor, hotarele acestea sunt teama mutuală sau munții* »¹⁾.

¹⁾ *Germania omnis a Gallis Rhaetisque et Panoniis Rheno et Danubio fluminibus, a Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur*. C. Corn. Tacitii Opera, (Germania, I).

De notat — după toate indicațiunile pozitive ale specialiștilor, — că analistul Roman pare a fi scris aceste rânduri în prima sa perioadă de publicist, când Decebal nu arătase încă ce putea și când sguuitoarea lui epopée, cu un final atât de tragic, nu venise încă să-i confirme anticipările ¹⁾. După cum se cuvine menționat în treacăt, că tot cu prilejul consumării acestei crâncene răfuieli dintre formidabilul Imperiu roman, aflat în culmea puterii, măririi și gloriei sale și plăpândul, începătorul Imperiu răsăritean al Daco-Geților, neînchegat definitiv nici măcar în aceste forme incipiente, s'au vădit primele lipsuri organice ale substanței noastre etnice de temelie, lipsuri ce se cereau neapărat împlinite. În termeni mai expliciti, Daco-Traco-Geților, din făptura colectivă a căroră supra-abunda elanul creator, seva exuberantă a configurației istorice spontane, *dacă nu chiar tocmai din pricina acestui belșug de vitalitate nestăvilită*, le lipsea spiritul unitar, disciplina riguroasă, scheletul consistent pe care să se fixeze și să se desvolte într'o armonioasă corelație organică, toată această luxuriantă revărsare de viață. Fondului creator miraculos de robust, neseecat în virtualități esențiale de tot felul, îi lipsea forma adecuată în măsură să-l valorifice pe deplin. Romanii lui Traian Impăratul au adus cu ei această formă, expresie directă a sângelui și a predestinării lor unice, rezultantă supremă a milenarei experiențe istorice a europeanității mediteraniene.

E drept că din pricina totalei inexperiențe istorice a *omului natural* de atunci, fuziunea *necesară, inevitabilă*, dintre fondul central și nordic european și forma sudică, mediteran europeană, s'a făcut în chip brutal, într'un spirit de neînțelegere, de incomprehenșiune reciprocă, de ură sălbatică, cu intenții de predominare absolută de o parte și de alta, cu o risipă de sânge, nu numai pur gratuită, dar de natură a risca în chip grav, existența înseși a operii providențiale ce se cerea realizată. Apoi, după cum era și de așteptat, fuziunea aceasta, ca orice realizare vie, al cărei fond intim îl constituie timpul trăit,

¹⁾ După opinia profesorului Emil Iacob, publicată în studiul introductiv la așa zisa ediție savantă a *Annalelor*, Tacit ar fi scris cartea *Despre moravurile Germanilor* pe la anul 98 d. Cr. Părerea aceasta a fost însușită mai apoi de majoritatea specialiștilor.

nu putea să dea rezultate imediate. O lungă perioadă de gestație era absolut necesară. Și astfel, Dacia Traiană a împărțit soarta comună a Imperiului roman clasic, până când acesta, epuizându-și toate virtualitățile creatoare și constructive *din acea perioadă primară a existenței lui*, a început să se dezarticuleze și să se năruie.

Atunci s'au ridicat în chip spontan Latinii răsăriteni, descendenții prin sânge și spirit atât ai Daco-Geților învinși, cât și ai Romanilor biruitori, spre a reconstitui, spre a re-creia Imperiul roman într'un spirit cultural nu civilizatoriu, adică în spiritul indicat de sensul general al istoriei și de experiențele concludent negative ale omului natural. Aceasta e interpretarea cea mai justă ce se poate da operii pozitive, creatoare, în esența ei creștină și în efectele ei universale, a Latinului răsăritean Constantin cel Mare. Fiindcă acesta, îmbrățișând Creștinismul, n'a consacrat câtuși de puțin o stare de fapt, cum le place spiritelor superficiale să afirme, deoarece astăzi e un lucru pe deplin dovedit că în acel moment, cu toate marile progrese realizate până atunci, Creștinii nu reprezentau decât o infimă minoritate în sânul Imperiului; ci el a *creiat* o nouă rațiune de existență uriașului corp ce se străduia să renască, întemeiată pe solidaritatea spirituală, pe consensul sufletesc, iluminată dinlăuntru în afară de flacăra sacră a idealului, de credința și speranța comună în Isus Hristos. Iar dacă efortul lui Constantin s'ar fi continuat în virtutea impulsiei lui inițiale până pe la sfârșitul veacului al XI-lea, nu numai până la acela al veacului al VI-lea, când am văzut că a fost întrerupt în chip anormal, arbitrar, rezultatul ar fi fost nu numai renașterea Imperiului roman sub o formă nouă, perfect viabilă, renaștere ale cărei începuturi s'au manifestat în forme atât de luminos semnificative sub Justinian, dar creierea unor forme superioare de viață pentru întreaga rasă albă, culturalizarea efectivă a Europei și a Asiei, căreia în schimbul darului spiritual originar, i s'ar fi adus răsplata în tinerețe, în vitalitate. Iată așa dar, că chiar dacă am accepta ca perfect valabilă afirmația că Buerebista și Decebal sunt două caractere incomplet reprezentative față de sufletul românesc de mai târziu, Latinul răsăritean Constantin cel Mare ne apare ca o primă și deplină încarnare

nu numai a latențelor pozitive, armonios încheiate ale personalității noastre istorice, dar și ca un indiciu providențial, ca o prefigurare luminoasă a rosturilor și menirii noastre istorice de mai târziu.

Odată cu apariția trinității Justin cel Bătrân-Justinian-Belizarie, care sub raportul purității originii lor erau niște Latini răsăriteni și mai riguros definiți lăuntric decât imperialul lor predecesor canonizat sfânt, realitățile cele vii încep să se limpezească și mai mult, exact în sensul temei susținute de noi până aci. În alți termeni s'a dovedit că:

a) Din fuziunea organică dintre elementele europene polarizate — cel nordic, tracô-geto-dacic și cel sudic, mediteranean, eleno-latin — s'a născut în personalitatea istorică a Latinilor răsăriteni o nouă sinteză viabilă, reprezentativă pentru întreaga rasă albă de cultură creștină și capabilă de inițiative istorice epocale, dătătoare de sănătate, de echilibru și de viață, tocmai pentru că erau conforme cu sensul creator al vieții planetare în general și cu supremele finalități morale ale istoriei. Căci, în adevăr, din impulsivitatea magică a acestor oameni și-a exponenților lor spirituali, politici și militari, Imperiul roman a renăscut aproape în străvechile sale limite și a cunoscut o scurtă dar pilduitoare perioadă de vigoare tinerească, de energie și de bărbătească încordare a tuturor resurselor sale vii și viabile. Că acest imperiu nu s'a putut reînsănătoși de tot, n'a putut dura mai mult și n'a putut sluji drept bază organică educării riguroase și coordonării înțelepte a tuturor puterilor creatoare ale rasei albe, nu e de sigur nici vina Latinilor răsăriteni, nici aceea a bătrânului Justin, a lui Justinian sau a lui Belizarie, exponenții lor cei mai calificați. Deoarece am văzut foarte bine că primii n'au fost înlăturați din cadrele active ale Imperiului, iar opera măreață a celor din a doua categorie n'a fost ruinată cu o spăimântător de lucidă premeditare, *decât tocmai pentru că ei se dovedise în stare să ducă cu bine la capăt sarcina istorică de o importanță capitală ce și-au asumat, adică aceea de a creia o rânduială istorică organică, în măsură să asigure o normală și echitabilă dezvoltare întregii Creștinătăți.*

b) Personalitatea aceasta istorică, de o valoare atât intrinsecă, cât și funcțională unică, excepțională, menită ca și prin creațiunile și prin pățimirile și îndelungul său martiriu nemeritat să atragă atenția tuturor asupra sensului general al vieții planetare și asupra supremelor finalități morale ale istoriei omenești, nu se putea să dispară și nici n'a dispărut. Ea s'a perpetuat în chip direct în Valahi, adică în Români, cu exact aceleași caracteristici morale, cu aceleași facultăți creatoare și cu aceleași vocațiuni istorice, pe care le-am văzut încarnându-se cu o atât de sugestivă energie într'un Constantin cel Mare, într'un Justinian sau Belizarie.

c) Deși în perioada cea mai critică a existenței lor, adică în prima jumătate a celui de al doilea mileniu creștin, Români, atât cei din stânga cât și cei din dreapta Dunării, *destul de numeroși din moment ce-au putut întemeia un imperiu în colaborare frățească cu Bulgarii*, au fost lipsiți de o Biserică, de o Monarchie și de o Aristocrație națională regulată, în măsură să le asigure unitatea spirituală, politică și națională, precum și o tradiție vie, care să țină neconținut trează într'ânșii conștiința înaltelor lor destine, totuși ei s'au ridicat instinctiv, cu o energie impresionantă, cu o unitate și cu o eficacitate ce uluiește, spre a apăra Europa creștină împotriva unor pericole iminente ce-i amenințau nu numai viitorul, ci însăși ființa ei concretă. Și în adevăr că Români au isbutit să apere Europa în întregimea ei, atât în ipostază de realitate vie, cât și în aceea de simbol suprem al dinamicei eterne a puterilor creatoare ale lumii, nu numai odată, ci de mai multe ori — și circumstanță profund semnificativă — ori de câte ori Creștinătatea europeană complet istovită de puteri nu se mai putea apăra ea însăși. Și în răstimp de cinci sute de ani, s'au ivit cel puțin două prilejuri de acestea. Unul, după teribila înfrângere dela Nicopole a unei formidabile coaliții creștine, iar cel de al doilea între 1919 — 1923, când în regiunea central europeană, cuprinsă între Rhin — inclusiv Italia — și Vistula — Nistru, o singură armată a rămas în picioare, întru apărarea străvechilor altare pe care le-a și apărat în adevăr, de o manieră bărbătească, ofensivă. Și aceasta a fost Armata Română.

Să analizăm ceva mai atent, pe temeiul unor mărturii istorice vrednice de cea mai deplină crezare, toate aceste trei serii de realități vii, pentru ca niciun fel de dubiu să nu mai poată subsista în sufletul celor ce vor ceti aceste rânduri.

PRECIZĂRI IMPORTANTE ASUPRA PRE-ROMÂNILOR

E în adevăr regretabil că lumea savantă românească n'a căutat până acuma să precizeze în amănunt, în lucrări de specialitate, întemeiate pe analiza critică a textelor și-a mărturiilor de prima mână ce ne-au rămas din acea epocă, contribuția pozitivă, hotărâtoare, a Latinilor răsăriteni în creierea și consolidarea Imperiului roman de răsărit, precum și a degaja sensul creator, direcția regeneratoare bine determinată, pe care în virtutea a înșiși fatalităților sângelui și orientării lor spirituale globale, au început numai s'o imprime stărilor de lucruri de atunci. Opera aceasta, de o importanță capitală pentru lămurirea nu numai a trecutului, dar și pentru evitarea multor erori grave în viitor, n'o puteau și n'o pot edifica decât Românii. Deoarece singuri noi suntem nu numai vital interesați ca să se facă lumină deplină asupra acelei epoci cufundată încă în obscuritate, dar și înzestrați cu organele spirituale necesare, cu acel instinct sigur de orientare, cu acel dar divinatoriu în măsură să separe adevărul de minciună, de cele mai adesea ori intenționat confundate. După cum tot noi și numai noi suntem în măsură să demonstrăm consecințele dezastruoase pentru întreaga Creștinătate ale paralizării subite, premature, ale aceluia mareș efort creator, fiindcă dintre toate neamurile creștine care-au avut de suferit de pe urma degenerării Imperiului răsăritean în Bizanț, numai noi am fost predestinați să ne dăm seama, dintr'o îndelungă și dureroasă experiență directă, că dacă Neamul nostru nu și-a putut exercita din plin esențialele sale funcțiuni istorice, apoi la rezultatul acesta am ajuns tocmai pentru că ne-au lipsit în decursul celui de al douăilea mileniu creștin mai ales, așezămintele și condițiunile preliminare create și organizate de Constantin și de Justinian și pe care uzurpatorii lor le-au nimicit cu bună știință.

Odată rezolvate aceste probleme — chee ale istoriei universale, în spiritul celei mai riguroase obiectivități științifice,

nu numai că lumea europeană care compează ar fi fost *obligată* să ne considere altfel ca până acum, deoarece a ne fi tăgăduit meritele și a ne fi nesocotit mai departe jertfele spontane — nenumărate — făcute de Neamul nostru pentru mântuirea comună ar fi însemnat să-și tăgăduiască ea însăși temeiurile legitime ale rațiunii sale de a exista, dar — în ceea ce ne privește — am fi dobândit noi și puternice motive de a crede în rosturile noastre providențiale pe această lume, precum și puterea de a sgudui munții. Putere mult mai prețioasă și mult mai strict indispensabilă *astăzi* decât s'ar crede la o primă ochire superficială. Pentru că împotriva tuturor aparențelor contrarii, din marile încercări de acum vor ieși purificate și capabile de desvoltare nu atât națiunile mai îmbelșugat înzestrate cu materialul de războiu cel mai perfecționat sub raportul tehnic și capabile să-l folosească cu maximum de rendement, cât cele ce-și vor putea justifica existența pe temeuri morale indiscutabile și pe serviciile dovedite aduse Creștinătății. Mai mult chiar decât atât: supremația mondială de mâine, fie ea politică, militară sau altfel, nu va fi recunoscută decât națiunilor care vor fi dovedit că își pot impune ele înșile să o subordoneze unui înalt ideal etic viu, unanim acceptat. Căci supremația viitoare nu va fi durabilă, decât dacă va fi acceptată ca o necesitate indiscutabilă, adică — pe scurt — ca personificare sau ca mandatară dacă voți, a unui ideal moral absolut, unanim considerat ca atare. În presupunerea că nu va fi acceptată din toată inima, ea nu va putea dura, oricât de superior ar fi utilajul său tehnic. Dacă însă națiunile chemate să exercite acest magisteriu, necesar și util întregii omeniri istorice, pe lângă calitățile morale net dovedite printr'o pilduitoare conduită multi-seculară, vor dispune și de forța organizată corespunzătoare, va fi cu atât mai bine și pentru dânsule, cât și pentru marea masă a beneficiarilor noiei orânduiei organice, adică providențiale. Beneficiari care nu vor fi atât creatorii unor rânduieli istorice cu adevărat organice, cât aceia ce se vor folosi de dânsa.

Digresiunea aceasta, departe de a fi inutilă, își are, dimpotrivă, explicația și rostul ei. Căci problemele-chee ale istoriei universale sunt departe de a fi rezolvate și astăzi, nu parțial

și incomplet, ci integral, adică în profunzimea lor corelație organică și spirituală. Din această pricină nu numai că elementele determinante și configuratoare ale lumii de mâine, nu se simt îndemnate de nicăieri să caute a-și da seama în chip mai deslușit despre valoarea neprețuită a tezaurilor vii ce se ascund sub aparențele noastre modeste, sau sub masca de stricăciune — cunună de spini cu care au împodobit dușmanii Neamul Român crucificat—dar riscăm a vedea cum procesul devenirii istorice intră într'un alt cerc vicios, iar pe învingători devenind pe încetul victimele propriei lor victorii. Cu alte cuvinte, riscăm să vedem împlinindu-se tocmai ceea ce urmăresc și de astădată dușmanii implacabili ai omenirii istorice și ai regenerării ei definitive printr'o terapie morală conformă cu sensul providențial al vieții. Perspectiva pe care-o întrevădem noi, de la punctul unde ne-au condus lungi și laborioase meditații, e așa dar prea serioasă, spre a fi trecută ușor cu vederea.

Ea merită o atentă examinare. Și noi Românii, în tripla noastră calitate de precursori, de victime și de colaboratori *necesari* la măreața operă de eliberare a Creștinătății și a omenirii istorice în general de sub hipnoza fatală a puterilor negative, suntem nu numai în drept, dar chiar datori ca s'o pretindem. Fiindcă ar fi infinit de trist ca să se poată spune cândva, că din cauza indolenței, din cauza opacității morale sau intelectuale a unei singure generații europene, cumplitele suferinți inutile ale Neamului nostru și ale națiunilor surori nu s'au putut răscumpăra; că nu s'au evitat alte serii de nenorociri și de experiențe dezastruoase pur gratuite, deși evitarea lor era cu putință; și că imensul, neprețuitul tezaur moral al Românilor esențialmente european și creștin nu s'a putut valorifica așa precum se cuvenea, nu într'un interes egoist, ci spre înălțarea și fortificarea întregii Creștinătăți. Ceea ce înseamnă că asupra conștiinței noastre apăsă evidentă obligație morală, de a face toate eforturile omeneste cu putință spre a nu merita aceste opresante reproșuri nici acum, nici într'un viitor îndepărtat.

În termeni foarte simpli dar categorici, problema se pune astăzi în felul următor: Atâta vreme cât vom cunoaște trecutul

numai în accidentele sale, sau în aspectul său anatomic, pitoresc sau episodic, nu în articulațiunile sale vii sau în semnificațiile profunde ale orientării curentelor sale vitale și spirituale pozitive, nu vom putea pregăti un viitor potrivit cu sensul moral al vieții, singurul potrivit cu demnitatea și cu responsabilitatea omenirii istorice transfigurată prin sacrificiul voluntar și prin învierea Mântuitorului. După cum e tot atât de adevărat că atâta vreme cât savanți contemporani de o notorietate mondială își îngăduie să susțină și poate chiar să creadă — potrivit cu aparențele injuste, direct opuse realităților și adevărului, create de Bizantinii anti-europeni și anti-creștini tocmai în scopul limpede ca, după ce vor nimici opera lui Justinian să facă ineficace Creștinismul iar Europa s'o expună barbariei — că degenerarea Imperiului roman de răsărit în Bizanț, a fost un fenomen normal și dacă nu tocmai util Europei creștine, în orice caz conform propriilor sale interese; că Justinian ar fi fost un simplu romantic, ce-a urmărit cu orice preț restaurarea *imposibilă*, susțin ei, a Imperiului roman și că din această simplă pricină s'a ruinat; iar că Belizarie ar fi fost un general strălucit în adevăr, însă că el și-a irosit atât geniul său personal, cât și puterile Imperiului, în campanii cu totul nesăbuite împotriva Goților și a Vandalilor. Cu astfel de prejudecăți științifice, unele din ele veritabile aberații, a căror stăruință agresivă prin veacuri e foarte semnificativă, prejudecăți ce nu circulau în lumea profană, unde nu li se putea bănuși măcar sensul profund, ci printre competențele cele mai proeminente ale lumii savante, nu e de mirare că Europa creștină se găsește în halul de astăzi, adică epuizată și îmbătrânită înainte de vreme și silită să lupte din răsuputeri spre a-și apăra prețioasele tezaururi vitale și spirituale, dușmănită și urâtă în toate celelalte patru continente, când ea ar fi putut și-ar fi trebuit să fie în culmea măririi și-a puterii sale binefăcătoare, admirată, iubită și respectată de toată lumea.

Adevărul e așa dar cu totul altul. Și deși noi îl vom formula aci în chip mai mult decât concis, elementele subliniate de noi vor fi suficient de substanțiale, după cum cred că au fost și până aci, spre a îngădui fiecărui cetitor înzestrat cu o cultură generală elementară, prompta și riguroasa lor verificare.

E foarte adevărat — ca să precizăm lucrurile nu în aparența ci în esența lor — că mântuirea întregii omeniri istorice din lanțurile stupidității și ale păcatului, cât și coordonarea existenței ei, spre a o putea conforma sensului general al vieții, sens profund moral atât în sine, cât și mai ales în finalitățile sale ultime, nu se vor putea obține decât prin valorificarea înțeleaptă, profund *realistă*, a acelor archi-prețioase tezaure vitale și spirituale european-creștine, la care ne refeream mai sus. Nu trebuie să pierdem însă din vedere nicio clipă că vitalitatea și spiritualitatea specific europeană și creștină, în ceea ce aveau ele mai caracteristic și mai eficace, s'au încarnat în rasa latin răsăriteană, ai cărei exponenți au fost un Constantin cel Mare, un Justin Bătrânul, un Justinian, un Vitalian și un Belizarie, spre a nu-i pomeni aci decât pe cei mai cunoscuți; că toate însușirile dominante ale acestei rase, sinteză reușită a ansamblului organic european încă nearticulat, s'au transmis — ameliorate sau susceptibile de perfecționare — neamului sau rasei Valahe, Române, predestinată să le pomenească numele, să-i reabiliteze în fața istoriei și să le desăvârșească opera în decursul celui de al doilea și al treilea mileniu creștin; că în decursul veacului al IV-lea, al V-lea și al VI-lea după Hristos, Latinii răsăriteni prin exponenții lor spirituali, politici și militari, pe de o parte au creat, au ocrotit și au perfecționat așezămintele de temelie menite să înlesnească valorificarea integrală a latențelor vitale și spirituale ale Europei considerată în generalitatea ei și ca o consecință îndepărtată, mântuirea întregii omeniri istorice, iar pe de alta au creat un întreg sistem politic pozitiv, adică de un realism profund și subordonat în același timp unor înalte imperative etice, grație căruia se putea realiza în chip practic această valorificare; că dacă Europa creștină nu și-a putut îndeplini totuși — între timp — misiunea și funcțiunile sale primordiale, de o importanță decisivă, capitală, pentru soarta ulterioară a întregii omeniri istorice, apoi la acest rezultat catastrofic, ale cărui urmări incalculabile vor putea fi judecate în toată grozăvia lor abia după normalizarea definitivă a lucrurilor, nu s'a putut ajunge decât după înlăturarea *premeditată* a Latinilor răsăriteni din cadrele active ale Imperiului, după

denaturarea sau paralizarea așezămintelor create, ocrotite sau perfectionate de dânsii, precum și după înlocuirea sistemului lor politic pozitiv, creator, printr'unul negativ, anti-istoric, orientat în sensul nimicirii rânduielilor organice ale lumii; că Europa n'a cunoscut realmente epoci de sănătate, de dezvoltare normală, de plenitudine vitală și spirituală, decât atunci când se întorcea, pe jumătate conștient, pe jumătate instinctiv, către tradițiile create de exponenții Latinilor răsăriteni, tradiții care nu s'au șters și nu se puteau șterge definitiv din memoria omenirii istorice; că dacă astăzi Europa creștină se orientează din ce în ce mai vădit către *singura* conduită ce-o poate pune pe ea însăși în măsură să-și îndeplinească primordialele-i funcțiuni istorice, e tocmai pentru că se apropie din ce în ce mai mult către linia de credință indicată de Constantin cel Mare și Justinian; în sfârșit că menirea noastră istorică e tocmai aceea de-a pune neamurile creștin-europene predestinate să valorifice acum din plin latențele vitale și spirituale ale variantelor etnice născute pe acest pământ sacru — neamuri în fruntea cărora ne găsim noi Românii implicit, atât prin însușirile, cât și prin îndelungul martiriu îndurat pentru cauza specific europeană și creștină — în conformitate strictă cu tradiția cea vie și autentică, Latin-răsăriteană. De altmintreli, funcțiunile istorice îndeplinite de noi aci, în decursul ultimului mileniu, *în chip instinctiv, spontan și eficace*, subliniază cât se poate de limpede această înaltă predestinare.

*

Trecând acum la exemplificări, e limpede, poate nu atât în urma argumentelor atât de des și de intenționat repetate de noi până aci, cât după o examinare foarte sumară a evidenții, că Latinii răsăriteni au constituit în adevăr incarnarea cea mai reușită, cea mai armonios reprezentativă a configurației vitale și spirituale a Europei, pe atunci încă incultă și nearticulată. Cu atât mai mult, cu cât realitatea aceasta e exprimată deopotrivă în exponenții lor autentici, figuri ce predomină în chip hotărît scena mondială în decursul primului mileniu creștin, în influența pozitivă exercitată încă și astăzi

de ei și de operele lor, de maximele și de impulsunile lor vii, asupra omenirii istorice în plin marș, cât și în urmașii lor, adică în noi Români. De altmintreli însuși faptul că până acuma, savanți aparținând celor mai orgolioase națiuni ale lumii, au căutat să ascundă cu bună știință veritabila apartenență etnică a lui Justinian sau Belizarie de pildă, care au fost calificați când Slavi, când Goți sau Alani romanizați, dar niciodată Latini răsăriteni, adică o varietate etnică distinctă, e de natură să sublinieze în chip suficient adevărul de mai sus și să ne scutească de-a insista — deocamdată — asupra lui.

În ceea ce privește instituțiunile fundamentale de o valoare universală, create, ocrotite sau ajutate de exponenții necontestati ai Latinității răsăritene ca să se desăvârșească, tocmai în vederea valorificării integrale a prețiosului fond vital și spiritual european atât de armonios și de pilduitor încarnate într'ânșii, evidențele sunt tot atât de luminoase, de grăitoare. Căci dacă e adevărat că Europa, în forma ei încă mutilată și nedesăvârșită de astăzi, însă nelipsită de o sacră măreție, este o creațiune a Bisericii, a Monarhiei creștine cât și a Armatei creștine adică a unei forțe subordonate nu unui om, unui general genial sau unei aristocrații laice oarecare, ci tocmai Monarhiei creștine, adică unui ideal moral viu întrupat într'un așezământ, într'o familie și într'o persoană, apoi nu se poate trece — de sigur — cu vederea că Biserica a biruit prin Latinul răsăritean Constantin cel Mare, creatorul în același timp și al Monarhiei creștine, alături de Justinian care a încarnat-o în expresia sa cea mai înaltă și că prima încarnare măreață, pilduitoare, a oșteanului creștin, a celei mai desăvârșite abnegații, unite cu cel mai impetuos elan eroic și cu cea mai înaltă capacitate profesională, a fost Latinul răsăritean Belizarie. Toate aceste trei serii de realități sunt foarte lesne de verificat istoricește, deoarece documentele de prima mână nu ne lipsesc.

În adevăr, Constantin cel Mare s'a născut în Moesia, la Naissus, Nișul de astăzi, ambii săi părinți fiind originari cam din aceste părți: Tatăl său, Constantin Chlorul, avea sânge nordic în vinele sale, iar mama sa, Sfânta Elena fiind băstinașe de prin părțile noastre. Pe de altă parte e un lucru pe deplin

dovedit astăzi că Impăratul Constantin cel Mare n'a ridicat Biserica creștină și credința profesată de Ea la rangul de religie de Stat din oportunitate politică, ci din convingere adâncă, dintr'un spirit profetic ce abia astăzi începe să ne apară într'o profundă corelație organică în toate actele și 'n toate realizările sale capitale, de o importanță hotărâtoare pentru orientarea ulterioară a Europei creștine în special și a Omenirii istorice în general. Fiindcă niciun calcul de oportunitate — și mai ales un calcul de asemenea natură — nu-l putea seduce pe un Impărat roman înțelept și chibzuit, în sensul păgân al cuvântului, ca să îmbrățișeze o religie profesată de abia a zecea parte din populația Imperiului său. Numărul acesta redus al Creștinilor de pe acea vreme, nu e nicidecum o exagerare în minus, ci e evaluarea cea mai verosimilă, deci cea mai aproape de realitate, a numeroaselor mărturii documentare ¹⁾ ce ne-au rămas de pe acea vreme.

Elevațiunea morală incomparabilă a lui Constantin cel Mare, trăsătură distinctivă nu numai a tuturor Latinilor răsăriteni dar și a urmașilor lor direcți, se poate judeca din împrejurarea de o copleșitoare elocvență, că după ce și-a făcut din cele nouă zecimi de non-Creștini, grosul populației Imperiului, inclusiv elita politică și cea conducătoare în genere, tot atâția adversari nemărturisiți dar tenaci și după ce avea înainte-i un exemplu și o justificare în persecuțiunile de până atunci, el și-a făcut o maximă politică din a se purta cu duhul blândeții față de păgâni, din a și-i câștiga prin persuasiune. Fără a mai pune în cumpănă și profunda înțelepciune, dogorind de o infinitate de semnificații, ce se revelă din chipul și din locul unde și-a fixat el noua metropolă a Imperiului, care a fost nu reformat, ci pus în situația de a

¹⁾ A se consulta: Visconti, « Dissertazione sopra la Cristianita di Constantino Magno », în *Dissertazioni dell'Accademia romana di Archeologia*; apoi extrasele franceze ale bizantinologului C. Bayet, din savantele lucrări ale lui Schultze, « *Untersuchungen zur Geschichte Constantins der Grossen* » (*Zeitschrift für Kirchengeschichte*) și din Burckhardt « *Die zeit Constantins der Grossen* ». Izvoarele principale sunt de așșderi bine cunoscute și îndelung studiate: Eutropiu (în *Breviarium Historiae Romanae*), Eusebiu, (în *Cartea X-a* din *Istoria sa bisericească*), Aurelius Victor, (*De Caesaribus*), precum și pătimașul Zosim, cu mult posterior regimului și tocmai de aceea foarte semnificativ prin atacurile sale împotriva memoriei defunctului; Lactanțiu și alții.

renaște din propriile sale elemente sub o formă mai viabilă, mai conformă cu sensul general al vieții și cu finalitățile morale ale istoriei omenești.

De sigur că dată fiind originea divină a Bisericii și sacra sa predestinare de a contribui la transfigurarea reală a lumii, a Cosmosului, după ce spiritualmente fusese transfigurat prin jertfa voluntară a lui Hristos, Ea ar fi biruit și fără ajutorul lui Constantin. Faptul rămâne însă totuși problematic, chiar și în proporția zdrobitoare de o simplă ipoteză negativă, față de un milion de altele afirmative. În înțelesul că istoria omenească având un caracter teandric, adică de creație divin-omenească — omul rămânând, firește, liber de a contribui în parte, integral, adică cu toată râvna și eficacitatea necesară sau de a nu contribui chiar de loc la opera divină de creație ce se continuă prin noi — nu putea să ducă necesarmente la aceleași rezultate în orice condițiuni ar fi fost pusă. Inspirația personală, această formă de manifestare directă a harului divin, care se transmite apoi prin sânge urmașilor ca o binecuvântare, își are prin urmare rolul ei decisiv în istorie.

Departate de noi intenția de a tăgădui că în uriașul său efort, Constantin a fost ajutat de luminile conducătorilor Bisericii creștine în forma ei neoficială de până atunci. Cu atât mai mult, cu cât noi am subliniat din capul locului în prezenta lucrare, că în general și concret, cultura magică a rezultat din colaborarea spiritualității vest-asiatice, cu vitalitatea Latin-răsăriteană, specific sud-est europeană. Nu-i mai puțin adevărat însă, că inițiative cu adevărat creatoare în istorie nu poate să ia decât acela ce încarnează realmente ideea. Ceea ce înseamnă că inițiativa lui Constantin cel Mare n'a fost realmente fecundă, decât pentru că ilustrul împărat încarna efectiv ideea de Monarchie creștină, ocrotitoarea Bisericii și organizatoarea practică a puterilor vii, concrete, menite să-i asigure triumful în lume. Lucru atât de evident, încât socotim că o continuare sau o amplificare a demonstrației nu-și mai are rostul. Mai ales în limitele foarte restrânse ale lucrării de față. Dar înainte de a trece mai departe, socotim de datoria noastră să reamintim că scopul precis mărturisit al lui Constantin cel Mare și al urmașilor săi n'a fost cătuși

de puțin acela de a tăgădui contribuția exponenților spiritua-
lității vest-asiatice la cultura ce se înfiripa, ci dimpotrivă acela
de a-i da un corp viu, ca și putința de a rodi înmiit, pe linia
sa normală, *ortodoxă*, de desvoltare.

*

Vasta și multipla operă de creație culturală inițiată de
Constantin cel Mare, se continuă și *se amplifică* după moartea
lui, în ritmul ondulatoriu caracteristic tuturor realizărilor orga-
nizității istorice. Ea cunoaște astfel suișuri și scoborișuri, ca și
perioade de supremă încercare — ca aceea de pe vremea lui
Iulian Apostatul de pildă — fără ca nimeni și nimic să-i poată
opri cursul ascendent. Am văzut chiar că în largul interval al
inter-regnului pre-bizantin, de pe timpul lui Zenon și al
silențiarului Anastase, adică după o primă încercare *isbutită*,
de a-i înlătura pe Latinii răsăriteni dela conducerea Imperiului,
se produce reacțiunea dârză a lui Vitalian și instaurarea Impă-
ratului Justin cel Bătrân, care readuce lucrurile pe albia lor
normală. Urmează apoi splendida înflorire culturală de pe
vremea lui Justinian, când pe o scară redusă, incipientă, s'a
arătat nu numai de ce sunt capabili să realizeze Latinii răsă-
riteni, dar și ce funcțiuni istorice primordiale îndeplineau ei
în sânul culturii magice. De unde se poate vedea în chip
foarte limpede, că herculeeanul efort creator al lui Constantin
cel Mare n'a fost un simplu accident istoric izolat, ci punctul
inițial de afirmare și de creație al unei *rase culturale* înzestrată
cu posibilități în adevăr unice, providențiale, a cărei dispariție
prematură, nenaturală, nu putea rămâne indiferentă omenirii
istorice. Personalitatea și opera lui Justinian, punct culminant
al culturii magice și al primului mileniu creștin, constituie
un indiciu viu, deopotrivă de prețios, atât în ceea ce privește
definirea lăuntrică și concretă a rasei Latinilor răsăriteni, cât
și asupra capacităților sale creatoare, sub triplul aspect moral,
politic și militar.

În adevăr, în primăvara anului 527, când unchiul său,
Justin cel Bătrân, îl asocie la conducerea supremă a Statului,
Imperiul, ca suprafață, era redus la mai puțin de o treime față
de ceea ce fusese pe vremea lui Constantin. Apoi cum era și de

așteptat, nici măcar în aceste limite restrânse lucrurile nu mergeau cum ar fi trebuit; consensul lăuntric, *unitatea de credință*, temeiul principal și rațiunea sa de a fi și de a se desvolta pe plan istoric, fusese cu desăvârșire sfărâmat pe vremea pseudo-împăraților pre-bizantini, iar Împăratul Latin-răsăritean Justin I-iul era prea bătrân la instaurarea sa, ca să fi putut remedia în chip radical această stare de lucruri. Situația se agrava și datorită faptului că anarhia nu dădea numai în spiritele devastate de propaganda asiduă a sectelor, cât și de uneltirile celor ce se îmbogățise și se dedulcise sub nu importă ce formă la exercițiul puterii publice, putere considerată de ei nu ca o obligație dură, ca o formă a îndeplinirii datoriei de Creștin, ca o penitență, ci ca un beneficiu gratuit, ca o sursă de privilegii. Corpurile de trupă din provinciile marginase, lăsate fără comandanți vrednici de acest nume, lipsite de un ideal și de o misiune în stare să le înflăcăreze, să le mențină vie capacitatea de luptă și de jertfă, ajunseseră în ultimul hal de demoralizare. Centrele mari și în special capitala, deveniseră tot atâtea focare de răsvrătire perpetuă. Se înțelege lesne că perspectivele de viitor erau sumbre și că peste oameni și lucruri plutea ca o atmosferă de crepuscul, de agonie.

Înălțat în fruntea Impărăției încă de tânăr — relativ — adică la vârsta de 44 de ani, Justinian se ilustră din capul locului prin concepțiunile sale vaste, prin pietatea sa înflăcărată, prin formidabila sa energie temperată de o ținută demnă, prin profunda sa cunoaștere a oamenilor și a situațiunilor, cât și prin tactul desăvârșit cum știa să-i valorifice pe unii și să utilizeze pe celelalte. Folosindu-se cu o deosebită prudență de însușirile realmente magice ale necontestatului său geniu și cu o rară energie de autoritate pe care i-o conferea suprema sa demnitate de Împărat creștin, de braț al lui Hristos pe pământ, el isbuti să reconstituie nu numai Imperiul aproape în limitele de pe vremea lui Constantin și Theodosiu, dar ceea ce e și mai semnificativ și mai elocvent, să trezească la o viață nouă întregul basin Mediteranian, redevenit o Mare Nostrum. Deoarece ne reamintim, din cele ce am mai avut prilejul să afirmăm în capitolul consacrat « *experienței istorice*

deficitare a Bizantinilor », că în decursul perioadei justiniene; toate formele esențiale de manifestare ale duhului omenesc creator, începând cu teologia, cu politica, cu artele — arhitectura în special —, culminând cu strategia și tactica militară și sfârșind cu tehnica agricolă, industrială și comercială ¹⁾, s'au transformat, au făcut progrese reale, organice.

Fenomenul acesta era prin urmare prea vast și prea profund, pentru ca declanșarea și desfășurarea lui într'un anumit sens să poată fi atribuite integral inițiativei conștiente a unui singur om, oricare ar fi fost poziția sa ori eficacitatea incontestabilă a geniului său personal. Cu atât mai mult, cu cât nici omul acesta nu s'ar fi putut susține singur, ci sprijinit pe o întreagă ierarhie de capacități devotate, înrudite prin sânge, prin ideal, prin aspirații și repulsi comune, ierarhie care să se recunoască într'însul ca într'un simbol, mai mult, *să trăiască* printr'însul puterea, mărirea și gloria Imperiului însuși. Ceea ce înseamnă că Justinian însuși era exponentul suprem al unei rase umane culturale distincte, predestinată să infuzeze sentimentul organicității întregii culturi magice și să-i realizeze în concret, formele sale culminante de viață. Varietatea aceasta etnică distinctă, reprezentativă pentru întreaga rasă albă și predestinată să realizeze în decurs de trei milenii o experiență decisivă pentru cele trei variante de bază ale acesteia din urmă, era, după cum am mai văzut în atâtea rânduri, cea Latin răsăriteană.

Fără îndoială apoi, că Justinian nu era numai exponentul suprem al calităților rasei sale ²⁾, ci — într'o măsură foarte redusă, e drept — și a slăbiciunilor sale. Fiindcă nu există nici Neam și nici personalitate fără defecte, afară numai de cazul când acea personalitate e predestinată să îndeplinească funcțiuni angelice; ba chiar și în această ultimă presupunere, numai în principiu și în sens limitat. Ceea ce înseamnă că dacă simpli muritori n'au căderea să discute însușirile ne-

¹⁾ Nu putem uita în această ordine de idei că printre altele Justinian s'a interesat de aducerea din orientul îndepărtat a viermelui de mătase și de aclimatizarea lui în bazinele mediteranean.

²⁾ Cât de organic reprezentativ a fost acest imperial precursor pentru întreaga Creștinătate, se vede și de acolo, că nu veți întâlni un singur European mai prominent, care să nu se recunoască într'însul.

gative ale unor atari fapte excepționale, istoricul o are. Bine înțeles, că într'un spirit de comprehensiune perfectă și în scopul precis mărturisit de-a preveni în limitele posibilităților omenești anumite nenorociri ireparabile ce s'ar putea declanșa din pricina necomprimării la vreme a unor defecte asemănătoare.

Ei bine, defectele principale ale rasei răsăritene erau pe atunci o nedesăvârșită cunoaștere a specificului asiatic și a mijloacelor sale subtile de luptă, menite să reușească treptat și pe nesimțite în largi intervale de timp, o încredere oarbă în sine, întemeiată de sigur în cea mai mare parte, dar dăunătoare când depășește anumite limite și nu se auto-controlează cât mai des: în fine, un zel excesiv de pasionat în apărarea cauzelor sacre și juste, ca acelea ale religiei și ale Statului de pildă. Zel vrednic de admirație când se manifestă în forme spontane și directe la un particular, la un cleric sau la un înalt demnitar, însă dăunător într'o măsură destul de simțită la un Împărat. Și ca să nu mi se interpreteze greșit gândul, precizez: Zelul acesta, indispensabil în fond și unui cap încoronat și poate că oamenilor excepționali din această categorie mai mult decât oricare altora, atunci când e compensat prin discreție și printr'o energie tenace, e dăunător *numai când poate fi întrebuițat de dușmani indirect, tocmai în vederea ruinării apărătorilor dreptei credințe, iar finalmente al Statului.* Și din nenorocire tocmai în cursa aceasta a căzut și Împăratul Justinian, nu atât din pricina micilor sale defecte, cât dintr'o justă încredere în marile sale calități.

Încă odată, departe de noi intenția de a-l împodobi pe Justinian cu toate virtuțile și de-a împovăra pe dușmanii săi și ai Creștinătății — dușmani numeroși, bine disimulați și bine organizați — cu toate păcatele. Dar în fața evidenței, trebuie să ne înclinăm: Toate punctele vulnerabile, *accidentale*, ale politicii ilustrului Împărat Latin răsăritean, nu pot fi atribuite decât tacticei subtile și profund neleale a unui cerc opoziționist tănuit, care s'a priceput să-i speculeze în sens negativ tocmai cele mai proeminente și mai incontestabile calități ale sale: pietatea creștină, voința de a-și menține neștirbit prestigiul și autoritatea de Suveran, voința de-a asigura și de dincolo

de mormânt unitatea și coeziunea Imperiului. Chipul în adevăr îndemânat cum i s'a otrăvit vieța cu intrigi, cu insinuări nedrepte și cu bănuieli repetate, se poate judeca dintr'o analiză mai atentă a caracterului său din preajma declinului, când ajunsese să-și disgrățieze pe cei mai credincioși și mai încercați colaboratori. Iar că mijloacele folosite de dușmanii săi disimulați erau de o patentă rea credință, nu mai e nevoie să mai insistăm, deoarece *Anekdoton*-ul lui Procop din Cesarea o dovedește cu prisosință, după cum am mai avut prilejul să arătăm.

În ceea ce privește sistemul său politic în general, expresie directă și nemijlocită a însuși geniului rasei sale, acesta și-a dovedit vitalitatea și — mai cu seamă — necesitatea, în urma unor experiențe pe cât de variabile pe atât de rodnice, realizate de neamuri și de personalități cu totul deosebite sub raportul geniului și al aptitudinilor, într'un răstimp de paisprezece secole.

Am putut vedea astfel că voința sa de-a resuscita Imperiul roman sub o nouă formă — viabilă, natural — nu era cătuși de puțin determinată de un impuls romantic, ci apărea de pe atunci ca o condiție indispensabilă, *inevitabilă* a temeinicei organizări a întregii Europe creștine. Altmintreli ar trebui să-l socotim mai realist și mai competent în materie pe un profesor de istorie, fie el și genial în domeniul său restrâns de activitate, decât pe un Carol cel Mare, un Carol Quintul, un Napoleon, sau decât pe cei mai proeminenți membri ai celor mai calificate familii domnitoare din Europa, formați la școala dură a necesităților, care și-au dat seama dintr'o experiență directă, că fără un puternic stat mediteranian, chee de boltă a oricărei încercări serioase de realizare a unui echilibru european *organic*, nu se poate înfăptui o temeinică rânduială *creștină* în această parte a lumii. Insuși faptul că pe această temă s'a realizat un acord unanim și spontan în cea de a patra decadă a veacului al XX-lea, e de natură să ne arate cât de temeinic judeca lucrurile Justinian în perioada corespunzătoare a secolului al VI-lea.

Nu mai puțin profund în concepție și în realizare a fost și sistemul său de a regenera pe nesimțite Asia vestică, prin

regularizarea unui proces latent de compensație vitală ce se realiza de milenii din spre Nord spre Sud, atât prin peninsula balcanică, cât și pe la extremitatea estică a Pontului Euxin. De aceea îl și vedem cum, paralel cu strădaniile sale de-a apăra militărește Asia Minoră, provinciile de la frontiera cu Persia, Siria și celelalte ținuturi și patriarhate sud-mediteraneene și de-a asigura aci unitatea și puritatea religiei, de partea ceastălaltă a Balcanilor organizează arhiepiscopia *Justiniana prima*, menită să facă educația poporațiunilor de aci și mai din spre Nord într'un spirit creștin drept credincios. Poporațiuni al căror cheag îl constituiau Latinii răsăriteni, în care ilustrul Impărat vedea însăși baza vitală a operii sale. Ceea ce înseamnă că totul era coerent și chibzuit într'un spirit de manifestă organicitate în gândirea politică a lui Justinian. Astfel că un cercetător metodic și obiectiv al lucrurilor, după o matură examinare și confruntare a realităților, se va simți nu numai în drept, dar chiar obligat să constate că dacă acest sistem ar fi fost înțeles în chip sincer în toată adâncimea lui și aplicat cu stăruință cel puțin trei veacuri nu numai în litera ci mai cu seamă în spiritul lui, cu totul alta ar fi astăzi situația Europei și configurația lumii în genere.

Neaplicarea lui decât parțial și pe dos și mai cu seamă suprimarea arhiepiscopiei *Justiniana prima* din calcule egoiste și meschine, am văzut că a dus la debilitarea spăimântătoare și la ruina finală a Bizanțului însuși. Cruciadele înșiși, provocate de această neaplicare, nu numai că nu puteau fatalmente să repare nimic, dar ele trebuiau să precipite catastrofa, după cum au și făcut-o.

În sfârșit, împrejurarea că deviza atât de caracteristic latin răsăriteană, atribuită lui Justinian: « *Un imperiu, o credință, o lege* », a fost adoptată drept normă supremă de conduită nu numai de imperiile teocratice din evul mediu, dar chiar și de marile state naționale din zilele noastre, ar trebui să ne arate că am putea avea încă multe de învățat din studierea mai atentă a monumentalei opere creatoare realizată de pre-strămoșii noștri, operă ce constituie însăși baza culturii creștine și europene de astăzi.

Dar ceea ce trebuie să ne rețină mai cu osebire atenția atunci când e vorba de Constantin cel Mare și de Justinian, este noutatea și unicitatea apariției lor în istorie, ca unii ce personificau un așezământ fundamental care avea să constituie gloria și puterea de mai târziu a întregii rase albe, cât și *unica* posibilitate acordată *omului natural* de până atunci de a se ridica la rangul de *om spiritual*, adică de colaborator liber și responsabil al operii de creațiune divină în lume. Așezământul acesta de temelie, instituția aceasta ce reprezintă una din cele mai decisive cuceriri realizate de omul istoric împotriva puterilor haosului și neorânduiei și care astăzi încă, e departe nu numai de a-și fi epuizat, dar de a-și fi revelat măcar principalele virtualități creatoare, este *Monarchia creștină*.

De sigur că au mai existat până atunci monarchii în lume și încă foarte asemănătoare ca *formă*. Cu atât mai mult cu cât monarhia este *unica* formă organică de realizare istorică a unui fond etnic concret, a unei făpturi colective viabile. Ceva mai mult, tot în spațiul pontic și est mediteranian s'au înfiripat în era pre-creștină monarchii similare ca structură interioară cu cea creiată de Constantin și consolidată de Justinian spre a fi transmisă apoi Occidentului latino germanic. E suficient să pomenim numai despre cea egipteană, persană sau macedoneană. Niciuna din acestea însă nu era predestinată să însemne un moment central în istoria universală, ca monarchia creștină creiată de Constantin cel Mare; niciuna din ele nu era chemată să se ridice la acest grad de universalitate și de purificare lăuntrică totodată și să exercite o atât de hotărâtoare, o atât de eficace influență transfigurătoare. Iar Justinian, împreună cu opera sa măreață, a cărei bruscă suspendare de către puterile răului a fost atât de dureros și de *universal* resimțită de toate variantele de elită ale omenirii istorice în decursul ultimelor treisprezece-paisprezece veacuri, constituie tocmai o dovadă vie, concretă, în acest sens. După cum nu e mai puțin evident că nimic temeinic nu se va putea crea în lume și mai ales în cercul de activitate specific european și creștin, atâta vreme cât nu se vor recunoaște cu lealitate și cavalerism, adevărurile de o luminozitate solară expuse de noi până aci.

Și acum un ultim exemplu tot atât de lesne de verificat nu numai în accidente, dar și în substanța lui, din care se poate deduce în chip limpede că edificarea Monarchiei creștine n'a fost o inițiativă întâmplătoare ci rodul concret al unei predestinări:

E un adevăr banal acela că Statele și imperiile cu adevărat viabile nu se pot menține numai în virtutea unei pure inerții mecanice, cu ajutorul aurului și al forței brute. Pus în fruntea unei astfel de înjghebări artificiale, cel mai genial dintre conducători, care nu va avea de operat decât cu mijloace omenești, se va găsi în neputința de-a infuza viață și putere de creație istorică într'un astfel de mecanism. Conducătorul nu poate altceva, atunci când e în adevăr bine înzestrat, decât să amplifice viața însăși, s'o electrizeze, să trezească într'însa elanurile creatoare, pasiunea inițiativelor istorice rodnice. Ceea ce de sigur înseamnă foarte mult, adesea enorm. Iar efortul conducătorului va fi cu atât mai eficace, cu cât între el și conduși va exista o consonanță sufletească perfectă, o dragoste, o încredere reciprocă lipsită de bănuieli și de ostentație, o identitate perfectă de atitudine.

O personalitate istorică nu e cu adevărat viabilă și unică, în sensul că nu îndeplinește funcțiuni istorice de o necesitate absolută în delicata economie a vieții planetare superioare, decât atunci când în sânul său condușii trăesc prin conducător și invers; când între toți membrii comunității organice respective circulă acelaș curent de har divin, de vitalitate și de spiritualitate; când condușii realizează instantaneu, cu o bucurie extatică, inspirațiunile cu adevărat providențiale ale conducătorilor, al căror tâlc îl înțeleg fără să fie nevoie de pledoarii inutile. În sfârșit, când conducătorul nu simte, nu cugetă și nu ia inițiative, decât pe linia de credință a destinului personalității istorice respective. Cu atât mai mult, cu cât conducătorul autentic nu va încerca niciodată să substituie organicității istorice propriul său arbitrar.

În cazul concret care ne preocupă aci, putem dovedi cu un exemplu de o rară și pilduitoare elocvență că prodigioasa rodnicie a tuturor inițiativelor lui Justinian, se datorau nu unui hazard fericit, care nici nu poate fi presupus aci, ci con-

sonanței organice și spirituale perfecte dintre Impărat și elita conducătorilor săi. Monarchia creștină întemeiată de Constantin cel Mare avea prin urmare aci un suport organic, suport pe care-l constituia structura sufletească superioară a elitelor creatoare, elevațiunea lor morală, înțeleapta lor repartiție funcțională, capacitățile lor creatoare, constructive sau combative, lealitatea cu care-și accepta fiecare ursita și râvna entusiastă cu care și-o îndeplinea. Realitatea aceasta vie, factor istoric propulsiv, organul prin care s'au realizat cele mai strălucite posibilități lăuntrice ale culturii magice, e personificată în chip admirabil de vestitul general Belizarie, despre care Justinian însuși afirma în legenda unei medalii bătute în onoarea eroului că e însăși « *gloria Romanilor* ». Iar despre care noi nu vom putea afirma în rezumat, decât că e prototipul oșteanului, al eroului și al generalului creștin, treime pe umerii de Atlant ai căreia se sprijină întreaga Europă culturală de astăzi.

Grație celebrului *Procop din Cesareea* care i-a fost secretar încă de pe la anul 530 și care ne-a lăsat relații pe cât de amănunțite pe atât de prețioase asupra personalității eroului, asupra răsunătoarelor sale campanii din Asia, Africa de Nord și din Italia ¹⁾, cât și asupra vicisitudinilor soartei sale, îl putem examina și judeca pe Belizarie aproape ca pe un personaj contemporan cu noi.

Aci va trebui să remarcăm din capul locului că Belizarie, în calitatea lui de general creștin și de executor al voințelor unui suveran creștin, e o apariție cu totul nouă în istorie. Ne amintim cu toții, în adevăr, că Imperiul roman clasic, creiat de virtuțile militare pe drept cuvânt miraculoase ale țărănimii latine, a ajuns la sleirea lăuntrică totală, la desarticulare și la ruina finală, din pricina tocmai a așa numitei anarhii pretoriene. Magistratura supremă, demnitatea quasi-divină de împărat roman — divină în sensul păgân, natural — putând fi cucerită prin forță de nu importă ce general ce putea să-și ralieze simpatiile legiunilor, iar situațiunea aceasta agravându-se cu timpul prin însăși uzura mecanismului, imperiul a ajuns să agonizeze din pricină

¹⁾ În *Războiul persic*, *Războiul vandalic* și *Războiul gotic*, lucrări care după cum se știe, formează în totul opt cărți; Agathias continuă istorisirea evenimentelor.

că-i lipsea ceea ce am denumi noi astăzi, *legitimitatea*. Generalii romani de factură clasică, cei din perioada post-cesarică în special, erau menținuți în cadrele normale ale îndatoririlor lor, printr'un sistem de constrângeri de ordin obiectiv în mare parte; astfel că după tocirea străvechilor virtuți ostășești, simple dar de o soliditate granitică, Statul nu dispunea de nicio garanție serioasă împotriva generalilor săi. Imprejurarea aceasta a contribuit de altfel de o manieră hotărâtoare la ruina sa.

Cu Belisarie, apare în chip manifest un tip nou de ostaș, de erou, de general: încarnarea unui înalt ideal moral, pus de asemeni la dispoziția personificării supreme a idealului moral comun întregii culturi, care e Suveranul creștin. Ostașul nu mai e acum o forță oarbă, el a realizat un progres considerabil în ordinea organică și spirituală propriu zisă; el e mai întâiu o forță guvernată de o conștiință, apoi e subordonat dintr'o convingere fermă, nesdruncinabilă, mai tare ca moartea, personificării simbolice a conștiinții și-a demnității întregului organic și spiritual: Suveranului creștin. Osebit de faptul că acum a oșteanul luptă pentru biruința dreptei credințe în lume, adică pentru biruința moralității absolute, a mântuirii universale, care departe de-a fi un cuvânt gol, va fi întrevăzut mâine ca una din finalitățile supreme ale istoriei omenеști; cu alte cuvinte, Belisarie este sub acest raport precursorul cruciaților de mai târziu și încă un precursor ce n'a putut fi depășit nici în ceea ce privește elevațiunea morală, nici mai cu seamă din punctul de vedere al capacităților profesionale.

Există prin urmare o deosebire enormă, calitativ vorbind, între ostașul și generalul de tip clasic și oșteanul sau generalul Latin răsăritean; cei dintâiu, luptau pentru glorie, pentru anumite avantagii directe, pentru dobândirea unor satisfacții caracteristice omului natural și numai lui; abnegația acestora avea mai mult un caracter profesional și ea era în adevăr, foarte variabilă din punctul de vedere al eficacității, mai ales în ultimele două secole ale Imperiului de Apus. Pe câtă vreme dincoace, dacă nu chiar ostașul de rând — despre care nu s'ar putea spune încă în chip categoric că evoluase cu mult — dar generalul în deosebi, era o personalitate întru totul supe-

rioară, în care precumpănea eticul, adică fidelitatea față de Suveran, pietatea ardentă, setea de luptă și de sacrificiu ca o modalitate de a se achita față de obligațiile religioase ale propriei sale conștiințe, o facultate specific magică de a transfigura pe alții din simpli oșteni în eroi nu atât în virtutea capacităților militare propriu zise, cât în aceea a energiei morale. De astă dată abnegația ostășească are un profund sens religios, care o situează pe scara valorilor morale imediat după aceea a anahoretului.

Apoi dacă, în ipostază de tip uman reprezentativ și semnificativ, Belizarie e o apariție istorică nouă, ca personalitate umană concretă și aproape sub orice aspect l-am considera, el ne apare crescut la un nivel ce n'a fost depășit până astăzi și ne întrebăm chiar cum ar putea fi altfel decât sub acela al pregătirii profesionale. Suflet curat și calm, inimă simțitoare, cavalească, deși nemilostivă la nevoie, adică atunci când nevoile de vicață ale oștirii cereau imperios exemple de natură să impresioneze și să edifice, curajos adesea până la temeritate, geniu necontestat în ceea ce privește inițiativa și conducerea bătăliilor, inteligență luminoasă, atotcuprinzătoare, el a rămas fidel dela început și până la sfârșit Impăratului său. Adică și atunci când se afla în culmea gloriei și în abisurile negre ale disgrației, deși — natural — această disgrație era nemeritată.

O altă caracteristică dominantă a acestui suflet de-o elevație și de-o complexitate infinită, prin care Belizarie ne apare ca un prefigurator providențial al caracterului *național* românesc de mai târziu, ne-o raportează Suidas, care nu-l prea părtinește totuși: Ne e înfățișat aci ca însuflețit de o iubire curată față de țărani, iubire ce se manifesta mai cu seamă în insistența cu care porunca în marșuri și etape ca să nu li se calce semănăturile, să nu li se distrugă fructele înainte de vreme și să nu li se fure atunci când erau găsite coapte. Trăsătură distinctivă cu totul străină sufletului bizantin propriu zis, care atunci ca și astăzi, îi avea în pură aversiune pe țărani.

În rezumat, sub orice aspect l-am privi, Belizarie ne apare ca un caracter suprem reprezentativ față de întreaga rasă albă de cultură creștină. Iar ceea ce e și mai important, un caracter

spontan, desvoltat ca o superbă floare câmpenească și încă în furtunile cumplite ale bățăliilor, în asprimile vieții de tabără, la fruntariile extreme ale lumii civilizate de pe atunci. El nu fusese format la niciun fel de școală înaltă, ca unul ce plecase de acasă din peisagiul specific răsăritean al Dardaniei, ca și Justin cel Bătrân de altfel, despre care se povestește că nici ca Împărat nu știa carte, cu toiagul în mână și cu desaga pe umeri. Ne închipuim lesne ce pâine a lui Dumnezeu ar fi ieșit dintr'un astfel de aluat, în presupunerea că el ar fi fost lăsat să crească cel puțin atâta cât îi era menirea.

În fine, sub raportul capacităților strict militare, el nu poate fi comparat — și pe drept cuvânt — decât marilor eroi ai antichității, Alecsandru și Cesar, pe care, după cum era și normal de altfel, i-a și depășit în multe privinți. El s'a distins astfel ca educator militar, ca apărător al frontierelor Împărăției din spre partea Perșilor, ca organizator și conducător de mari expediții intercontinentale, cum a fost aceea împotriva Africei de Nord și a Italiei, când a comandat cea mai mare flotă a vremii — considerată pe plan mondial — și când a mișcat masse mari de oameni pe spații de o vastitate amețitoare, aproape fără pierderi ¹⁾. Și încă acest lucru pe teritoriu străin, inospitalier, ocupat de populații rășboinice, într'o vreme când înlesnirile tehnice erau înfinit mai rudimentare decât sunt astăzi. Din lipsă de spațiu lăsăm intenționat la o parte toate strălucitele inițiative strategice și tactice, care ar putea fi date drept exemplu până și militarilor celor mai competenți din zilele noastre, ca și numeroasele sale acte de bravură personală. Dintre acestea din urmă vom aminti numai unul și nu pe cel mai puțin semnificativ: Bătrân și bolnav, iar pe de asupra copleșit și de nemeritata povară a disgrației, fu chemat în chip brusc să facă față unei năvale formidabile de Huni Cutriguri ce amenința însăși Capitala de pe Bosfor. Belizarie adună în grabă o gloată de strânsură, *extrem de redusă ca număr și încadrată de trei sute de veterani numai* și isbuti să respingă invazia.

¹⁾ Cetitorii dornici de o documentare mai precisă, vor afla amănunte — și încă foarte prețioase — în lucrările lui Procop din Cesareea citate ceva mai sus.

Nu putem trece cu vederea, înainte de-a încheia acest aliniat și câteva episoade de o semnificație curat providențială, asupra cărora vom insista ceva mai mult:

Din mărturiile foarte explicite lăsate de Procop asupra primei perioade a domniei lui Justinian, când acesta nu apucase încă să-și alcătuiască o echipă conducătoare vrednică de dânsul, elementele pre-bizantine care sub pseudo-împăratul Anastase au ocupat forțamente toate posturile strategice ale Imperiului, au început să ducă o luptă surdă, dar bine organizată și tenace împotriva elementelor Latin răsăritene ce încercau să-l regenereze și să-l înalțe pe culmi nebănuite de mărire, de influență binefăcătoare în lume și de prosperitate. Printre primii trecuți pe aceste tainice liste negre era și Belizarie. El datora această onoare reputației strălucite dobândite în luptele pentru apărarea frontierei persane și biruințelor raportate într'un războiu mai mult ofensiv decât defensiv.

Înainte de-a se începe această campanie tainică și protivnică naturii, de înlăturare tocmai a elementelor celor mai bune, Belizarie comanda importantul post fortificat dela Dara, unde la o luptă în câmp deschis împotriva Mirranesului Persiei, care ataca în fruntea unei armate de elită și superioară numericeste, strălucitul general Latin răsăritean își înfrânse în chip zdrobitor adversarul, distrugându-i forțele și capturându-i aproape toate steagurile. Cam atunci și l-a angajat el ca secretar pe Procop din Cesareea, a cărui conduită specific bizantină am semnalat-o din capul locului.

Lovitura se plănuise să i se aplice în anul imediat următor, în decursul campaniei din Siria. Aci, Belizarie, adoptase tactica cea mai eficace împotriva Persilor, ca și cea care se potrivea mai mult cu mijloacele de care dispunea: Prin dispoziții savante, prin o judicioasă utilizare a mijloacelor el știu ca, evitând bătăliile decisive, să-l uzeze progresiv pe dușman și să-i zădărnicească toate proiectele, isbindu-l apoi în chip cumplit și pe neașteptate, după ce-l silea să se retragă. Toți autorii competenți, în frunte cu Gibbon, care s'au ocupat cu studierea atentă a acestor campanii, mărturisesc într'un glas că dacă în adevăr tactica schițată de noi mai sus ar fi fost utilizată până la capăt, «fără îndoială că Belizarie și-ar fi asigurat victoria fără mari vărsări de

sânge » ¹⁾. El a fost silit însă să-și modifice această tactică din pricina foarte ciudatei înfierbântări războinice a trupelor sale și mai cu seamă tocmai a acelor compuse din Arabii creștinați și diferite alte elemente incerte care n'aveau niciun motiv temeinic să fie credincioase Imperiului. Luând drept sinceră ardoarea lor și prea onest spre a bănuși ce i se pregătește, generalul Belizarie încercă sorții unei lupte decisive, fiind sigur de biruință. « Dar — scrie Gibbon — vitejia cu care trupele sale s'au lăudat neconținut până atunci, se manifestă foarte slab în ziua bătăliei; Arabii creștini, printr'o defectiune lașe sau perfidă²⁾, descoperiră aripa dreaptă; Sciții, corp vechiu de opt sute de războinici, fură copleșiți de numărul atacanților; Isaurienii, fugind, au fost și ei izolați de corpul principal; însă infanteria romană rămase de nesguduit pe stânga; iar Belizarie, scoborînd el însuși de pe cal cu spada în mână, le dădu soldaților săi a înțelege că nu le mai rămânea altă scăpare decât energia sălbatecă a disperării. Oștenii au înțeles, în adevăr și se întoarseră cu toții ca un singur om cu spatele către Eufurat și cu fața către dușmani; săgeți nenumărate veniră să isbească în van zidul scuturilor lor, strânse unul lângă altul; după aceea au opus, cu un efect asemănător, o linie de sulii de nepătruns, împotriva asalturilor repetate ale cavaleriei persane. În afârșit, după o lungă și înverșunată rezistență, generalul Roman ³⁾ se folosi de întunecul nopții spre a-și imbarca restul trupelor de care mai dispunea. Însă gloria lui Belizarie nu fu pătată de o înfrângere, în care el singur și-a sustras trupele urmărilor temerității lor ».

Dar deși ilustrul general nu fusese înfrânt de fapt, după cum o mărturisește răspicat însuși Procop, din operele căruia și-a cules și Gibbon aproape toate mărturiile în legătură cu acea epocă decisivă a istoriei Creștinătății, totuși la Constantinopol începuse a se vorbi în chipul cel mai insistent de o înfrângere, poate chiar înainte de a se fi primit o relațiune exactă asupra celor petrecute pe câmpul de bătălie. Urmarea fu aceea că Belizarie, vinovat numai de-și fi făcut cu cea mai

¹⁾ « *The history of the decline and fall of the Roman empire.* »

²⁾ Sublinierile sunt ale noastre (N. B.).

³⁾ Mai precis, Latin răsăritean (N. B.).

aspră scrupulozitate datorită, fu desărcinat de funcțiunile sale și chemat în Capitală să se explice. Adică, în fapt, era ca și destituit, grație uneltirilor josnice ale tainicilor dușmani ai Creștinătății.

Dar acești dușmani n'au prea avut timpul să jubileze, fiindcă rânduielile providențiale, când trebuie să se împlinescă, de joacă până și cele mai rafinate, mai extraordinare plănuiri și uneltiri luciferiene. Și anume, tocmai când Belizarie, lovit nu se știa cum și de unde, se afla fără niciun rost oficial în Capitală, unde fusese chemat ca să se disculpe sau să dea explicații, izbucnește furioasa răscoală *Nika*, îndreptată de astădată împotriva lui Justinian însuși. Cu alte cuvinte, energicul general se afla de față în clipa epileptiformelor turburări dela Hipodrom, el singurul în măsură să le reprime, *grație tocmai uneltirilor aceloră care aveau mai puțină nevoie de dânsul*. Lucrul acesta se putu observa imediat. Căci răscoala întinzându-se în chip năprasnic, așa cum de sigur că fusese aranjată din vreme, ajungând să pună în serioasă primejdie pe însuși Impăratul, dintre toți căpitani de oaste ce se găseau de față, singur Belizarie nu-și pierdu cumpătul. Ci strângând cu rapiditatea-i fulgerătoare câteva detașamente de soldați devotați, înconjură pe rebeli în hipodrom și-i nimici. Astfel că, jocul complicat al intrigei, avu rezultate exact contrarii celor scontate de intriganți: după eliminarea acelor impurități, noul regim Latin-răsăritean putu să asigure o rânduială durabilă în cuprinsul întregului Imperiu și să-și reînceapă marea și epocala sa operă de reînnoire și de creațiune din temelie.

Cunoscutul bizantinolog Ch. Diehl, ale cărui cunoștințe de fond în materie sunt adesea aproximative, sau cel puțin le lasă el să se înțeleagă astfel, constată în repetate rânduri și pe drept cuvânt că unul din defectele capitale ale bizantinilor era lipsa de caracter. Constatarea e foarte justă — adăogăm noi — însă dac'o raportăm la Bizanț, la lumea sa specifică și la personagiile sale reprezentative. Lucrurile se schimbă imediat ce examinăm Imperiul roman de răsărit, care era cu totul altceva, fiind creiat, susținut și reprezentat de un cu totul alt element; deoarece e vădit, chiar și numai după o ochire superficială, că cu greu vom

găsi în Europa creștină *posterioră* dispariției de fapt a Imperiului roman de răsărit, caractere în măsură să egaleze nu să depășească pe acela al unui Constantin cel Mare, al unui Justin Bătrânul chiar, al unui Justinian sau Belizarie. Și nu numai în ceea ce privește elevația morală, nu numai din punctul de vedere al eminenței și al rodniciei fabuloase a însușirilor lor predominante, dar mai cu seamă din acela al armoniei lor lăuntrice. *Caractere în adevăr reprezentative, nu numai pentru o varietate etnică anumită, dar pentru rasa albă considerată în întregimea ei.* Ceea ce înseamnă, foarte limpede că Latinii răsăriteni îndeplineau — și mai ales trebuie să îndeplinească până la capăt, — anumite funcțiuni istorice de o importanță primordială absolut indispensabile întregii rase albe de cultură creștină.

Lucru pe care de altfel, evenimentele ce au urmat l-au demonstrat cu prisosință.

DOVEZI INDISCUATABILE ÎN LEGĂTURĂ CU CONTINUITATEA PERSONALITĂȚII ISTORICE A NEAMULUI NOSTRU ȘI A FUNCȚIUNILOR SALE PRIMORDIALE, DEALUNGUL CELUI DE AL DOULEA MILENIU

În linii mari, am văzut că importanța primordială a funcțiunilor istorice îndeplinite de fondul etnic Latin răsăritean din care descindem în linie directă prin sânge și spirit și noi Români, se poate dovedi în concret, atât în sensul pozitiv al posibilităților demonstrative, cât și în cel negativ. Putem dovedi în chip pozitiv, sprijinindu-ne pe însușirile unice ale acestei strălucite rase culturale, pe așezămintele de o neprețuită valoare general omenească scoase de ea la lumină, create, desăvârșite sau ocrotite de ea ca să se poată desvolta; pe caracterele răsărite din sânul său și adăogate de asemeni la patrimoniul de valori vii al omenirii istorice, ca niște factori ce continuă să influențeze încă — indirect — existența întregii Creștinătăți; pe direcțiunea armonioasă, de un realism profund, sănătos, conform cu rânduilele organicității lumii, imprimată de această rasă culturală întregii istorii europene. În chip negativ, dovada s'a făcut ca dela sine. Deoarece orice om cult, pus în poziția de a putea considera într'o perspectivă

justă realitățile istorice, poate să-și dea seama dela prima aruncătură de ochi, că toate marile dezastre și calamități *inutile*, care au desfigurat chipul veritabil al Creștinătății și i-au denaturat istoria, periclitându-i în chip grav viitorul, nu s'ar fi putut produce, în presupunerea foarte normală că Latinii răsăriteni, pre-strămoșii noștri, n'ar fi fost înlăturați cu premeditare din cadrele Imperiului creiat și consolidat de exponenții lor necontestati, cu alte cuvinte dacă funcțiunile lor istorice n'ar fi fost în chip arbitrar și artificial paralizate.

E limpede pe de altă parte că nu se putea produce o ruptură atât de gravă în sistemul funcțional al istoriei Creștinătății, o derogare atât de flagrantă dela rânduielile organice ale lumii, fără ca din însuși fondul inepuizabil al organicității istorice să nu se încerce în chip repetat, instinctiv, dar totuși în deajuns de elocvent, împlinirea lipsei, vindecarea organului, restabilirea funcțiunilor comprimate. Și în adevăr că s'au și realizat astfel de încercări repetate, *subliniindu-se și cu chipul acesta existența unui sens providențial al istoriei*. Incercările în chestiune se pot constata mai cu seamă atunci când ne dăm osteneala să observăm ceva mai atent miracolul continuității Neamului nostru nu numai în cuprinsul Daciei Traiane, ci și în tot spațiul pontic european, care a constituit cândva baza organică a Imperiului roman de răsărit.

În adevăr, împrejurarea de o profundă semnificație ce n'a scăpat niciunui istoric vrednic de acest nume, că împotriva tuturor loviturilor premeditate și de o eficacitate momentană cumplită — lovituri neleale împotriva căroră cavalerestii noștri strămoși nu s'au putut apăra — împotriva tuturor condițiunilor imposibile ce s'au creiat neamului nostru în aceste părți ale lumii, îndestul de cunoscute spre a mai insista și aci asupra lor, Latinii răsăriteni și urmașii lor direcți nu numai că n'au putut fi nimiciți dar au renăscut în forme și mai viguroase, tocmai când prezența lor era mai arzător necesară. Fapt ce mărturisește cu o elocvență cutremurătoare de ceruri că funcțiunile noastre istorice nu pot fi împlinite decât de noi. Că Providența însăși exprimă acest lucru, în limbajiu suficient de clar spre a fi înțeles de toată lumea; că existența noastră, într'o formă și mai desăvârșită și mai conștientă decât

astăzi e absolut indispensabilă existenței normale a întregii Creștinătăți și realizării apropiate sau îndepărtate a înaltelor sale finalități, spre binele întregii omeniri istorice; în sfârșit, că atâta vreme cât sub acest raport nu se va reveni la normal, alte dezastre și alte catastrofe istorice, unele din ele mult mai teribile ca cele din trecut, ne apar de pe acum nu numai ca foarte probabile, dar cu un caracter de o inutilitate alarmantă.

Dar înainte de a scoate în relief importanța excepțională și a funcțiunilor istorice îndeplinite de către Națiunea Română în decursul acestui al douălea mileniu creștin, precum și profunda lor semnificație dintr'un punct de vedere mai înalt, voi enumera aci, foarte pe scurt, câteva din dovezile cu care se poate demonstra în chip eficace și fără a mai lăsa nicio posibilitate de joc unor interpretări de rea credință, continuitatea personalității istorice a neamului nostru în aceste părți ale lumii. Aci se pune din capul locului o foarte interesantă problemă a metodei. Și interesantă tocmai pentru că, după părerea noastră, până acum oamenii noștri de specialitate s'au pierdut prea mult în amănunte, s'au risipit în accesorii, lăsând neclarificat tocmai esențialul. În alți termeni, savanții au complicat și au încurcat la maximum o chestiune foarte simplă, care putea fi rezolvată de mult cu mijloace adecuate, spre marea glorie a științei istorice în genere și spre marele folos practic și imediat al Neamului în particular.

Cunoaștem astfel și am studiat cu atențiune imensul și — evident — utilul material documentar adunat și clasificat de d-l profesor Iorga, de regretații Vasile Pârvan, Philippide și N. Drăganu, osebitt de acela, foarte interesant încă, al lui Xenopol, spre a nu pomeni decât pe cei mai proeminenți. Dar spre marele nostru regret, trebuie să adăugăm că tot acest material documentar nu poate fi cu adevărat util decât specialiștilor și încă celor mai perspicaci, nu și oamenilor înzestrați cu o cultură generală, elitelor active ale neamului, care tocmai pentru că trebuie să găsească — după religie — în istorie un reazăm și un aliment sufletesc de primă necesitate, au nevoie nu de ipoteze în problemele de o importanță secundară sau accesorie, ci de certitudini grupate într'un sistem viu, organic, de o evidență indiscutabilă.

De sigur că altă dată oamenii de specialitate ar fi zâmbit ironic, auzind formulându-se o astfel de pretenție. Scepticismul era atât de comod și cariera atât de sigură. . . Astăzi însă, și-ar pleca rușinați ochii sub privirile noastre mustătoare. Fiindcă încep să-și dea seama și ei, că un astfel de sistem viu, adică cert, acționând ca un fortifiant de o extraordinară eficacitate asupra spiritului românesc în particular și al celui european și creștin în genere, nu numai că e posibil, dar că el era necesar încă de mult. Și ținem să atragem în chipul cel mai insistent atențiunea cetitorilor, că nu ne gândim aci câtuși de puțin la sisteme improvizate în scopul de a suscita interesul entusiast al profanilor, ci ne referim la singura metodă cu adevărat realistă, adică eficace, aplicată instinctiv de când lumea de factorii activi ai istoriei trăite, nu ai celei scrise, și care se poate realiza cu mult folos într'un sistem viu, spre a înlesni elitelor conducătoare ale neamului, o justă și sigură orientare.

Spre a exemplifica în chip plastic, deci just, eficacitatea suverană a acestei metode, vom preciza din capul locului că ceea ce ne interesează în vieța de toate zilele la un om cu care vroim să pornim la o întreprindere oarecare, nu este atât dozagiul de calciu, de sulf sau de fer din organismul său, nici evoluția sa sub formă de fetus înainte de a se naște, ci în primul rând caracterul său, vârsta, puterea sa de muncă și de rezistență, precum și în măsură variabilă, după împrejurări, averea sa. Tot așa, un diplomat, un conducător de stat, care ar dori ca, fie să se războiască, fie să încheie o alianță durabilă cu o națiune importantă oarecare, va căuta să cunoască în forma lor cât mai vie, mai concretă, constanțele personalității istorice a națiunii respective, capacitatea sa de creație, de desvoltare și de combativitate, sensul în care se orientează de preferință, în ce măsură poate fi influențată în rău sau în bine și alte amănunte *practice* de aceeași natură. Firește, spre a se putea documenta cât mai just, se va sluji într'o măsură mai largă sau mai restrânsă — după caz — de datele furnizate de statistică, de istorie, de etnologie, de filologie și de alte discipline principale sau ajutătoare. Interesul omului esențialmente practic, creator de istorie, va rămâne însă concentrat

asupra subiectului viu, concret: *personalitatea istorică cu elementele sale invariabile, caracterul constant al națiunii respective.*

În cazul nostru, al Românilor, constanțele evidente ale personalității noastre istorice, invariabilitatea caracterului, ce se poate verifica prin comparația meticuloasă a unor exemple reprezentative, apărute la vaste intervale de timp unele de altele și — *ceea ce e și mai elocvent* — în toate regiunile articulate în peisagiul traco-geto-dacic originar, constituie cea mai strălucită dovadă în sprijinul continuității existenței noastre pe aceste meleaguri. Permanența și în deosebi coerența vie, organică, a funcțiunilor istorice îndeplinite de noi aci în decurs de două mii de ani încheiați, ori de câte ori am putut să ne manifestăm, în toată libertatea indispensabilă, ne iluminează caracterul adevărat și ne legitimează existența. Iar lipsurile și insuficiențele noastre trecătoare, nu fac altceva decât să sublinieze realitatea din ce în ce mai vădită, că tocmai în perioadele cele mai decisive ale existenței noastre istorice, am fost împiedecați să ne cultivăm adevăratul nostru caracter. Mai mult chiar: am fost împiedecați — adesea cu mijloace de un rafinament ce uluiește și înfioară pe orice om normal — să ne cunoaștem părinții, firea și predestinarea istorică. Osebit de faptul că înșiși puterile providențiale configuratoare de istorie, par a se exprima de preferință prin paradox, mod ce a fost împrumutat și aplicat pe dos, cu intenția manifestă de a ajunge la rezultate exact contrarii și de către protagoniștii negației. Nu vi se pare astfel cel puțin curioasă împrejurarea că neamul cel mai realist de pe lume, în sensul curent al cuvântului, ca și cel mai riguros adaptat, trupește și sufletește particularismelor geografice ale țării sale, adică cel Italian, a putut fi în același timp predestinat unor permanente funcțiuni universalizante în lume, ca și de păstrător, de apărător al unor delicate valori ideale? Că poporul cel mai pacific de pe lume, în fond, ca și cel înzestrat cu facultăți creatoare primordiale, cum a fost totdeauna și este și astăzi poporul German, a fost neconținut *constrâns* ca să poarte războaie, spre a ajunge în cele din urmă să fie considerat drept încarnarea perfectă a militarismului? Că Națiunea Românească, necunoscută chiar de mulți dintre membrii ei sub adevărata sa înfățișare, căreia

i s'a *impus* cu o multi-seculară perseverență masca stricăciunii, a ușurinții și-a superficialității; Națiunea Românească a cărei existență între veacurile al XVI-lea și al XIX-lea a fost ca o lungă agonie, a rămas și va rămâne cu atât mai mult în viitor, păstrătoarea și apărătoarea celor mai prețioase rezerve *vitale* ale omenirii istorice, ca și a unor tezaure spirituale și morale inestimabile, absolut necesare atât menținerii sensului ascensional al vieții creștine, cât și purității ei?

Revenind la tema fundamentală a capitolului de față, e vădit din capul locului că la începutul celui de al douăilea mileniu creștin, Românii apar cu același caracter precis conturat ca și înaintașii lor directi, Latinii răsăriteni și cu pornirea reflexă, cu tendința spontană, instinctivă, de a îndeplini aceleași funcțiuni istorice ca și dâșșii. Pe de altă parte e foarte semnificativ faptul că Asăneștii, primele exemplare cunoscute și reprezentative ale neamului Valah, s'au ridicat de pe același teritoriu dela Nordul muntelui Haemus, de unde erau originari și Constantin cel Mare, Justin Bătrânul, Vitalian și Justinian. Ceea ce înseamnă că Latinii răsăriteni n'au putut fi exterminați nici de aci, după cum n'au putut fi nici din cuprinsul fostei Dacii Traiane, cu toate eforturile sistematice și perseverente realizate în acest sens, ci numai scoși din circuitul normal al valorilor istorice și inundați cu elemente eterogene. Neamul și-a păstrat personalitatea istorică, adică latențele creatoare esențiale, limba și înclinarea spontană de a-și îndeplini rosturile cu care se simțea creiat pe pământ. Fiindcă întocmai ca toate marile figuri latin-răsăritene, tot așa și Asăneștii s'au ridicat direct din mijlocul unei țărănime viguroase și tenace, cu aceleași strălucite însușiri de generali și de oameni de stat, în măsură să se impună în scurtă vreme, prin însușirile și capacitățile lor strălucite atențiunii întregii lumi contimporane. Apoi din actele celui mai proeminent dintre Asănești, Ioniță, (Cruciații îi spuneau *Ioannice*) reiese că cei dintâi Valahi care au jucat un rol istoric de prima mână, au fost perfect conștienți de lipsurile primordiale ale Neamului și s'au străduit din răputeri să le împlinescă: O Biserică proprie, adică o organizație ecleziastică recrutată din sânul poporului spre a-i face educația în spirit creștin și a-i asigura

unitatea sufletească și Monarchia, chemată să-i asigure unitatea politică prin cristalizarea unei elite disciplinate și active, precum și continuitatea de efort. Realitatea vie, fondul creator energetic și robust, își căuta prin urmare forma adecuată.

Amănunt mișcător: dintre toate neamurile creștine de pe acea vreme — și unii chiar Creștini făcuți de curând, nu născuți — și care toate se bucurau de binefacerile esențiale ale celor două așezăminte de temelie ale Creștinătății, Biserica, ridicată la un rang suprem de către Latinii-răsăriteni și regularizată de ei, precum și Monarchia creștină, *creiată* de ei și de exponenții lor, singuri Valahii, adică descendenții direcți și necontestăți ai aceluiași Latini răsăriteni, erau lipsiți de prezența și de activitatea mântuitoare și educatoare a celor două așezăminte! Singură această circumstanță e de natură să ne dumirească pe deplin asupra tainei originare a tuturor catastrofelor și dezastrelor noastre naționale de atunci și de mai târziu.

Istoricul Edward Gibbon, a cărui mărturie e cu deosebire prețioasă deoarece opera lui a fost scrisă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, adică într-o vreme când isvoarele erau interpretate în chip obiectiv și onest, potrivit cu sensul lor literal și spiritual exact, când controversele înveninate de duhul pătimăș al egoismului greșit exprimat — când nu era chiar întetit cu mijloace artificiale — nu venise încă să mutileze și să facă de nerecunoscut niște probleme foarte limpezi în ele înșile, ne-o spune din capul locului că Ioniță Asan « *era considerat și prețuit la Roma ca un adevărat copil minune* » ¹⁾. De altmintreli pe această temă, mărturiile isvoarelor sunt clare și concordante: Ioniță ceruse și obținuse din partea Papei Inocent al III-lea recunoașterea sa ca Rege al Vlaho-Bulgarilor și concursul în ceea ce privește organizarea spirituală a celor două națiuni de sub conducerea sa. Istoricul mai sus citat înregistrează așa dar ca foarte normală mișcarea ce avea drept obiectiv principal și mărturisit independența « *Valahilor și a Bulgarilor* », accentuând în același timp că

¹⁾ *The history of the decline and fall of the Roman Empire*, operă monumentală apărută la 1783. Bury îl reeditează la Londra în 1896 și în pag. XXXI a introducerii sale îl compară cu Tucidide și Tacit. (Ref. la Asănești, cap. LX și LXI).

« Petru și Asan erau doi șefi puternici din rasa vechilor regi care-și apărau drepturile și libertățile naționale ». El precizează apoi că « mișcarea se întinse dela țărmi Dunării, până 'n munții Traciei și ai Macedoniei ». Și că « după câteva eforturi neputincioase [bizantinul] Isaac Anghelul și fratele său au trebuit să le recunoască independența [Vlahilor și Bulgarilor] în timp ce trupele imperiale au fost în curând descuminate la vederea osemintelor camarazilor lor, risipite de-a-lungul trecătorilor munților Haemus ¹⁾. Vitejia și politica lui Ion sau Ioniță (Ioannice) au stabilit în chip solid acest al doilea regat al Bulgarilor. Indemânatecul Barbar, trimise o ambasadă la Inocent al III-lea El se recunoscă drept fiu al Romei prin naștere și religie și primi din partea Pontifului dreptul de a bate monedă, titlul de rege și un arhiepiscop sau patriarh latin » ²⁾.

Afirmația aceasta răspicată a lui Ioniță că se trage din Romani, adică din Latinii răsăriteni, creatorii Imperiului roman de răsărit, e de natură să ne arate că, cu toate silințele contrarii, silinți lipsite nu numai de orice justificare dar și de orice înțelepciune, conștiința originii și a rosturilor noastre istorice, nu s'au stins niciodată *cu totul* din sufletul Neamului nostru. De altmintreli similitudinea izbitoare dintre mișcarea Asăneștilor cu cea a lui Vitalian, anterioară cu mai bine de șase veacuri, subliniază și ea adevărul că la baza și a uneia și a celeilalte se găsea aceeași realitate vie, aceeași rasă culturală într'un cuvânt; că amândouă au fost determinate din motive asemănătoare, au recurs la aceleași mijloace spre a-și putea impune drepturile, au apelat la aceleași puncte de reazăm și au căzut răpuse cu aceleași arme.

De notat că și în această din urmă privință Ioniță s'a arătat cu mult mai perspicace decât Latinii apuseni. Fiindcă din corespondența sa cu Papa Inocent al III-lea, îl vedem plângându-se în cuvinte amare împotriva trufiei de prost augur a lui Baldovin de Flandra, care de sigur că nu din proprie inițiativă, a reînnoit conduita ultragiantă a predecesorului său bizantin Isaac Anghelul. Ceea ce înseamnă că Valahul

¹⁾ Balcanii de astăzi.

²⁾ A se consulta corespondența dintre Papă și Regele Vlaho-Bulgarilor în *Gesta Innocent III*, C. 66—82 și 108—109.

dorise și *căutase* o colaborare pe baze cu adevărat echitabile. El n'a putut ajunge însă la rezultatul dorit — și de sigur că nu din vina lui — deoarece vedem producându-se regretabila ruptură între Latinii răsăriteni și Latino-Germanicii apuseni, apoi începând lupte fratricide între dânșii. Rezultatul final: zdrobirea și a unora și a altora, de către aceia ce isbutise — și încă cu mijloace atât de bufone — să-i ridice pe unii împotriva altora.

Caracterul lui Ioniță, cel mai proeminent și mai reprezentativ dintre Asănești, exprima în chip fidel și armonios, la un interval de mai mult de o jumătate de mileniu după dispariția unui Justinian sau Belizarie, dominantele spirituale și morale, precum și capacitățile permanente ale personalității istorice pe care-o reprezenta. Personalitatea aceasta istorică subsista așa dar; ceea ce, încă odată, ne arată că ea era strict necesară economiei vitale, echilibrului armonios al formelor superioare de viață de prin aceste părți, după cum o vor dovedi și în acest caz concret evenimentele imediat următoare.

De o capacitate netăgăduită, atât în ipostază de general cât și în aceea de diplomat — pe atunci aptitudinile strict ostășești și dibăcia în ale diplomației figurau ca principalele atribute ale monarhului în genere — inteligent, energic și activ, dar mai presus de toate conformându-se *din instinct* sensului general al istoriei, Ioniță Asan nu și-a desmintit strămoșii, lăsând urme vizibile de departe, astfel ca el însuși să poată fi lesne recunoscut de urmași, după trecere de mai bine de o jumătate de mileniu. Intocmai ca și Constantin cel Mare, întocmai ca și Justinian, care se știe că au întreținut legături permanente și durabile cu Latinii răsăriteni din stânga Dunării, din cetățuile naturale uriașe ale Carpaților, tot așa și Ioniță, nu se putea să nu colaboreze cu Valahii de dincoace de marele fluviu. Două serii de fapte, deopotrivă de semnificative, se pot invoca aci, în sprijinul acestei afirmațiuni: pe de o parte sprijinul constant pe care l-au găsit Asăneștii în general și Ioniță în special la așa zișii Cumani din stânga Dunării — care la drept vorbind erau mai mult Români — atât când se găseau în defensivă cât și în ofensivă, sprijin constant ce nu se poate explica altfel decât prin puternice legături de

sânge. Pe de alta, împrejurarea citată și de Gibbon, că după ce-a rupt-o în chip definitiv și cu Latino-germanicii apuseni și cu « *aliații* » lor bizantini, Ioniță « *nu-și mai disimula intenția de a depopula Tracia, de a ruina orașele și de a transplanta pe locuitori dincoace de Dunăre* ». Firește, intenția n'a putut fi tradusă în faptă, căci ilustrul Valah fu asasinat în vreme ce conducea asediul Salonicului. Faptul însă că ea s'a putut formula și înregistra istoricește, constituie un indiciu foarte serios că și dincoace de Dunăre existau Valahi și că aceștia erau dispuși să acorde azil și sprijin fraților lor de dincolo, întocmai precum, la două veacuri mai târziu, în fața unei primejdii și mai presante, Domnitorul Valah Vlad Dracul a acordat ospitalitate mai multor zeci de mii de Bulgari amestecați cu Valahi, care s'au și topit cu vremea în masa românească de aci. Altmintreli intenția ar fi fost absurdă, fiindcă nu era vorba de transplantat nomazi, ci oameni deprinși din vremi imemorabile cu o vieată așezată, care nu s'ar fi putut muta decât tot într'un mediu asemănător, chiar și mai rudimentar organizat, dar ospitalier.

Indiferent însă de interpretarea ce s'ar putea da acestor două indicii, un lucru rămâne pe deplin stabilit și anume acela că la începutul celui de al douăilea mileniu creștin, Valahii au fost aceia care au luat inițiativa organizării și regenerării peninsulei balcanice, într'o vreme când Bizantinii se dovedise complet incapabili s'o apere — ca totdeauna de altfel — și când această regiune era amenințată din două părți de elemente ce au dovedit că nu și-o pot asimila, că nu se pot aclimatiza aci, că nu sunt în stare să-i dea rodnicia meritată. Prăbușirea bruscată a elementului valah, obținută ca și alte dăți cu mijloace contrarii celor pe care le-ar fi putut justifica o sănătoasă și energifiantă concurență vitală, a avut chiar și de astă dată consecințe funeste mai întâiu pentru soarta Imperiului bizantin restaurat, care după cum se știe, încă de pe la finele veacului al treisprezecelea a trebuit să facă apel la mercenari Musulmani, spre a-și menține precara sa anarhie organizată. În al douăilea rând au avut de suferit — și încă de suferit în chip cumplit — Balcanicii înșiși, pe care năprasnica invazie musulmană dela jumătatea secolului al XIV-lea i-a

găsit desbinați și lipsiți de chiagul politic și militar necesar organizării unei contra-pondere serioase. Iar în ultimă instanță a avut de îndurat consecinți teribile Creștinătatea europeană în generalitatea ei. Fiindcă în presupunerea că neamurile din această regiune sud-estică, ar fi găsit în propriile lor rezerve de vitalitate și spiritualitate, inspirația și puterea de a se închea într'o formulă definitivă, expresie a înseși rațiunii sale de a exista și capabilă să se apere prin propriile sale mijloace apărând și Creștinătatea în același timp, impulsunile destructive ale Asiei ar fi fost stăvilite și respinse din acest sector din capul locului. Iar astăzi cu totul alta ar fi fost, de sigur, configurația aparentă și puterile reale de viață sănătoasă ale Europei în genere.

Tot aci își mai are locul o altă observație necesară:

Afirmările și inițiativele acestea ale Românilor din dreapta Dunării, nu pot fi invocate nicidecum în favoarea tezei non-continuității române în stânga fluviului și în cetățuia carpatică, ce s'a văzut până la urmă că nu se poate susține. Dimpotrivă, ele sunt de natură să ne arate în chip luminos, că pe la anul o mie, dată fatidică — în adevăr — când a prins ființă o nouă formă uriașă de viață pe solul sacru al Europei, Românii erau răspândiți, ca și Dacii cu o mie de ani mai înainte, pe un spațiu geografic mult mai vast ca cel pe care-l ocupă astăzi. Imprejurarea că inițiativele epocale ale Asăneștilor n'au avut răsunetul cuvenit, nici efectele așteptate nu numai de inițiatori ci și de puținele capete clar-văzătoare ale Creștinătății de atunci, se datorește nu absenței Românilor de prin aceste părți, ci absenței unei organizații bisericesti proprii, având un interes vital ca să le facă educația în sensul predestinării lor morale și naționale adevărate.

Lipsa aceasta, anormală și inexplicabilă în aparență, când ne gândim că noi eram tocmai urmașii aceluia ce înălțase Biserica la rangul de configuratoare supremă a vieții istorice, ne va fi fatală în cele din urmă, deoarece ne va aduce să îndurăm un alt martiriu nemeritat, pe o perioadă de cel puțin trei sute de ani. În adevăr, lipsindu-ne o organizație bisericască unitară, diferențiată din propriul nostru fond vital și spiritual și menită să-și îndeplinească cu maximum de efi-

cacitate istorică înaltele sale funcțiuni unificatoare, educatoare și mântuitoare de neam, noi Românii n'am putut ajunge nici la realizarea unității politice prin secolul al XV-lea, atunci când atât noi, cât și Creștinătatea europeană, aveam o nevoie capitală, dramatică, de o coordonare urgentă, riguroasă, a tuturor puterilor și capacităților noastre spre a face față primejdiei musulmane, nici la constituirea unei elite conducătoare conștientă și disciplinată, nici la elaborarea unor forme superioare de viață.

Ei bine, cu toată această gravă lacună care ar fi făcut să sucumbe pe orice alt popor european, neamul nostru numai că nu s'a lăsat înfrânt, nu numai că nu s'a lăsat strivit sub imensa povară de nedreptăți cu care *se părea* că l-a copleșit însăși vitregia perpetuă a Destinului, dar tocmai atunci s'a ridicat mai dârz și mai cutremurător în eroica lui bărbăție spre a se apăra nu atât pe sine, ci Creștinătatea întregă, ce incontestabil că trecea atunci prin cele mai grave dificultăți, prin cele mai iminente primejdii din lunga și sbuciumata sa istorie. Tocmai atunci acest atât de hulit Neam Românesc, a ridicat în chip spontan, instinctiv, din strălucitele sale rezerve de vitalitate, ca pe tot atâtea gesturi supreme de apărare, cele mai patetice figuri de voievozi, de Domnitori și de eroi, cu care și astăzi încă, se mândrește întreaga Creștinătate, ca și cu cele mai reprezentative personificări ale sufletului său creator și militant. Tocmai atunci când Europa întregă, toropită de otrava subtilă a anarhiei, părea că nu mai are nici puterea de a-și da seama prin ce clipe de gravă primejdie trece, necum să mai schițeze vreun gest de împotrivire, Românimea rustică, modestă, desbinată și săracă și-a făurit în grabă mărețele-i caractere de războinici, cu care și-a îndeplinit și de astădată primordialele-i funcțiuni istorice.

Printr'o întâmplare foarte semnificativă, deoarece constituie prin ea însăși o luminoasă indicație providențială, tocmai Ungurii au fost acei ce și-au luat însărcinarea în secolul trecut, acum optzeci și patru de ani, ca să reînvie în memoria creștinătății pe cel mai profund reprezentativ dintre caracterele de luptători, de eroi și de voievozi Valahi, care începând de pe la jumătatea veacului al XIV-lea și până la începutul

veacului al XVIII-lea, când s'a declanșat marea reacțiune germanică, au apărat Europa în chip efectiv și eficace, fără să-și cruțe nici sângele și nici iluziile. Eroul acesta a fost *Ion Corvinul*, feciorul nobilului Valah huniedorean Voicu și al Ileanei Mărginean ¹⁾. Faptul că, procedând astfel, nobilii noștri prieteni, Ungurii, nu prea erau însuflețiți de intenții excesiv de corecte, nu trebuie să ne impresioneze în chip defavorabil, deoarece în astfel de acte, ceea ce reține atenția și apasă în cumpăna istoriei nu sunt atât intențiunile, cât rezultatele.

Ținem s'o accentuăm și cu acest prilej, că prin însăși natura și scopul său, lucrarea de față ne impune drept îndatorire fundamentală conciziunea. Dar cum pe de altă parte atât cetitorii noștri, cât și forurile europene competente se cer pe deplin edificate, vom arăta aci pe scurt cum și prin ce împrejurări curioase, cea mai evocatoare întrupare a generozității și eroismului valah, a fost readusă în discuție tocmai de Unguri care — coincidentă și mai semnificativă —, atunci se pregăteau să-i extermine pe urmașii săi necontestati:

După răscoala lor neisbutită din anii 1848—49 împotriva Austriacilor, când Românii lui Avram Iancu au luptat ca partizani ai Curții din Viena, foarte mulți nobili Unguri s'au refugiat la Paris, unde au încercat să câștige simpatii pentru cauza lor. Lucrul era foarte firesc și noi suntem departe de a le face un cap de acuzare din dorința de a-și apăra Neamul cu toată râvna și cu toate mijloacele oneste ce le steteau la îndemână. Caracteristică la culme e însă împrejurarea că iluștrii maghiari exilați de bună voie în Occident, n'au găsit în tot trecutul lor, destul de bogat în altfel în isprăvi de tot felul, un alt erou « *național* » în numele căruia să facă apel la solidaritatea și la sprijinul Creștinătății apusene, decât pe Ion Corvinul. Drept urmare, folosind și toată nobila lor putere de seducție, l-au determinat pe scriitorul *Chassin* să întocmească o biografie amănunțită a eroului, din care să se poată vedea cât de hotărâtoare a fost contribuția lor în efortul de mântuire al Europei creștine în secolul al XV-lea, de sub

¹⁾ A se vedea facsimilul documentului publicat de d-l prof. C. C. Giurescu, în vol. II al *Istoriei Românilor*.

teribila opresiune musulmană. Parisianul Chassin s'a achitat în adevăr foarte onorabil de însărcinarea primită, alcătuiind o lucrare literară foarte meritorie ce poate fi consultată cu mult folos chiar și astăzi, dacă nu mai cu seamă astăzi. Ea se înfățișează însă cunoscătorului cu un singur defect izbitor, defect capital totuși și de natură a compromite valabilitatea întregii opere: încă dela primele pagini, autorul se arată influențat în chip vizibil de nobilii săi amici și protejați, Ungurii, spre a nesocoti adevărul istoric mai mult decât evident și proclamat neconținut vreme de patru sute de ani până atunci de toți cronicarii și istoricii europeni vrednici de acest nume și spre a afirma că *dacă* ilustrul erou al Creștinătății și mântuitorul ei n'a fost chiar maghiar de origină, *dacă* chiar era *probabil* de origină valahă, în orice caz familia sa era maghiarizată de multă vreme. Neadevăruri patente ce trebuie să fi apăsât greu pe conștiința bietului Chassin. Pentru că nu numai cercetările ulterioare, care au scos în adevăr la iveală dovezi inedite și de o evidență solară în sprijinul romanității pure a lui Ion Corvinul, dar — o repetăm — toți autorii de până atunci și mai cu seamă tocmai cei bine cunoscuți lui Chassin, cum au fost Bonfinius, Philippe de Commines, Gibbon și Gaillardin, spre a nu-i pomeni decât pe cei mai cunoscuți, precizează în chip răspicat că în adevăr eroul era nu numai valah, dar și-a dobândit cele mai strălucite biruinți ale sale, cu oaste în covârșitoarea sa unanimitate valahă.

Făcând acum abstracție de această problemă, pe deplin elucidată istoricește, vom insista aci mai mult asupra împrejurării de o impresionantă elocvență, că prin toate elementele dominante ale caracterului său, prin elevația și prin tăria naturii sale morale, prin toate strălucitele sale capacități militare și politice, până și prin circumstanțele grație cărora s'a putut impune, Ion Corvinul ne aduce aminte de caracterul — vizibil înrudit — al marelui Belizarie, de care-l despărțea, totuși, un interval de aproape o mie de ani. O altă circumstanță nu mai puțin elocventă este aceea că el s'a născut pe versantul transilvan al Carpaților, pe la anul 1400, adică cu vreo patru ani mai târziu după ce la Nicopoli o formidabilă coaliție europeană, alcătuită din floarea nobilimii și

cavalerimii apusene, fusese literalmente spulberată de către hoardele fanatice ale lui Bajazet *fulgerul*. Adică după ce, practicește vorbind, Europa Creștină rămăsese fără nicio posibilitate serioasă de rezistență față de tumultoasa și necruțătoarea invazie musulmană.

E drept că, la foarte puțin timp după nașterea eroului, trufașul Baiazet fu cu desăvârșire zdrobit de către Mongolii puternicului chan Timur Lenk, pe câmpiile de lângă Angora. Însă când la vreo treizeci și cinci de ani mai târziu Sultanul Amurat al II-lea își reluă mișcarea ofensivă peste Balcani către Nord, Creștinătatea complet desarticulată spiritualicește și politicește, nu-i mai putu opune decât resursele regionale ale Sud-Estului și în principal pe Valahi. Cu alte cuvinte neamul nostru trebuia să ducă singur sau aproape singur la bun sfârșit o sarcină la care eșuase o întreagă coaliție europeană.

« *In acest moment apăsarea, întru apărarea Europei — scrie istoricul Gaillardin —*¹⁾ *Voevodul Transilvaniei, Ion Huniade Corvinul, cunoscut în Europa sub titlul modest de Cavalerul alb al Valachiei, însă căruia Ungurii, în admirația lor, i-au aplicat aceste cuvinte din Evanghelie: « A fost un om trimis de Dumnezeu, care se numea Ioan ». « Musulmanii au regăsit într'însul o teroare puternică, întocmai ca pe vremea Cruciadelor: Ei l-au denumit Diavolul și-l pomeneau în fața copiilor lor spre a-i îngrozi. Creștinul acesta mântui Ungaria de războiul intern și de războiul cu necredincioșii: de zece ori îi combătu pe Musulmani în bătălie regulată; de paisprezece ori îi luă pe neprevăzute și-i risipi. Invins de două ori, el nu le-a abandonat decât o victorie scump plătită. In lipsa lui, nu numai Ungaria, dar și Bavaria, dar și Germania, dar și întreaga Creștinătate părea pierdută. El a fost zidul de apărare al națiunilor ortodoxe; regele Vladislav Polonezul mărturisea despre dânsul că atrăgea asupra-i toate privirile, fără să ațâțe invidia, anti-papa Felix al V-lea îi trimitea ambasadori, întocmai ca și Papa Eugen al IV-lea ».*

Temperament eminentamente ofensiv, brav până la temeri-

¹⁾ *Histoire Universelle* (Moyen Âge, vol. III, pp. 438—439). Paris, 1843.

tate, deși cu totul lipsit de ostentație, aplicând aci pe o scară vastă regulile strategice și tactice ale condottierilor italieni învățate la curtea Visconților din Milan, Ion Corvinul s'a dovedit ca om politic tot atât de cumpătat, tot atât de lucid, tot atât de stăpânit, pe cât de incomparabil de viteaz s'a arătat ca general. Dându-și seama astfel, din experiență directă, că nu va putea face față primejdiei decât cu resurse locale, cu puterile națiunilor direct amenințate și mai cu seamă cu Valahii săi, cheia de boltă a întregului sistem, după cum o constatase cel dintâi Șincai, Voievodul Transilvaniei românești reluu o idee mai veche a Impăratului Sigismund, o adaptă circumstanțelor schimbate, înfăptuind-o apoi cu energia-i implacabilă, fascinantă. Rezultatele s'au văzut cu prilejul expediției din Bulgaria, din 1442. « *Creștinii* — scrie Gibbon — ¹⁾ *au dobândit în această expediție două victorii strălucite, care au fost atribuite pe drept cuvânt vitejiei și conduitei lui Huniade* ». Iar Sultanul Amurat, înfrânt și fugărit până dincolo de Balcani, s'a văzut nevoit să ceară pacea și chiar s'o obțină, în condițiuni foarte avantajoase pentru creștini. Inșă în anul 1444, s'a ajuns la dezastruoasa înfrângere dela Varna, datorită tocmai împrejurării—pe care-o vom analiza mai pe larg în capitolul imediat următor, sprijiniți pe un document contimporan de o importanță excepțională—că nu s'a ținut seamă de sfaturile clar și repetat exprimate ale ilustrului erou valah.

Dar cu toată această înfrângere, adaogă în altă parte Gibbon, Musulmanii « *n'au putut să pătrundă niciodată în regatul al cărui păzitor era Huniade; căci în momentul în care ei se flatau de a-l vedea pierdut fără putință de scăpare împreună cu țara sa, tocmai atunci se arăta și el mai redutabil. Căci în loc de a se mărgini la un războiu defensiv, la patru ani după înfrângerea dela Varna, Huniade pătrunse pentru a doua oară în inima Bulgariei, susținând până în a treia zi, în câmpiile dela Cossovo, eforturile unei armate otomane de patru ori mai numeroase decât aceea pe care-o comanda el însuși* ».

Abia după catastrofa dela Varna, a avut Ion Corvinul prilejul să-și revele nu numai strălucitele însușiri de condu-

¹⁾ *Op. cit.*, cap. LXVII.

cător politic și militar, dar și adevărata sa natură morală de Creștin înăscut, de o simplă și cu atât mai impozantă măreție. Căci dieta țării alegându-l guvernator general al regatului, dată fiind împrejurarea că Vladislav Postumul, Suveranul legitim nu avea decât patru ani, eroul s'a achitat cu o conștiințiozitate, cu o eficacitate și mai ales cu o loialitate exemplară de nouile sale obligațiuni, întronând un regim de pace lăuntrică, de securitate și de ordine întemeiată pe justiție. Și încă pe o justiție reală nu formală, deoarece ne aducem aminte cu toții, că dreptatea Corvineștilor de atunci încoace a devenit legendară. Cu alte cuvinte, Ion Corvinul ne oferă exemplul, rarissim în istorie, când o regență a potolit turburările în loc să le suscite. Exemplu elocvent și fecund totuși, de o incommensurabilă valoare educativă. Fiindcă mărturisindu-și astfel prin fapte concrete, printr'o conduită mai mult decât pilduitoare devotamentul său față de suveranul legitim, față de cel ce personifica legea și continuitatea normală a vieții istorice, el eroul nebiruit, în fața căruia se închina întreaga Europă creștină ce-și admira într'însul cele mai strălucite virtuți ale sale, Ion Corvinul atrăgea atenția tuturor asupra supremelor rânduiei organice și morale ale lumii, cu subînțelesul nu mai puțin limpede, că nimeni pe lume nu poate să le calce nepe-depsit. Amănunt ce se cuvine subliniat cu amândouă mâinile, deoarece e mai mult decât evident, că și pe această dimensiune a caracterului el e înrudit de aproape cu Belizarie și cu cea strălucită pleiadă de Latini răsăriteni care au pus bazele educației integrale a neamurilor europene și au statornicit o nouă ordine morală în lume, care abia de aci înainte e chemată să-și dea toate roadele.

În sfârșit o altă caracteristică permanent simțită la Ion Corvinul, că trăsătură dominantă a caracterului nostru național indestructibil, de oarece o constatăm cu ușurință atât la înaintași — Justin Bătrânul, Justinian, Belizarie, Vitalian, Asănești, — cât și la urmașii lor, cum au fost Ștefan Vodă, Rareș, Mihaiu: e vorba de căldura sufletească ce dogorește dintr'înșii ca din niște adevărate vechicule vii ale Spiritului. De acea putere de seducție personală, de acea misterioasă

facultate de a fascina, de a înflăcăra dela distanță, adesea chiar după trecere de veacuri.

Natural, darul acesta e comun tuturor personalităților care au exercitat o influență pozitivă în istorie; la noi Românii însă, ca și la înaintașii noștri, el se manifestă cu o nuanță distinctivă deosebită, pare mai cald, mai comunicativ și mai profund în același timp; sentimentul trăirii creștine îl luminează mai puternic dinlăuntru în afară. Nefiind cultivat anume, prin însăși spontaneitatea lui, el mărturisește aci o predestinare sau o făgăduință. Căci printr'însul noi ne dovedim aproape de tot de izvoarele autentice ale vieții și de sensul moral al istoriei, ce abia de aci înainte va să se revele în toată fascinanta lui măreție.

*

Se poate afirma așa dar fără ezitare, că în decursul primei jumătăți a mileniului actual, Ion Corvinul s'a dovedit cea mai reprezentativă încarnare a personalității noastre istorice, cea mai fericită întrupare a rosturilor providențiale ale neamului nostru pe lumea aceasta. Lucru pe care-l mărturisește de altfel fără înconjur însuși d-l prof. Iorga, în termeni foarte lămuriti:

« Se poate spune — scrie d-sa — că importanța principală a lui Ion Corvinul de Huniade în istoria universală e aceea care rezidă în caracterul său reprezentativ față de elementul românesc din Ungaria și în dreptul său de decizie indiscutabilă față de elementul român din Moldova și din Valachia. El îndeplinea o misiune pe care Românii aceștia din Principate n'ar fi putut-o îndeplini prin propriii lor principii, deoarece fiecare dintre aceștia era împiedecat de tradiție de a se amesteca în treburile țării vecine și amândoi erau prea slabi pentru a putea aspira să adauge forțelor lor și pe acelea ale Românilor din Transilvania. Acest mare rol de istorie universală a fost jucat de rasa românească grație Corvinului, până în clipa când, după apărarea reușită a Belgradului împotriva lui Mahomet al II-lea, eroul muri, încă tânăr, în urma osteneților sale neîncetate pentru apărarea civilizației creștine a Occidentului european. Acțiunea sa cuprinde eforturile colective ale națiunii române întregi, dela

un capăt la altul al expansiunii sale, și în același timp și pe acelea ale aliaților săi naturali din Răsăritul Europei ».

Apoi, cum era și de așteptat, Ion Corvinul, deși apariția cea mai proeminentă, întruparea cea mai profund reprezentativă — o repetăm — a Neamului, *dovadă însuși faptul că întreaga Creștinătate europeană s'a recunoscut și s'a admirat în omenia lui eroică*, n'a fost și o apariție singulară. El s'a ivit nu numai ca o binecuvântare a lui Dumnezeu, dar și ca un semn că *Româniaea întreagă*, din cuprinsul totalității peisagiului daco-geto-tracic s'a trezit *din nou* la conștiința predestinărilor sale creiatoare și a înaltelor sale rosturi istorice. Trezirea aceasta la viață istorică a neamului, a avut atunci un caracter de manifestă organicitate, adică de svâcnire instinctivă către lumină, de spontaneitate, de diviziune a efortului, de articulare armonioasă a părților într'un singur tot, de unitate conștientă în varietatea vie într'un cuvânt. Căci examinând chiar și numai în treacăt configurația atât de caracteristică, *atât de profund reprezentativă pentru finalitățile supreme ale întregii rase albe de cultură creștină*, a peisagiului sufletesc al neamului, vom observa o armonie așa zicând prestabilită între suava simțire, între duiosă perspicacitate a spiritualității moldave de pildă, cu eroica bărbăție și generozitate transilvană; între înclinarea către universalism a Valahilor trans-carpatini și energica frână particularistă a Valahilor din Muntenia; între finețea bănățeană, ce nu-și are pereche în Europa în anumite domenii și acea admirabilă agerime și rezistență olteană, ce n'a fost nici judecată, nici valorificată așa cum se cuvenea până acum. Fără să mai pomenim aci de dârzenia specific tracică a Macedonenilor, de siguranța lor de orientare între ispitele civilizației, ca unii ce au fost mai greu încercați în decursul istoriei.

Nenorocirea noastră a Românilor în general, precum și a întregii Europe creștine în particular, o vede astăzi toată lumea în faptul că această admirabilă unitate organică și istorică, nu s'a putut închea din capul locului și în unitatea spirituală și politică spre care tindea din toate puterile instinctelor sale profunde. Ceea ce înseamnă că închegarea nu s'a produs nu din pricină că le-ar fi lipsit Românilor capacitățile

corespunzătoare, elanul creator sau afinitățile electivă cum ar fi spus Goethe, ci pentru că această pornire elementală dar instinctivă, turbure, fusese viciată cu mult mai înainte de către acțiunea lucid contrarie, a unui element corosiv ce avea efectele teribile ale vitriolului, în atingere cu articulațiunile profunde ale organicității unitare românești. Elementul acesta era personificat de bizantinism, ce ajunsese acum, după mărturisirea oamenilor cinstiți din toată lumea, chiar și a istoricilor greci de bună credință, în halul cel mai jalnic al decrepitudinii și-al vampirismului. Un simplu indiciu, cules din Xenopol, care nu era grec și a cărui operă e de o imensă actualitate astăzi sub acest raport și reprodus aci fără nici un comentariu, ne va arăta mai lămurit decât oricare altă expunere savantă despre ce este vorba:

« *Am cercetat mai sus — scrie Xenopol —* ¹⁾ *modul cum biserica bulgărească s'a introdus între Români și am lămurit vechea atârnare a bisericilor din țările române de scaunul din Ohrida. Această ascultare a bisericilor din țările române de fostul scaun patriarhal din Ohrida nu putea conveni bisericii din Constantinopol, de îndată ce [aceasta] văzu că în țările române se organizează niște state în care populația se înmulțește și se îmbogățește, încât făgăduia un venit însemnat chiriarchiei care le-ar stăpâni. Patriarhia constantinopolitană căută deci de timpuriu a pune mâna pe ele [adică întâi pe bisericile și apoi pe Statele românești]. Astfeliu, Alecsandru Basarab este câștigat încă din anul 1359 ²⁾ de [către] patriarhul de Constantinopole a se lepăda de vechea sa mămă spirituală, Patriarhia din Ohrida și a se supune celei din Bizanț, care îl primește sub a sa ocrotire, impunându-i, bine-înțeleasă condiția ca să nu mai ceară Muntenia mitropolit de aiure decât dela Constantinopole. Patriarhul rânduiește [apoi] în Muntenia de Mitropolit pe grecul Iachint Cristopulos, fost mitropolit al Vișinului din Albania ».*

« *Pe la 1370 — scrie ceva mai departe Xenopol —, patriarhul (din Constantinopol) pretextând înmulțirea peste mă-*

¹⁾ *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. Șaraga, 1896, vol. III, cap. IV, pp. 179—814.

²⁾ E pe deplin verificat istoricește faptul că la acea dată pseudo-împărații bizantini erau în relații cordiale cu Turcii.

sură a poporului din Muntenia, pentru a căruia îngrijire sufletească nu ar mai ajunge un singur păstor, înființează o a doua mitropolie în Severin, care ambele aceste nu erau subordonate una alteia, ci cu același rang și supuse direct patriarhului. Această organizare neobicinuită s'a impus probabil bisericii muntene, pentru ca prin rivalitatea ambelor scaune arhipăstorești să împiedece desbinarea bisericii muntene de patriarhat »¹⁾.

Apoi în altă parte:

« De pe timpul lui Mircea — precizează Xenopol — legăturile cu patriarhia de Constantinopol se întăresc neconținut și ea [adică patriarhia constantinopolitană subordonată totdeauna dar mai ales în acel moment istoric autorității laice pur păgâne] devine în curând singurul cap de care asculta biserica Munteniei. Nu numai atâta, dar Mircea silește chiar și pe biserica moldovenească, care purta tocmai pe atunci o grea luptă cu patriarhia de Constantinopol spre a răspinge uzurpatoarele ei tendinți, a se pleca acestei supremații și scoate din Moldova pe Iuga al II-lea, care nu vroia cu niciun chip să recunoască autoritatea patriarhală și-l înlocuiește cu Alexandru cel bun, a căruia primă măsură după întronarea lui, fu plecarea bisericii moldovene sub acea autoritate ».

Din meditarea acestor rânduri, până și oamenii cei mai puțin competenți în materie, își vor da seama din ce anume pricină, conștientă și premeditată, nu s'a putut realiza unitatea politică a tuturor Românilor încă de prin secolul al XV-lea, de ce s'a frânt neamul în trei, tocmai atunci când ivirea unei primejdii formidabile la hotarele sale îi impuneau coordonarea energetică și imediată, a tuturor forțelor sale vii; în sfârșit, de ce Europa creștină în generalitatea ei, a avut atât de mult de suferit de pe urma mutilării și îngenuncherii noastre nemeritate. Aceeași Europă, față de care, chiar așa dezbrătați cum am fost, ne-am făcut din plin și cu eficacitate datorie, ca niște copii buni și iubitori față de mama lor. Fiindcă ne aducem foarte bine aminte cu toții, că la trei pătrare de veac după ce Ungaria, văduvită de geniul cavaleresc și viril al Corvineștilor, se prăbușea în chip atât de lamentabil în mlaștinile dela

¹⁾ Cetitorii au înțeles, de sigur, că dacă am respectat cu scrupulozitate stilul xenopolitan, toate sublinierile și parantezele din text sunt ale noastre.

Mohacz, Voevodul Valah Mihai, a cărui dură și energică personalitate lăsase amintiri de neșters la curtea imperială din Praga, stăvilea pentru a nu știu câtea oară la Dunăre, quasi-periodicele revărsări musulmane. Ceea ce înseamnă că de unde unitatea creatoare, organică, nu poate fi nimicită decât prin moarte, anarhia originară, congenitală, nu poate fi remediată în chip cu adevărat eficace, prin niciun corectiv autoritar din lume. După cum tot atât de lesne se poate înțelege că experiențele atât de tragice ale trecutului nu se pot repeta la infinit, când se știe ce urmări dureroase pot avea ele pentru întregul ansamblu organic. *Cu atât mai mult, cu cât dacă disecțiunile pe viu, încep să nu mai fie tolerate nici la cobai, am ajuns într'o vreme când ele nu mai pot fi suportate de Europa creștină însăși, nici de neamurile care-i rezună destinul în însăși carnea, sângele și spiritul lor.*

*

Ni se va obiecta poate: O singură personalitate, de dimensiuni morale în adevăr herculeene ca aceea a lui Ion Corvinul, întâmplător asemănătoare în ceea ce privește structura, conținutul, tonalitatea și orientarea sufletească, cu aceea a lui Belizarie, nu poate mărturisi în chip valabil în favoarea perpetuării în aceeași formă și dintr'o necesitate providențială profundă, a personalității istorice a Neamului Românilor. Da, așa ar fi, am răspunde și noi, însă numai în cazul când Ion Corvinul ar fi fost o personalitate izolată. Dar n'a fost așa. Căci chiar dela distanța la care ne aflăm noi astăzi de dânsul, vedem cum îl preced, îl susțin sau îi succed chiar și la intervale mai mari de timp — după cum i-au precedat și i-au succedat și lui Justinian însuși — o serie întreagă de alte personalități în deaproape înrudite, pe care nu le întâlnim la neamurile vecine. Ne aducem astfel aminte că în toiul luptei de exterminare de lângă Angora, din 1402, când însuși vestitul Bajazet a căzut în captivitate, marele chan Timur Lenk, un cunoscător profund în ale vitejiei, nu și-a putut opri o exclamație admirativă în fața teribilului elan al cavaleriei valahe, *singura care, în calitate de aliată, i-a rămas credincioasă lui Bajazet, în vreme ce proprii săi mahometani îl părăseau în masă*; cavalerie care trecea prin reductabilele șiruri de Mongoli, ca

printr'un lan de mături¹⁾. Apoi mai e oare nevoie să amintesc de acele strălucite generații de Basarabi și de Mușatini, cu care nu se poate mândri niciun alt neam din jurul nostru în acea vreme? Iar că însuși Ion Corvinul n'a fost o apariție izolată, un simplu accident fericit dar steril, ci o înflorire normală a unei lamuri sănătoase, ne-o dovedește împrejurarea, suficient de elocventă prin ea însăși, că feciorul său Matei, la amintirea căruia nobilii noștri prieteni Ungurii, nici azi nu-și pot înăbuși un suspin de regret, sub anumite aspecte esențiale, nu numai că l-a egalat, dar chiar l-a și depășit pe ilustrul său părinte. Osebit de faptul că un Neam care, fără să fi avut răgazul de a-și constitui organe de legătură cu antichitatea clasică, fără să fi isbutit a-și dobândi unitatea politică, condiție esențială deplinei sale realizări culturale, ridică totuși în chip spontan din sânul său cărturari de talia unui Ureche, a unui Miron sau Neculai Costin, a enciclopedicului principe Dimitrie Cantemir, cu care se glorifică întreaga cultură europeană dela începuturile secolului al optsprezecelea, adică din perioada pre-voltairiană, nu poate fi considerat ca neam de rând.

Lesne putem să ne închipuim câtă vieată culturală sănătoasă și curată ar fi iradiat acest neam asupra întregii Creștinătăți, câtă putere binefăcătoare, ce elixiruri magice, în stare să fortifice și să transfigureze o lume, în presupunerea că, măcar acum în decursul acestui al douăilea mileniu creștin ar fi putut să se închege în forme adecuate, să-și constitue organele necesare rezonanței sale istorice și asigurării continuității strict indispensabile eforturilor sale creatoare. Deoarece e absolut limpede astăzi, că dacă jumătate Europa creștină e grav atinsă de o senilitate precoce, cu totul nenaturală, iar cealaltă jumătate pare închinată unui infantilism perpetuu, la acest rezultat mai mult tragic decât paradoxal nu s'a ajuns decât din pricină că Națiunea Română, mădular esențial al ansamblului organic *articulat* al Creștinătății, a fost împiedecată în chip constant și premeditat, de a-și îndeplini funcțiunile-i istorice normale pe plan cultural.

¹⁾ A se consulta în această privință lucrarea tipărită de Friedrich Giese: «Die altosmanischen anonymen Chroniken» în «Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes». Vol. XVII, p. 38.

Dar să presupunem, prin absurd, că toată măreata înflorire de personalități românești, cuprinsă într'un interval de aproape șase secole dela apariția Asăneștilor și până la aceea a unui Cantemir sau a unui Neculce, când Neamul întreg intră într'o perioadă critică, vecină cu agonia, n'are sensul pe care i-l atribuim noi; că n'ar exista o identitate de structură sufletească între înțeleptul Ștefan Vodă și Justinian, de pildă, păstrând — bine înțeles — respectivele proporții. Că ar exista un hiatus, o soluție de continuitate între curentul vital și spiritual reprezentat de Latinii răsăriteni, continuatorii necontestati ai Traco-Geto-Dacilor și cel întrupat de Românii ce apar ca națiune distinctă după anul o mie.

Examinând însă cu ceva mai multă atenție realitățile vii și concrete nu închipuirile, ajungem să ne dăm seama în chip cât nu se poate mai limpede, că absurdă și neîntemeiată e tocmai ipoteza non-continuității istorice a Neamului românesc. În adevăr, la o distanță de abia un secol și jumătate de noi, aproape sub ochii noștri, Românimea în generalitatea ei, a trecut printr'o criză cumplită în decursul celor o sută și ceva de ani de regim fanariot caracterizat, criză ce — în ceea ce privește intensitatea și profunzimea, cât și mai ales amprenta funestă lăsată asupra caracterului popular, — depășește tot ce s'ar fi putut închipui mai grozav în timpul năvălirilor barbare. Pentrucă barbarii, chiar și cei mai sălbateci dintre dâșii, dezorganizau și simplificau la maximum vieța colectivă, o fărâmițau în celulele ei cele mai elementare, dar nu-i otrăveau izvoarele ascunse de vitalitate și de moralitate primordială. În acest răstimp Neamul, înjosit la situația de simplu obiect de consum al unor ființe ce nu-și mai păstrau nici măcar înfățișarea exterioară de oameni, după cum ne-o arată cu atâta patetică sinceritate veneratul boier *D i n i c u G o l e s c u* în « Insemnările » călătoriei sale ¹⁾, nu numai c'a diminuat în chip catastrofic sub raportul numeric, nu numai c'a ajuns într'un hal de decădere fiziologică ce nici nu se poate descrie, dar și-a pierdut și toate organele ce puteau

¹⁾ Înainte de războiu, lucrarea aceasta a apărut în trei ediții în răstimp de cinci ani. Ultima ediție a fost tipărită la « *Minerva* », în 1914, cu un studiu introductiv și note de d-l P. V. Haneș.

să-i păstreze nu numai caracteristicile esențiale, dar măcar o vagă conștiință a personalității sale istorice. Și-a pierdut într'un cuvânt Domniile tradiționale, deoarece «principii» fanarioți din acea vreme, renegați încă de pe atunci de locuitorii Greciei propriu zise, erau mai puțin — în generalitatea cazurilor, — decât niște simpli administratori coloniali; boierimea de țară, câtă nu dispăruse cu totul, se ticăloșise până într'atâta încât cu greu se putea deosebi de venetici; în orice caz, deși până în cele din urmă tot de aci trebuia să ne vină mântuirea, în toiul cumplit al crizei, ea n'a putut fi decât de un folos secundar Neamului în generalitatea lui; Biserica era și ea fie înstreinată, fie redusă la neputință, după cum se va vedea mai târziu când se va pune problema mănăstirilor «închinată»; oștire nu mai exista, școală de asemenea; în ceea ce privește «administratia», ar fi mai bine ca nici să n'o mai pomenim de aci încolo¹⁾. Soarta Românimii martire a fost atât de tragică pe acele vremuri, încât Xenopol însuși, care numai de adversitate față de Fanarioți nu poate fi acuzat și care astăzi e citat ca o autoritate suverană în materie, nu s'a putut împiedeca de a scrie în legătură cu acest subiect, aceste juste și elocvente rânduri:

«Reacția națională încercată de boieri în contra domniilor lui Leon Tomșa și Alexandru Coconul, care aduseseră în fruntea Țărilor române pe Matei Basarab și Vasile Lupu, nu isbutise deloc în tendința principală care o provocase [adică în tendința anti-fanariotă, N. B.]. În zadar se scuturase poporul român, pentru a arunca paraziții ce se năpustiseră pe corpul său. Ei [fanarioții, căci ei erau paraziții în chestiune] înfipse în el [adică în carnea poporului român] ascuțitele lor fălci și se țineau de dânsul ca lipitoarea ce a mușcat de curând. Apoi, după fiecare acces [de revoltă] urma în chip fatal o perioadă de apatie, în care jivinele se întocmeau și mai îndemânatec în cuibul lor de clocire. Poporul român se redeștepta iarăși; urmau nouă accese, nouă sbuciumări. Lupta însă era zadarnică. Grecii încălecase

¹⁾ Cetitorii care ar dori să știe cam ce credeau Grecii, onești, adică cei din Europa, despre fanarioți, cu care nu se înrudeau decât prin limbă, vor consulta cu folos, ordinul de zi al lui Ipsilanti către «eteriștii» săi în «Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu», tipărit în 1921 de Academia Română cu un studiu introductiv de d-l prof. N. Iorga.

atât de bine țările române, încât cu toate opintirile sălbatecului fugar [adecă ale neamului nostru, căci el era sălbatecul...] el trebui mai la urmă să se dămolească și să primească frâul în capul său. Vom expune încă și aceste de pe urmă lupte ale unei ființe ce nu vrea să moară, contra fatalității [personificată de paraziții săi] ce vrea să o zdrobească. Apoi, după aceste ultime efortări, poporul român pare a se lepăda de viață; o tăcere adâncă începe a se face în jurul lui și din cadavrul său descompus, samănă [pare] că se va forma o nouă existență, o odraslă grecească. Deodată sună trâmbița redeșteptării și mortul reînvie, începe a se sbate, se scoală în picioare pentru a reîncepe lupta cu puteri mai odihnite în timpul morții aparente, decât în un repaos liniștit și firesc...»¹⁾ etc. etc.

Prin urmare, după mărturia clar exprimată a lui Xenopol însuși, care de altmintreli se poate verifica foarte lesne, deoarece izvoarele abundă, perioada fanariotă care în fapt se întinde pe un interval de timp mult mai larg, a corespuns cu o *moarte aparentă*. Ei bine, cu toate acestea, la foarte scurt timp după izbăvirea din această criză înfiorătoare și după o scurtă perioadă intermediară de convalescență și desmeticire, Națiunea Română începe să-și afirme adevărata sa personalitate istorică cu o vigoare sporită, pe toate planurile de activitate omenească, inclusiv pe acela, foarte delicat, al invențiilor și creațiilor de tehnică superioară.

Cui se datorează această vădită minune? Evident că în primul rând Providenței divine, a cărei intervenție e simțită aproape la fiecare pas și care îndeplinește rosturi mult mai profunde în orientarea destinului omenești, decât s'ar părea. Apoi personalităților determinante care au încarnat și au exprimat cu mai multă energie și spirit de continuitate acest sens providențial animator, creator și organizator.²⁾

In cazul de față, primele impulsuri ale renașterii noastre

¹⁾ A. D. Xenopol, opera citată aceeași ediție, vol. VII, pp. 11 și 12. Repetăm și cu acest prilej că dacă am respectat cu scrupulozitate stilul și ortografia autorului, stilul și parantezele ne aparțin.

²⁾ O precizare amănunțită a rolurilor tuturor acestor personalități proeminente începând cu Șincai, cu Lazăr, cu Tudor, cu Bărnuțiu, Iancu, Al. Ioan. Cuza, Brătienii, Cogălniceanu, Catargiu, cetitorii o vor găsi în lucrarea noastră ce urmează să apară: «*Carol I, primul Rege al Românilor*»... unde spațiul ne-a îngăduit desvoltări mai ample.

naționale, care încep a se face simțite cu mult înainte de Revoluția franceză, au pornit — după cum o știm cu toții — dela Șincai, dela Gheorghe Lazăr și dela Tudor din Vlădimiri, care au proclamat cei dintâi încă din vremea crizei fanariote, unitatea, demnitatea și neatârnrarea Neamului. Au urmat apoi două generații de entuziaști, care au pregătit și au realizat prima unire. În sfârșit, apărū în fruntea Românimii un educator de proporții herculeene, poate chiar primul din Europa de pe vremea sa, un animator și un organizator fără pereche până atunci, care-a avut intuiția justă a imenselor, a nebănuitelor posibilități românești, isbutind chiar ca în câțiva ani să înlătore de pe chipul real al personalității noastre istorice reînviate, toată sğura și aproape toate impuritățile trecutului.

Educatorul acesta, unul din marii ctitori ai Statului român de astăzi și unul din părinții puternicei Națiuni Române de mâine, a fost marele și în veci neuitatul Carol I, primul Rege al Românilor.

Care este meritul imens, nu numai necontestat, dar nici măcar discutat cu care se înfățișează marele monarh în fața judecății nepărtinitoare a istoriei? În primul rând cu acela de animator, de resuscitator cu adevărat suveran al inepuizabilelor rezerve de organicitate și de spiritualitate pur românească, amortite — aparent — de veacuri, ca sub imperiul unei vrăji infernale. Cu alte cuvinte, Carol I este acela care ne-a readus nu la conștiința, ci la sentimentul direct al personalității noastre istorice, al propriilor noastre puteri, al destinului nostru, ignorat în bună parte până atunci. El a restabilit corelația organică a vieții noastre naționale. El i-a degajat caracterul profund și i-a creat literalmente un prim punct solid de rezam absolut indispensabil reînșănătoșirii sale definitive: *Armata*. Sub acest ultim raport mai ales, opera bătrânului monarh a fost imensă și prin ea îi datorăm mult, ca unui adevărat părinte al Națiunii. Căci prin Armata, el a reînceput reconstituirea adevăratului nostru caracter național, restaurarea noastră în anticele funcțiuni istorice îndeplinite de înaintași în cele mai glorioase perioade ale trecutului latin răsăritean și valah, adică românesc.

Intr'o lucrare a noastră aparte ¹⁾, arătăm pe larg, sprijinți pe fapte, pe date și pe realități controlate, importanța decisivă a acestei opere nu numai în ceea ce privește configurarea prezentului, dar mai ales asigurarea viitorului. Aci însă, unde spațiul fatalmente restrâns ne obligă la rezumate, va trebui să ne limităm la a sugera numai această importanță, prin rememorarea câtorva date esențiale și prin câteva comparații.

Se știe din vremuri imemorabile, că axa caracterului veritabil al unui popor, etalonul de măsură al puterii sale morale și al capacității sale creatoare în genere, îl constituie oștirea. În istoria noastră românească mai ales, paralelismul dintre curba evolutivă a Neamului și aceea a Oștirii e foarte riguros conturat: Nu ne-am putut trezi la viață istorică, decât după ce ne-am putut încropi o forță armată organizată, fără de care descălciătorile n'ar fi fost cu putință ²⁾. N'am reprezentat ceva în istorie, atât sub Asănești, subt Basarabi, subt Corvînești sau subt Mușatini, decât atunci când duhul eroic necontestat al Neamului, facultățile sale virile, combative, se puteau exprima printr'o oștire, ce — chiar dela distanța la care ne aflăm — ne apare drept înfățișarea exterioară a familiei noastre naționale înșiși. Osebit de faptul că cei mai proeminenți voievozi ai noștri, care nu numai c'au lăsat urme adânci în istorie, dar trăesc în inima poporului până astăzi, sunt tocmai aceia ce i-au întrupat cu mai multă energie idealul ostășesc, natura profundă a caracterului său: Mircea Bătrânul, Ion Corvinul, Vodă Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul. Pe câtă vreme perioadele cele mai întunecate ale trecutului nostru, mai îndepărtat sau mai apropiat, corespund punct cu punct cu slăbirea puterii militare românești, *care n'a fost un efect normal, al diminuării sau îmbătrânirii vitalității naționale, ci unul cu totul artificial, provocat pe cale politică* ³⁾. Subt fanarioți de pildă, ne amintim că oștirile românești ce se bucurau de o reputație de invincibilitate în secolele al XV-lea

¹⁾ « Carol I, primul Rege al Românilor, considerat în perspectiva întregului ciclu al istoriei noastre naționale ».

²⁾ « La început, era domnia ca o căpitănie (militară) » scria bătrânul Ureche în Cronica sa.

³⁾ Tema aceasta o dezvoltăm pe larg în lucrarea noastră citată mai sus care va vedea curând și ea — sperăm — lumina tiparului.

și al XVI-lea, ba chiar până și pe la începutul celui de al XVII-lea, vast interval de timp când au adus întregii Creștinătăți servicii de o importanță capitală, acum dispăruse cu totul, nu i-a mai rămas nici măcar sâmburele. Iar această absență a coincis — după cum am văzut c'o recunoștea și Xenopol — cu însăși moartea aparentă a Neamului. În sfârșit, paralelism și mai profund semnificativ, readucerea treptată la viață a principatelor românești, își are un indiciu precis, în constituirea acelor miliții administrative prevăzute de regulamentul organic, adică a primilor sâmburi de oștire națională. Armată română propriu zisă, adică o forță militară tradițională, recrutându-se dintre Români, cu facultatea de a se desăvârși neconținut prin propria sa experiență și cu scopul precis delimitat de-a apăra independența națională — câtă o aveam pe atunci — și integritatea teritorială a Statului — nu s'a putut închea decât în 1859, când s'a realizat și prima unire.

Ceea ce înseamnă că în 1866, anul sosirii în țară a Domnitorului Carol I, Armata română propriu zisă era în vârstă de numai șapte ani și cu efective mai mult decât reduse: 1210 ofițeri, 43.558 oameni de trupă, în care se socoteau și jandarmii, pompierii, trenarii și milițiile — foarte numeroase de oarece însumau mai bine de jumătate din total — precum și 112 guri de foc. Iar când ne amintim că în Armată, poate că chiar într'o măsură mai adâncă decât chiar în Biserică, o îndelungă tradiție *vie* și neîntreruptă e absolut necesară formării temeinice a cadrelor și normalei funcțiuni a întregului — armata nu funcționează normal decât sub focul dușmanului și atunci când se dovedește în stare să-l dea peste cap — ne dăm numaidecât seama cu ce greutate imense a trebuit să se lupte tânărul Domnitor și cât de instantaneu s'a putut El identifica cu natura profundă, *necunoscută chiar nouă înșine pe atunci*, a personalității noastre istorice, spre a putea trece încununat cu lauri gloriosul examen dela 1877. Experiența aceasta pozitivă era așa dar de o importanță capitală, și semnificativă pentru istoria întregii Creștinătăți, deoarece venind după cea răspicat și mărturisit negativă a fanarioților, ea revela natura cu adevărat profundă și autentică a Națiunii

Române, sensul real al îndelungului și nemeritatului său martiriu, precum și importanța primordială a funcțiunilor noastre istorice.

În adevăr, în acești zece ani încheiați câți s'au scurs dela 1866 și până la declararea războiului pentru independență, osebit de trezirea și de organizarea metodică a energiilor românești pe toate planurile esențiale de activitate — ecle-siastic, didactic, de împărțire a justiției, administrativ și tehnic, — osebit de creierea *din nou* a marei rețele de comu-nicații a Statului ce ființează și astăzi pe aceleași lineamente fundamentale și în luptă patetică, încordată, cu toate elemen-tele negative ce oprimase până atunci vieța noastră națională, Domnitorul Carol I a isbutit să facă din tânăra oștire rom-mână de până atunci o Armată *europeană* de primul rang, în stare nu numai să suporte o comparație cu armata țaristă creiată de Petru cel Mare, dar s'o sublinieze în avantajul nostru. Dovadă faptul de-o elocvență strigătoare la ce-ruri, că însuși vestitul Țar liberator, care-și are de mult statuia la Sofia, n'a ezitat să-și pună propria lui armată de pe cel mai important sector al frontului sub comanda tânărului Domnitor al Românilor. Și nu numai că n'a avut de regretat de pe urma acestui gest, dar a avut puternice și numeroase motive de a se felicita; căci niciunul din cronicarii militari ai vremii nu-și ascunde, după cum toți la un loc nu ascund nici cetitorilor lor, care ar fi fost soarta armatelor țariste ce deși apucase a trece Dunărea, nu isbutise a străpunge Balcanul. O trecere în revistă a tuturor acestor aprecieri, ar proiecta de sigur o lumină foarte justă atât asupra figurii de animator și de organizator a Domnitorului Carol I, cât și asupra virtu-ților și capacităților militare neîntrecute ale Neamului Româ-nesc renăscut. În ceea ce ne privește, noi nu vom reproduce aci decât trei-patru rânduri, din interesantul curs de istorie politico-militară al comandantului M a r g a, cunoscut fi-lo-rus:

« Când, în 1877, Rusia declară războiul Turciei, ea nu putea să-și atace în chip eficace dușmana decât prin România. Această țară vroi să-și păstreze neutralitatea; însă puterile europene n'au susținut-o. Ea fu așa dar forțată să ofere liberă trecere

armatelor rusești și mai târziu să-și arunce spada în balanță. Se știe ce rol frumos a jucat armata română și partea care-i revine în actul final dela Plevna. Totuși, ea n'a fost recompensată»...¹⁾.

Națiunea care a putut să dea o astfel de armată, într'o perioadă de timp atât de necrezut de scurtă, într'o fericită conjuncție cu un comandant și un educator cu desăvârșire excepțional, nu era și nu putea fi o națiune de rând. Și în adevăr că, sub domnia acestui glorios monarch, deși încă dureros mutilat sub raport național și incapabil din această pricină să dea întreaga măsură a capacităților sale culturale și civilizatorii, împiedecat cu premeditare pe de altă parte să tragă toate consecințele morale și politice imperios poruncite de rezultatele catastrofalei experiențe fanariote, Neamul nostru și-a organizat întreaga viață de Stat pe plan european, cu tendința cinstită mărturisită de a-și relua locul ce i se cuvenea, alături de marile națiuni creștine.

Iar că ne meritam cu adevărat acest rang, am dovedit-o în 1917, când am arătat, cu prilejul unui examen infinit mai greu decât cel trecut cu bine cu patruzeci de ani în urmă, că nu suntem o simplă improvizație statală, *ci reprezentăm pe drept cuvânt o forță morală de nezdruincinat, ce nu poate fi decât însușirea dominantă a unei națiuni de autentică și străveche cultură.* Amănunț ce se cere cu atât mai vârtos subliniat, CU CÂT NICIUNA DINTRE MARILE NAȚIUNI CREȘTINE DIN EUROPA ȘI ÎNCĂ DINTRE ACELE CE DISPUNEAU DE CU TOTUL ALTE TRADIȚII ȘI ALTE REZERVE DECÂT NOI, N'AU PUTUT REZISTA UNEI PRESIUNI ASEMĂNĂTOARE. Pentru că în 1917, mai ales după prăbușirea țarismului și a numeroaselor sale armate, deși noi nu ne mai puteam considera decât o națiune învinsă, redusă la mai puțin de o treime din teritoriul vechiului Regat și având a face față nu numai unui adversar victorios, dar și a unui aliat sui generis ce-și făcea un punct de onoare din a ne târî și pe noi după dânsul, nu numai c'am rezistat în chip mai mult decât onorabil celui dintâi, dar nu

¹⁾ Vol. III, p. 46 (Paris, 1888?).

ne-am lăsat ispitiți nici de cel de al doilea. Extenuați de boli și de osteneli supraomenești, consumați de dorul celor de acasă, subalimentați, ajunși în primăvara anului 1917 în stare de spectre, ofițerii și soldații de-a-valma, însuflețiți de energii tainice, ridicate în chip năprasnic în ei nu se știe de unde, au realizat adevărate minuni, unele cu adevărat unice în analele războaielor moderne, ca atunci când — la Mărășești de pildă, — au făcut față în câmp deschis unor atacuri de-o impetuozitate specific mackenseniană și necedând nicio palmă de loc, deși în același timp, trebuiau să-și subțieze rândurile spre a ocupa și pozițiile aliatului, care tocmai în momentele acelea părăsea lupta!

După aceea, simpli țărani, în majoritate analfabeți și frați buni cu sărăcia, nesușinuți decât de simplul lor bun simț, de instinctele lor sănătoase și de conștiința lor curată, au rezistat fără să se clinească în fața unor ispite subtile, care au turburat până și cugetele celor mai rafinați dintre intelectualii apuseni. Până acolo că, în 1919, când în întreaga Europă continentală, inclusiv Italia și Germania — și cu unica excepție a Franței care mai putea rezista la ea acasă, — nu mai exista nicio forță militară organizată capabilă să suporte o presiune mai serioasă, Armata română a fost singura care s'a dovedit în stare să țină piept redutabilelor puteri haotice deslănțuite. Și e de notat că acestea nu sunt simple vorbe, locuri comune cu o circulație limitată numai între noi, ci realități impresionante, ce ne conferă multe drepturi la respectul, dacă nu la recunoștința tinerei Europe de astăzi. Realități ignorate, numai pentru că, datorită fie modestiei, fie indolenței sau altor motive și mai adânci sau mai puțin onorabile, n'am știut să le valorificăm până acum, așa după cum ar fi meritat-o și ele, dar și noi. Căci un lucru esențial pe care nu trebuie să-l uităm, mai ales astăzi, e și acela că atunci noi n'am cruțat Creștinătății numai o serie de simple vărsări de sânge obișnuite în circumstanțe anormale, ci o criză internă de o gravitate excepțională, ce putea să aibă urmările cele mai neprevăzute, ca reînțoarcerea unei boli grele într'un organism cu desăvârșire sleit. Tăria noastră sufletească din acele momente cu adevărat decisive pentru soarta culturii de pe întregul Continent, pre-

zența noastră de spirit, inițiativele și intervențiile noastre oportune, rapide și energice, au îmbrăcat și atunci un caracter providențial, pe care am păcătui grav dacă l-am ignora.

Ei bine, tocmai aceste frumoase însușiri, tot acest eroism moral și ostășesc, profund românesc și creștin fără îndoială, nu s'ar fi putut manifesta în acele momente mai ales, în forme perfect coerente, corelative organicește și cu eficacitatea știută, dacă el n'ar fi fost suscitată din vreme, cultivată și articulată în sistem viu, de către geniul auster și robust al marelui și neuitatului Rege Carol I. Eroism moral și ostășesc pe care teribilul corosiv fanariot, într'o dominație de fapt de mai bine de trei sute de ani, nu isbutise nici să-l denatureze, nici să-i atingă rădăcinile adânci... Imprejurare ce ne dovedește că el constituie zestrea supremă a Neamului, iar valorificarea lui spre binele întregii omeniri concrete, istorice, e suprema noastră rațiune de a fi pe lumea aceasta, temeiul tuturor rosturilor noastre istorice și naționale. Cu alte cuvinte, s'a dovedit astfel că existența noastră aci și cu funcțiunile precise pe care le îndeplinim în același sens *de zeci de veacuri*, este absolut necesară normalei dezvoltări viitoare a Creștinătății și omenirii istorice în genere. Că dispariția noastră, sau chiar și numai o nouă comprimare brutală a funcțiilor noastre istorice permanente, ce nu pot fi imaginate decât ca o ipoteză împinsă la absurd, ar avea drept rezultat pricinuirea *imediată* a unor noi turburări constituționale grave, întregului organism al cărui organ esențial ne-am dovedit că suntem, deformarea lui vizibilă, adică abaterea lui pe căi protivnice naturii și finalmente poate chiar primejduirea lui. Căci fără noi și cu siluirea noastră, organismul acesta nu se va putea regenera. Lucru ce se poate dovedi foarte lesne, deoarece el e vădit până și orbilor. Și aceasta nu din pricină că așa am vroi noi, fiindcă abnegația noastră clasică nici nu îngăduie o astfel de supoziție, ci pentru că nu se poate altfel. Plămânii unui om nu pot fi înlocuiți cu o proteză. Și adevărul acestei comparații nu va întârzia de a se revela în toată adâncimea lui.

Aci ni se ivește în față o problemă istorică deosebit de interesantă. Și anume aceea ce s'ar putea formula în între-

barea: Pentru ce colaborarea dintre Carol I și Dinastia națională românească întemeiată de El, cu întreaga Națiune română înfățișată în elitele ei cele mai reprezentative, a fost din capul locului atât de rodnică, nu numai din punctul de vedere românesc — punct de vedere esențial și capital totuși — cât și din acela specific european și creștin? Care e sensul profund și concluzia limpede a acestei experiențe valabile pentru întreaga rasă albă? Iată răspunsul nostru, în cuvinte puține dar îndelung chibzuite:

Domnitorul și mai apoi Regele Carol I, n'a desfășurat o acțiune atât de fecundă, decât pentru că între caracterul real și imuabil al personalității noastre istorice românești și între propriul său caracter exista mai întâiu o înrudire profundă, apoi o identitate de natură și de orientare istorică instinctivă, iar în al doilea rând, pentru că între permanentele noastre nevoi de viață și de organizare — nevoi dictate tocmai de nevoia imperioasă, biciuitoare, de a îndeplini aci funcțiunile istorice primordiale cărora le eram predestinați — și așezământul de bază personificat de înțeleptul și gloriosul Suveran, existau raporturi complementare vădite.

În adevăr, dacă facem abstracție pentru moment de tot ceea ce reprezenta Carol I ca geniu personal, sau mai degrabă ca element providențial, e limpede din capul locului, că El era predestinat să ne trezească la conștiința limpede a propriei noastre personalități istorice și a rosturilor noastre fundamentale pe lume, ca unul ce reprezenta o continuare firească al procesului istoric organic, inițiat de către strămoșii noștri Latini răsăriteni în decursul primului mileniu creștin și apărât apoi cu atâta eficacitate de strămoșii noștri Valahi din al doilea mileniu, după cum am văzut. În alți termeni, El întrupa aceeași sinteză vie, între universalismul Latin și particularismul Nordic — sinteză subordonată în chip instinctiv supremelor idealuri morale creștine — întocmai ca și noi. Iar în plus, purta stratificate în reflexele sale sufletești, rezultatele tuturor marilor experiențe *dinamice* ale mileniului în curs, în deosebi o siguranță cu adevărat suverană de orientare, de care mai ales atunci, adică după mutilările pricinuite nouă de fatala politică fanariotă, dela sosirea lui Iachint

Cristopulo în Valahia și până când Ipsilanti eteristul a dat acel faimos ordin de zi palicarilor săi debandați prin pădurile noastre, aveam o nevoie mai urgentă și mai adânc simțită. Ceea ce înseamnă că unirea solemnă, căsătoria istorică dintre poporul Român și prima sa Dinastie națională, consacrată ca atare și recunoscută de întreaga lume civilizată, reprezenta nu numai condițiunea prealabilă a trezirii noastre depline la viața istorică propriu zisă, nu numai temeiul necesar îndeplinirii cu eficacitate deplină a clasicelor noastre funcțiuni istorice în această parte a lumii, dar și punctul necesar de plecare — și necesar în chip absolut — al reluării efortului nostru specific de creațiune istorică ce s'a dovedit atât de prodigios și de esențial — util întregii Creștinătăți încă din primele veacuri ale erei noastre și a cărui întrerupere anormală, a cășunat întregii omeniri istorice atâtea retrogradări cumplite și atâtea suferinți inutile.

VI. FUNCȚIUNILE ISTORICE PRIMORDIALE INDEPLINITE DE NAȚIUNEA ROMÂNĂ, DEMONSTRATE PRIN ANALIZA SUMARĂ A DOUĂ MOMENTE CAPITALE DIN ISTORIA ÎNTREGII CREȘTINĂȚII

Ceea ce caracterizează de o manieră cu adevărat magistrală conduita *tuturor* conducătorilor Neamului nostru din decursul acestui de al doilea mileniu creștin, fie că au răsărit, au crescut și au acționat în dreapta Dunării, fie în Moldova, fie în Ardeal sau în Muntenia și Oltenia, e împrejurarea manifestă că ea a fost pusă *instinctiv și permanent* în concordanță cu sensul general al istoriei și cu înaltele finalități morale ale vieții omenești superioare, către care se pare că ne îndreptăm mai ales astăzi. Am văzut, în adevăr, că rostul ramurei apostolice a Bisericii creștine, constituită în *aproape* întregul său sistem dogmatic sub ocrotirea și îndrumarea pozitivă a exponenților celor mai calificați ai Latinilor răsăriteni, a fost tocmai aceea de a contribui la rându-i la ocrotirea unei monarhii de tip nou, cu menirea de a asigura creșterea normală, dezvoltarea organică, a *Statului creștin* și a *Națiunii creștine*.

Ei bine, primul lucru care-l face marele Ioniță, cel mai proeminent dintre Asănești, atunci când își începe pilduitoarea, semnificativa lui activitate, este să se adreseze Papei Inocent al III-lea — unul dintre pontifii care și-a înțeles adânc de tot, atât rosturile sale concrete, cât și acelea ale magisteriului sacru îndeplinit de dânsul — spre a-i cere încoronarea și concursul ¹⁾. Cu alte cuvinte, povățuit numai de instinctul său

¹⁾ Evenimentul acesta îl înregistrează și cunoscutul umanist Bartolomeo Platina în celebra sa operă: «*Delle Vite de' Pontefici*», apărută pe la 1470 și retipărită la Veneția de un grup de cărturari în frunte cu Panvinio, în anul 1666.

infaibil de țăran Valah și de oștean incomparabil, deoarece e limpede că el n'avea de unde să învețe filosofia istoriei în acel timp și pe versantele împădurite ale Balcanilor, Ioniță a tins către înfăptuirea tocmai a acelui tip de monarhie, istoricește necesar — și încă *absolut* necesar — după cum a dovedit-o desfășurarea evenimentelor și din aceste părți ale lumii, dar mai cu seamă și din Apusul creștin. După cum nu e mai puțin semnificativ și simptomatic faptul că Ioniță a căzut ca o victimă profund reprezentativă tocmai a acelor puteri negative, ce-și făcuse de mult o rațiune supremă de a exista pe lume din a combate cu orice preț și mai ales cu orice mijloc, instaurarea unor rânduieli istorice organice în Europa creștină. Rațiune pe care noi n'o discutăm aci, nici n'o judecăm, ci numai o constatăm. Eveniment ce nu se putea consuma de altfel fără consecințele, dureros resimțite, implicate în însăși natura cea vie a lucrurilor. Cu atât mai mult, cu cât astăzi e limpede pentru orice minte clar văzătoare, că dacă nici în Sudul latin, nici în Nordul germanic, nici în Estul slav, nu s'a putut constitui încă de pe atunci o rânduială cu adevărat justă și durabilă, întemeiată nu pe neutralizare reciprocă ci pe fecundare reciprocă, apoi la aceste rezultate dezastruoase nu s'a ajuns decât din pricină că elementul Român nu și-a putut îndeplini aci în sud-est, primordialele sale funcțiuni istorice organizatoare și coordonatoare, utile tuturor variantelor fundamentale ale rasei albe de cultură creștină.

Dar, o repetăm și aci — de astădată sprijiniți pe dovezi de o importanță și de o semnificație excepțională — că deși, în urma prăbușirii misterioase a operii lui Justinian mai întâiu, a aceleia a Asăneștilor mai apoi, Neamul românesc a rămas tocmai în momentele cele mai decisive ale celui de al doilea mileniu creștin lipsit de sprijinul indispensabil accentuării conștiinței înaltelor sale finalități morale pe de o parte, a unității, continuității și puterii sale naționale pe de alta, el și-a îndeplinit cu maximum de eficacitate posibilă în astfel de condiții anormale, primordialele sale funcțiuni istorice. Funcțiuni care în cazul de față constau din a ocroti cu orice preț Europa creștină apuseană, pentru ca să-și poată realiza măcar ea

până la capăt, marea și utila sa experiență istorică pozitivă, utilă într'un grad suprem, nebănuit, întregii omeniri istorice, concrete. Fiindcă Europa creștină, în totalitatea rosturilor și funcțiunilor ei istorice binefăcătoare, nu înseamnă câtuși de puțin tăgăduirea rosturilor și funcțiunilor specifice ale omenirii istorice non-europene, ci tocmai transfigurarea și mântuirea acesteia de subt povara anchilozelor și diformităților sale multi-milenare.

În cazul de față, importanța acestor funcțiuni, ne apare confirmată de însăși Creștinătatea mântuită de noi, în momentele cele mai critice ale existenței sale, prin organul celor mai clar-văzători dintre cronicarii și istoricii săi, indiferent de neamul cărora au aparținut ei. Fiindcă aceștia recunosc implicit și adesea în chip răspicat, luminos, că fără contribuția noastră quasi-instinctivă și cu atât mai eficace, cele mai importante regiuni europene, cele de unde aveau să pornească mișcările regeneratoare și reparatoare de mai târziu, ar fi ajuns niște simple provincii nordice ale Islamului. Fără a mai pomeni aci faptul, de o semnificație pozitivă nu mai puțin evidentă, că *repetatele* noastre ridicări instinctive, împotriva unor primejdii mult mai profunde decât s'ar părea la o considerare superficială a lucrurilor, mărturisesc tocmai existența unei adânci, permanente solidarități organice europene și creștine, menită să se accentueze neconținut prin însăși natura ei și pe linia normală de orientare a cursului lucrurilor. Deoarece solidaritatea aceasta condiționează însuși progresul nostru *real* al tuturor elementelor componente, progres organic, adică moral și național.

Revenind la tema noastră fundamentală, importanța cu desăvârșire excepțională a funcțiunilor noastre istorice se poate observa dela o primă aruncătură de ochi, atât din considerarea evenimentelor în sine, cât și din examinarea paralelismului foarte elocvent, dintre situația Europei creștine din punct de vedere moral, național și politic atunci când Națiunea română și-a putut îndeplini rosturile sale esențiale în această parte a lumii, față de situația inversă când acest mădular esențial a fost paralizat în menirea lui. Iar ca să nu ne pierdem în digresiuni inutile, să încercăm a recapitula aci

în linii mari, situația Europei în momentele sale cu adevărat decisive de pe la sfârșitul secolului al XIV-lea și din prima jumătate a celui de al XV-lea.

În adevăr, atunci, după eșuarea de fapt a repetatelor eforturi ale cruciaților, care eforturi, după cum am putut să ne dăm seama în treacăt, erau sortite din capul locului unui eșec inevitabil, ca unele ce nu erau realizate de organele predestinate, Europa creștină a fost pusă brusc în fața unei probleme grave: invazia musulmană, de o virulență cu adevărat îngrijorătoare. Problema ce da cu atât mai mult de gândit oamenilor responsabili de atunci, cu cât spiritul eroic, ofensiv, al Cruciadelor se sleise și el, iar Apusul creștin propriu zis era paralizat *tocmai atunci*, de o criză morală și de o anarhie politică ce va merge agravându-se încă foarte multă vreme. Primele simptome ale acestei desagregări lăuntrice anormale s'au manifestat în forme grave la vestita bătălie de la Nicopoli, din 1396, când Împăratul Sigismond a reunit aci, sub steagul cu cruce, floarea nobilimii și a cavalerimii apusene și încă în număr impresionant, deoarece izvoarele vorbesc de vreo sută și treizeci de mii de oameni în totul. Număr ce cuprindea și pe Valahi, care sub Domnul lor de atunci, Mircea Basarab Bătrânul, au jucat un rol considerabil în aceste evenimente și le-ar fi putut imprima o cu totul altă alură, obținând un cu totul alt rezultat, în cazul când sfatul lor ar fi fost ascultat. Dar și atunci, ca și de alte dăți, modestia lor aparentă a fost luată drept slăbiciune reală, iar păcatul acesta știm prea bine cu toții cum a fost ispășit ¹⁾.

Întreagă această coaliție creștină a fost zdrobită într'o singură zi de bătălie de către trufașul Bajazet *fulgerul*, care a poruncit pe deasupra și un masăcu general al celor mai de seamă cavaleri prinși. Soarta creștinătății părea în chip grav periclitată în urma acestei demoralizatoare înfrângerii, chiar și după ce Bajazet însuși fusese zdrobit, iar puterea islamică, un moment puternic strunită din urmă, în vijelioasa sa ex-

¹⁾ Xenopol întemeindu-se probabil pe calcule mai recente și aparent mai aproape de adevăr, reduce acest număr la 60.000. Însă Gaillardin, care scrie pe la 1840 și lua indicațiunile izvoarelor contemporane aproape ad-literam, dă cifra de 130.000 (*op. cit.*, vol. III).

pansiune spre Nord. Atunci s'au ridicat în chip instinctiv, spontan, ca cei mai prețioși și mai eficaci apărători ai Creștinătății europene, Românii din cuprinsul întregii Dacii Traiane, treziți la viață istorică din nou, printr'un joc providențial de împrejurări, tocmai când se simțea o mai arzătoare nevoie de prezența și de concursul lor. Iar rolul lor, cu desăvârșire precumpănitor și decisiv în această uriașe încăerare se poate dovedi nu numai cu faptul că cele mai importante inițiative din acest răstimp aparțin strămoșilor noștri, inițiative care dacă ar fi fost aplicate cu înțelegere și cu bună credință unanimă ar fi cruțat multe pagube și sângerări curat zadarnice și o perioadă de timp arhiprețios; nu numai cu circumstanța că tot din rândurile înaintașilor noștri s'au ridicat cele mai reprezentative întrupări ale unei rezistențe pozitive și ofensive — Ion Corvinul, Vlad, Ștefan, Mihaiu — dar și prin aceea că împotrivirea noastră eficace, adică greu simțită de adversarul însuși, s'a prelungit cel mai mult, până dincoace de 1600, în vreme ce Ungaria de pildă, se prăbușise în mlaștinile dela Mohacz încă dela 1526, adică imediat după dispariția Corvineștilor — Români — dela conducerea sa.

Personificarea cea mai reprezentativă a funcțiunilor istorice, europene și creștine, îndeplinite de Românimea de atunci, în ipostază de națiune perfect definită lăuntric și în elementele ei vizibile cele mai esențiale, a fost fără îndoială Ion Corvinul, fiul nobilului Valah Voicu de Huniade. Iar Voevodul *Român* al Transilvaniei și Governorul general de mai târziu al Ungariei, nu s'a ridicat la acest rang suprem numai grație răsunătoarelor și adesea chiar pilduitoarelor sale inițiative militare, ci mai presus de toate profund chibzuitelor sale inițiative politice și concepțiunilor sale în general, atât de conforme cu sensul general al istoriei, încât zădărnicierea lor, cu concursul orb și stupid tocmai al aceloră pe care trebuiau să-i mântuie, a echivalat cu un dezastru cumplit pentru întreaga Creștinătate.

Scopul mărturisit al lui Ion Corvinul, *conceput într'un spirit pozitiv și util tuturoră de solidaritate europeană*, a fost aceea de a face față invaziei cu elementele direct interesate din spațiul sud-est european, unite într'un spirit profund creștin

și pe bază de egalitate de riscuri; apoi nu numai de-a fixa la Dunăre această invazie islamică, pentru că cu chipul acesta problema nu se rezolva nici măcar pe jumătate, ci de-a o readuce în peisagiul său de origină, rezultat care ar fi folosit în primul rând Musulmanilor înșiși. Fiindcă ei înșiși recunosc neîncetat dela 1878 încoace, că dacă soluția lui Ion Corvinul — ce aparent era în contra lor — s'ar fi impus încă dela 1444, alta ar fi fost astăzi poziția lor în lume, numărul lor și teritoriile pe care le-ar fi putut realmente valorifica și fecunda. Apoi, amănunt nu mai puțin important, Ion Corvinul nu era numai omul care să conceapă un lucru, dar era totdeauna în stare să-l și înfăptuiască. Bine înțeles cu condiția ca cei direct și vital interesați să-l înțeleagă și să-l secondeze din toată inima nu numai din buze sau cu jumătăți de măsuri ce agravau problema în loc s'o rezolve.

Rolul acesta decisiv al Românilor în ceea ce privește mântuirea întregii Europe creștine, nu numai a sectorului direct interesat și pus la contribuție întru atingerea mărețului scop, Români al căror conducător autentic atât în fața lui Dumnezeu cât și a oamenilor era pe atunci Ion Corvinul, este exprimat cu o rară plasticitate și energie atât în inițiativa cruciadei dela Varna, cât și în peripețiile simbolice ale acestui act, după noi foarte puțin studiat până astăzi în România, nu numai în ceea ce privește semnificația sa profundă, dar mai ales și în accidentele sale foarte elocvente. În adevăr, după ce sultanul Amurat reluse direcția mișcării de expansiune islamică spre Nord și mai ales după ce el, împreună cu floarea oștilor sale, îndurase acele cumplite înfrângeri din partea Românilor și a lui Ion Corvinul în special, în Balcani, înfrângeri care-l silise să ceară pace, inițiativa îi aparținea acestuia din urmă. Ceea ce înseamnă că dacă în această atmosferă și cruciada dela Varna ar fi avut rezultatele așteptate într'o desfășurare normală a lucrurilor, Musulmanii care abia peste zece ani urmau să poată cuceri Constantinopolul, ar fi fost scoși de atunci — și o repet, spre binele lor, după cum o recunosc ei înșiși de o jumătate de veac neîntrerupt — din peninsula Balcanică în care și-au risipit de pură pomană energiile lor cele mai prețioase din decurs de patru veacuri.

Iar odată pericolul islamic înlăturat, Europa creștină, în loc să-și piardă vremea de-a surda cu necazuri superficiale, și-ar fi putut concentra întreaga atenție, toate admirabilele resurse creatoare ale geniului său laborios, întru rezolvarea problemelor sale de viață cu adevărat capitale, probleme a căror neglijare culpabilă la vremea lor, apasă astăzi ca un blestem nu numai asupra Creștinătății, dar asupra omenirii istorice în general. De unde putem deduce prin urmare că bătălia dela Varna, a însemnat un moment de o importanță decisivă, unică în istoria întregii Europe creștine, în sensul că destinele sale ulterioare aveau să se orienteze într'un sens sau altul, potrivit cu rezultatele obținute acolo. În alți termeni, în anul 1444, în acel port — pe atunci cu desăvârșire părăsit — de lângă Marea Neagră, geniul politic al popoarelor din Sud-Estul Europei, capacitatea lor militară, tactul lor vital și istoric profund, reflexele psihologiei lor specifice, clar-viziunea și energia lor, au fost supuse unui examen suprem, ale cărui rezultate se cuvin cu deosebire cunoscute și aprofundate astăzi într'un spirit de nepărtinire desăvârșită. Și nu doar spre a face procesul trecutului, fiindcă în viața de toate zilele și mai cu seamă în viața istorică, ce a trecut nu se mai poate întoarce; ci spre a ne clădi viitorul nu pe iluzii și pe pretenții, ci pe realități organice dovedite în cruntul examen al fierului și al focului. Și acest lucru nu spre a satisface numai pe una din părți, ci spre a asigura condiții de viață normale întregului ale cărui organe suntem cu toții. Dar mai cu seamă spre a cruța omenirii istorice în genere și Europei creștine în special, alte dezastre și suferinți inutile și poate că infinit mai cumplite decât cele de acum. Dezastre și suferinți ce vor lovi fără niciun fel de discernământ, ca și până acum și pe cei buni, ca și pe cei mai puțin buni, pe capabili și mai ales pe incapabili, pe vinovați și mai ales pe nevinovați.

Ei bine, bătălia dela Varna, câștigată în prima ei fază de către Voevodul Ion Corvinul — voevod al Ardealului românesc și comandând oaste curat românească — și care ar fi fost câștigată în chip definitiv dacă i se urmau sfaturile, a fost pierdută în cele din urmă din pricina precipitării copilăroase a Ungurilor, care au provocat mai întâi pierzania Regelui lor, iar în al doilea

rând au contribuit fără să vrea, la crearea condițiilor ce aveau să ducă la pierderea însăși a Regatului ungar, după dispariția Corvineștilor.

Grație unor împrejurări providențiale, lucrul acesta poate fi stabilit pe baza unui document contemporan, care constituie în același timp unul din izvoarele cele mai importante ale istoriei Românilor din veacul al cincisprezecelea. E vorba de pasagiile ce se referă la bătălia dela Varna din vestita cronică redactată de Jehan de Wavrin, după însemnările căpitanului picard Walerand de Wavrin, din slujba ducelui de Burgundia, care în decursul verii anului 1445 a cunoscut întregul sector al Dunării Românești, în tovărășia Domnitorului Vlad Dracul și a fiului său, având în cele din urmă, fericitul prilej de a-l cunoaște personal și pe Voevodul Ardealului *Ion Corvinul*, ce era considerat încă de pe atunci ca un erou al întregii Creștinătăți europene.

Wavrin, era un militar distins și un cunoscător încercat al oamenilor și al războaielor; el descrie această bătălie după precizarea a numeroși martori oculari *unguri* și nobili, dintre care pe mulți îi răscumpărare prin intermediul Genovezilor din mâinile Musulmanilor, în chiar toamna și iarna anului 1444. Martori ce căzuse în captivitate tocmai cu prilejul acelei memorabile bătălii. Și ca să nu mai lungim vorba, vom intra direct în text. Iată aci, drept pildă, descrie cu o admirabilă minuțiozitate și conciziune ostășească, preliminariile acestei bătălii decisive pentru soarta întregii creștinătăți:

« În această primă noapte, când Regele Ungariei și cu ai săi s'au stabilit în vecinătatea Varnei (e vorba de Vladislav cel tânăr, N. R.), ei au văzut focuri mari pe munți în mai multe locuri. Regele a întreat, cam ce puteau să însemne acele focuri; și mai mulți Creștini greci care se aflau în preajma lui, i-au răspuns că ar putea fi niște țărani care dădeau foc — toamna — ierburilor uscate, spre a putea avea primăvara fânețuri proaspete. Inșă Ion Huniade, Voevodul Ungariei, spuse Regelui: « Sîrc, să nu mă mai credeți nici odată, dacă aceștia nu vor fi Turcii, care vin la bătălie împotriva voastră ».

« Apoi încăleacă numai decît pe cal și plecă în partea unde se vedeau focurile, spre a afla adevărul. Și a mers atîta, până ce-a

auzit în chip distinct bătându-se în tobe; atâta fiindu-i de ajuns, el s'a reîntors să-i încunoștiințeze pe Cardinal și pe Rege că focurile în chestiune erau aprinse de Turci și că a doua zi dimineața vor avea bătălia. Drept urmare, atât Regele, cât și Cardinalul au comunicat la rândul-le oștirii că toți bunii Creștini să binevoiască a se spovedi și că a doua zi dimineața se vor pregăti altare spre a se sluji sfânta leturghie și spre a se administra sfintele taine fiecăruia ce o va cere.

«Lucrurile s'au petrecut întocmai așa precum s'a spus. Apoi după ce s'a slujit sfânta slujbă, fiecare oștean se înarmă și se găti de luptă. Iar avant-gărzile Regelui, care se urcase pe coastele munților spre a-și da seama de dispozițiile Turcilor și spre a da de știre când îi vor vedea că se apropie, s'au reîntors spre a spune suveranului lor că ei nu vedeau nici un semn în sensul că Turcul ar vrea să plece dela locul său. Pe temeiul acestor știri, Regele Ungariei vroia să conchidă să-și ridice tabăra de acolo, s'o ia peste munți și să năvălească asupra Sarazinilor [Musulmani] în propria lor tabără. Ceilalți erau însă de părere că Regele să-i aștepte acolo. Pe această temă s'a ținut chiar un sfat de războiu, spre a se hotărî asupra celei mai bune căi de urmat. Însă sfatul a hotărît ca Regele să-i aștepte acolo [pe dușmani]. Căci Varna se găsea într'o vale și Turcul nu se putea scobori din munți spre a veni să ofere lupta creștinilor decât prin niște trecători strâmte și în special pe un mare drum bătut, pe unde în alte vremuri, căruțele aduceau sau duceau mărfurile din port. Iar pentrucă Regele fusese încunoștiințat de către Creștinii săi că nu era încă nici un semn de bătălie din partea Turcilor, dădu comanda ca să bea și să mănânce fie care ce avea. Căci trecuse de amiază și lucrurile acestea se petreceau la Sfântul Martin, la începutul iernii. Cam la două ceasuri după aceea, s'au reîntors alte iscoade de ale Regelui, care i-au raportat că în adevăr Turcul venea să-i combată cu forțele împărțite în trei corpuri: unul călare și celelalte două pedestre. De aceea Regele fu sfătuit să-și întocmească și el oastea în trei corpuri; dintre care corpuri, avantgarda fu pusă sub comanda Voevodului [Român al] Ungariei, care după aceea dobândi și supranumele de Cavalerul Alb; misiunea lui era să păzească drumul cel mare care scobora dinspre munți în spre port. El se achită în primul rând de misiunea sa, poruncind ca numai decât să se baricadeze drumul cu pietroaie și cu arbori. Regele și Cardinalul (e vorba de vestitul Cardinal Cesarini, care și-a găsit și el moartea cu această ocazie, N. R.) comandau cel de al doilea corp; iar doi mari seniori din Polonia îl conduceau pe cel de al treilea, care îndeplinea misiunea de ariergardă».

CÂTEVA PRECIZIUNI STRICT NECESARE

Înainte de a trece mai departe și spre a înlesni cetitorului neprevenit o exactă înțelegere a situației și a importanței evenimentelor ce s'au desfășurat dela acest punct înainte, ținem să facem următoarele precizii, pe care oamenii de specialitate le pot lesne verifica:

În repetate rânduri și în diferite pasagii ale cronicii sale, Wavrin subliniază calitatea de Voevod Valah a lui Ion Corvinul și el, care ne-a cunoscut la noi acasă într'una din cele mai viguroase perioade din istoria noastră, nu face nicio deosebire între Valahii din Transilvania și cei de dincoace de munți. Astfel că cele două sau trei confuzii ce se vor întâlni mai la vale între Unguri și Valahi, se datoresc — de sigur — nu însemnărilor autografe ale căpitanului Picard, ci neștiinței redactorului propriu zis al cronicii, care nu se putea să aibă cunoștințe precise de geografie și etnografie pe vremea aceea, când se scria mai mult după auzite. Ne propunem de altfel să elucidăm în treacăt aceste puține confuzii, într'un astfel de chip încât să satisfacem și pe cei mai exigenți dintre critici.

Adevăratul animator și conducătorul de fapt al acestor repetate cruciade, atât din punct de vedere politic, cât și din cel militar, era Românul Ion Corvinul. Cu un an sau doi mai înainte, el înfrânsese în chip cumplit pe Musulmani, fugărindu-i până dincolo de Balcani, unde aceștia din urmă au scăpat numai grație unei ierni năpraznice și-i silise să ceară pace regelui Vladislav. În ceea ce-l privește, Corvinul îi va înfrânge pe Musulmani și aci la Varna, după cum îl va înfrânge pe însuși Mahomet al II-lea sub zidurile Belgradului. Însă — după cum se va vedea — prezumțiozitatea și precipitarea copilărească a altora, vor transforma și această biruință strălucită într'un adevărat dezastru pentru întreaga Creștinătate. Fiindcă de aci înainte Creștinii nu vor mai lupta uniți împotriva pericolului comun și vor cădea unii după alții, până pe la sfârșitul secolului al șaptesprezecelea, când se declanșează marea reacțiune germanică.

De altmintreli rolul cu desăvârșire precumpănitor al Românilor în aceste războaie neîncetate — în care, o repet, era

vorba de existența întregii Creștinătăți — poate fi judecat din analiza documentului și sub un alt unghi de vedere. În adevăr, în cuprinsul celor peste 112 pagini de text (ediția M-lle Dupont, Paris, 1859) relative la evenimentele hotărâtoare din această parte a lumii, unde e vorba neconținut de Valahi, de Unguri, de Bulgari, de Musulmani și de Poloni, ies în evidență numai cinci nume: al Cardinalului Iulian Cesarini, al regelui Vladislav cel tânăr, al lui Ion Corvinul, al lui Vlad Dracul, și al Sultanului Amurat.

Și acum să continuăm extrasele din prețiosul document:

«Marele Turc — e vorba de Sultanul Amurat — după cum s'a știut după aceea, își încredințase avangarda unui Sarazin denumit Caragea-beg, ceea ce înseamnă povățuitorul oștilor sau al armatei, sub comanda căruia își puse întreaga cavalerie¹⁾. Turcul își comanda grosul oștilor în persoană, gros ce era constituit din ieniceri pedestri. Ienicerii aceștia sunt Creștini renegați și sclavi, arcași cu toții, care [spre a se deosebi de alții] poartă fesuri albe. Al treilea corp, ce îndeplinea și misiunea de ariergardă, era condus de un Turc numit Baltaugli, corp unde se găsea întreaga comunitate din Grecia, atât Turci cât și Creștini, care arătau a fi mare mulțime de oameni».

CUM S'A DESFĂȘURAT BĂTĂLIA

«Bătălia s'a desfășurat așa dar în chipul următor: Caragea-beg, conducea ca la vreo treizeci de mii de călăreți; acest Caragea-beg, când ajunsese pe culmea muntelui și văzu cât era de mică armata regelui Ungariei (cam vreo paisprezece mii de oameni în totul, dintre care cel puțin opt mii Valahi, N. Red.) el o prețui foarte puțin și izbind din pînteni, strigă Turcilor ca să-l urmeze cu toții. Dar ei scoborînd, au venit de s'au îngrămădit pe acel drum ce venea la vale, apropiindu-se ca o apă de baricadă; toți Sarazinii veneau după comandantul lor, într'o mare îngrămădeală, fiecare dorind să fie întâiul.

«Însă Ion Huniade — Voevodul — se aținea la gura drumului din jos și înarmat cu o lance mare, îl răsturnă pe de cal pe Caragea-beg, ca și pe toți cei din primele rânduri. Iar Turcii au găsit că e atât de dură această izbire, încât au încercat să întoarcă dosul și să fugă. Dar aceia dintre ei care veneau din urmă, îi împingeau cu o mare înverșunare împotriva Ungurilor, care-i ucideau cu

¹⁾ Se poate lesne vedea așa dar de aici, ce însemnătate deosebită avea avangarda în bătăliile de atunci.

lungile lor spade și cu niște cuțite mari. Și atunci Voevodul Ungariei, [Ion Corvinul] care observă numai decât poziția nenorocită a Turcilor, trimise pe unii dintre oamenii săi de cecalaltă parte a trecătoareii, dincolo de munte, unde au început să-i ucidă pe Turci în marea învălmășeală. Căci între aceștia nu mai era nici un fel de rânduială, din pricină că cei ce apucase a se îngrămădi pe drumul cel mare în jos vroiau să se reîntoarcă, iar cei din urmă voiau să meargă înainte; și astfel au ajuns să se bată între dânșii. Gratie acestei împrejurări, Ungurii puteau să-i omoare în toată voia și cu mare înlesnire».

Cetitorii au observat — de sigur — confuzia pe care o face redactorul croniciei în chestiune, atunci când le acordă calificativul de « unguri » călăreților lui Ion Corvinul, care erau cu toții Români. Istoricul Gibbon, de pildă, care și-a terminat marea lui operă pe la 1783, deci într'o vreme când științele auxiliare ale istoriei făcuse mari progrese, nu mai cade în greșeli asemănătoare, deși se slujește și el de izvoare contemporane Corvineștilor.

Gibbon precizează astfel în relațiunea sa asupra sfârșitului bătăliei dela Varna:

« După ce s'a ostenit în chip inutil să salveze corpul Regelui, copleșit de multitudinea confuză a învingătorilor și-a învinșilor, el (Ion Corvinul) întrebuintă ultimele eforturi ale curajului și abilității sale spre a salva resturile cavaleriei sale Valahe.

De altmintreli, cunoaștem pe mulți dintre căpitanii săi, recrutați cu toții în special de printre Români din Banat, dintre cei din Huniedoara și din Maramureș. În fruntea acestora se cuvin pomeniți Simion și Gheorghe Mareș, membrii familiei Măcițaș, Pătru Chiorul, Chendriș — Ion și Ilie — Mușna, membrii familiei Bizere, Tudor Cneazul, care s'a distins și la bătălia dela Cosovo, vestitul Ion Ungur, care i-a bătut pe Turci la Niș și care era de asemeni Român curat, fără a mai pomeni pe Mogoș și pe mulți alții. Redactorul croniciei în chestiune a săvârșit greșala de a-i taxa pe toți aceștia drept « Unguri », într'o vreme când Ungaria nu era un regat național maghiar, după cum n'a fost nici după 1867 în deplina accepție a cuvântului, ci un regat apostolic, ceea ce

nu-îtot una¹⁾. Am văzut de altfel, că în acel moment, nici Regele Vladislav cel Tânăr nu era maghiar, ci polon.

«După părerea mea, continuă Wavrin, a fost o mărturie a milostivirii lui Dumnezeu faptul că o astfel de biruință a fost acordată unui atât de mic număr de Creștini împotriva unei atari multitudini de Turci. Căci Bartoglius, care conducea comunitatea din Grecia, văzându-i pe Unguri, care nu erau mai mult de trei mii, bătăndu-se cu atâta vitejie, o luă la fugă pentru mântuirea sufletului său. (In textul original: prinst la fuite pour salut souverain). Însă Marele Turc — adică Sultanul Amurat, N. R. — împreună cu grosul armatei sale, stătea mereu nemișcat pe un munte.

«Bătălia aceasta dură mai mult de două ceasuri, în care timp mulți Turci au fost prinși sau uciși. Iar Regele Ungariei întreabă pe prizonieri dacă și dușmanul său, Marele Turc, nu era cumva și el ucis sau prins; aceștia i-au răspuns că nu și i l-au arătat cum stetea pe munte între Ienicerii săi.

«Atunci, atât Regele cât și Cardinalul au ajuns la concluzia ca să meargă să-l combată [pe Sultan], acolo pe munte. Însă după ce veni Voevodul [Ion Corvinul] și după ce expuse Regelui chipul cum îi înfrânsese pe Turci din mila lui Dumnezeu, Voevodul îl sfătui să nu meargă să-l atace pe Turc pe munte, zicând:

«Sire, bătălia e câștigată astăzi de voi; nu vă lăsați ispitit de-a pune acest rezultat în cumpăna întâmplării de-a merge să combateți acei arcași în munte, de oarece ei vă vor ucide caii și vă vor face să vă pierdeți oamenii».

«Însă un mare număr de cavaleri, de scutieri, și de alți oameni de bine atât din Polonia, cât și din Ungaria, i-au spus: «Sire, Voevodul și-a sfârșit cu bine bătălia sa, a cărui onoare o are, această a doua bătălie, trebuie să fie a noastră». Și atunci, Voevodul spuse (din nou) Regelui și Cardinalului:

«Domnilor, [Seigneurs] nu pierdeți ceea ce ați câștigat; căci turcul, care e în munte, nu poate să vă mai facă rău; iar dacă va veni să se lupte aci, va face acest lucru numai în avantajul vostru. Rămâneți aci în bună rânduială; mâine trebuie ca el ori să fugă, ori să vină să vi se închine. Cea mai mare parte dintre oamenii voștri care au luptat sunt oboșiți, pe lângă că și-au pierdut din lănci și săgeți. Apoi noaptea se apropie, soarele a apus; din această pricină veți avea un foarte mare desavantajiu în faptul de a lupta sau de a năvăli în toiul nopții peste aceia ce vă așteaptă odihniți și în bună rânduială. Căci aceștia, văzând că voi vă urcați pe munte,

¹⁾ De altmintreli, Ungaria a fost tot atât de puțin *regat apostolic*, mai ales când a fost condusă de maghiari. Fiindcă dacă e adevărat că romano-catolicismului i s'a creat — pe nedrept — o atmosferă imposibilă aci în Sud-est, apoi răspunderea acestui rezultat o poartă în chip exclusiv Ungurii și regisorii lor.

numai spre folosul lor, cum sunt și odihniți, se vor apăra cu mare curaj. **PENTRU NUMELE LUI DUMNEZEU, NU VĂ PUNETI ÎN NECESITATEA DE A PIERDE CE S'A CĂȘTIGAT, CĂCI PARTEA CEA MAI PUTERNICĂ A ÎNTREGII ARMATE A DUȘMANILOR ESTE INFRĂNTĂ».**

Un amănunt de o semnificație profundă, pe care de sigur că lectorii l-au și remarcat : într'o vreme când simțul nuanțelor — cel puțin în exprimarea lor scrisă — era infinit mai redus răspândit și desvoltat decât este astăzi și când covârșitoarea unanimitate a actelor omenești se consumau fără a lăsa urme prin arhive, împrejurarea că stăruința aceasta patetică a ilustrului Voevod Valah în a afirma punctul cel just de vedere, *împotriva tuturor celorlalți care erau de părerea contrarie*, a putut ajunge totuși până la noi înregistrată de un document contimporan mai presus de orice discuție, nu ni se pare de loc efectul unei simple întâmplări oarecare. În această simplă circumstanță, cât și în aceea că documentul în chestiune a fost tipărit întâmplător la Paris în anul 1859, anul primei uniri românești, noi vedem ca un nou semn dela Dumnezeu ¹⁾ că actele pilduitoare ale strămoșilor noștri nu sunt menite să fie înmormântate în uitare, ci dimpotrivă, să iasă la iveală în fața judecății nepărtinitoare, în preajma clipei solemne când se va hotărî din nou valorificarea neamurilor, într'un spirit de organicitate și de ierarhie. Valorificare de care noi Românii adevărați nu numai că nu avem de ce ne teme, dar trebuie s'o dorim din toată inima, fiindcă numai atunci ne vom putea reabilita strămoșii, numai atunci vom dobândi o justă răsplată a meritelor noastre trecute și prezente.

Și ni se impune să accentuăm aci din toate puterile, că sfaturile acestea, Voevodul Ion Corvinul le-a formulat într'un spirit vădit de dragoste față de soții săi de luptă, de înțelepciune și de prevedere. Adică spre folosul manifest al aceloră

¹⁾ Nu știm când anume răposatul Teohari Antonescu ar fi descoperit paginile acestea, referitoare la unul din cele mai importante capitole ale istoriei noastre. Oricum fapt e că d-ra Dupont și-a tipărit în anul 1859 interesantele capitole inedite din cronica lui Jehan de Wavrin.

cărora le erau adresate și care vroiau să se arunce singuri în brațele pierzării. Dar spre nenorocirea Ungurilor și Polonilor înșiși, sfaturile marelui erou Român al Creștinătății întregi n'au fost ascultate:

« La aceste cuvinte — scrie Wavrin în continuare, unii cavaleri din Ungaria (toate sublinierile din textele citate sunt ale noastre, N. Red.) au zis:

« Ei bine, tocmai pentru că cea mai mare a puterii Turcilor e înfrântă, să atacăm ce a mai rămas dintr'înșa și să ne continuăm victoria; căci de astă dată ne-a venit ceasul. Căci dacă acest turc ne scapă iar, el se va reîntoarce împotriva noastră; dar dacă va fi ucis sau înfrânt, Grecia va fi recucerită cu ușurință. Să batem așa dar fierul cât e cald».

Dar oamenii responsabili de atunci n'au ascultat pe cel ce dovedise că știe și poate ceva, și că nu-și formulează sfaturile sub imperiul vreunui resentiment, ci sub impulsul duhului profetic ce n'a prea lipsit rasei sale. Și iată la ce consecințe au ajuns:

« La acest sfăt [nu la acel al Voevodului Valah, ci la acela al cavalerilor din Ungaria] s'au raliat în cele din urmă și Regele și Cardinalul, care au dat comanda ca toți oamenii să-i urmeze [la asaltul împotriva Ienicerilor de pe munte]. Și atunci numitul Cardinal, care auzise ce spusese Voevodul și care se gândea că el nu vroia să-i urmeze pe ceilalți, strigă cu voce tare că-i va excomunica pe toți cei ce vor refuza să-l întovărășească pe Rege la bătălie, dând în același timp ordin ca să se pornească cu crucea înaintea lui. Apoi Regele împreună cu întreaga sa oaste au început să urce pantele muntelui, cu mare curaj și îndrăzneală, năvălind asupra Turcului care stătea înconjurat de Ieniceri ca într'un mare careu. Atunci Ungurii și Polonii au început să se târască întocmai ca tigrii, izbind cu putere pe acei ce alcătuiau frontul zisului careu; aceștia din urmă însă (adică Ienicerii) s'au apărat și ei cu vitejie, ucizând și răsturnând pe mai mulți Creștini împreună cu caii lor.

« Dar Regele și Ungurii săi au pătruns atât de departe în rândurile vrăjmașilor încât începuse să circule șvonul că Regele a ajuns chiar să lupte corp la corp cu Marele Turc, astfel că un Ienicer putu să-i taie calului său un picior. Din această pricină [Vladislav cel Tânăr] căzu și el jos și se alese cu capul tăiat. Neținând seama însă de acest inconvenient, Ungurii și Polonii au combătut atât de viguros până s'a făcut întuneric de tot, încât nu mai știaii căreia din cele două părți să-i atribui victoria. Căci și unii și alții fugeau,

fie care crezând că el este cel învins și se adunau aci o sută, dincolo două sute, aci treizeci, dincolo patruzeci. Însă unii Unguri au susținut mereu că Regele și Cardinalul au scăpat din bătălie; mai mulți din oamenii lor s'au strâns la un loc și au ajuns la concluzia că toți cei adunați astfel să se reîntoarcă la Dunăre iar de acolo în țara lor. Iar această concluzie luată, fie care, atât Unguri, cât și Poloni, au început să înainteze în direcțiunea propusă. Și zic Ungurii că în această fugă, trecând prin păduri și prin munți, Regele s'a pierdut; dela care nu s'a mai primit în adevăr nici o știre după aceea.

« Însă Voevodul Ungariei — Ion Corvinul — își adună oamenii săi aparte, cu care în bună ținută și orânduială trecu Dunărea pe țărmul stâng, raliind în juru-i pe mai mulți Unguri și Poloni ».

Iată prin urmare cum, drept încheiere, caracterul bărbătesc al eroului veritabil se evidențiază și în clipele de beție ale victoriei, dar și în acele tragice ale înfrângerii.

*

Ne aducem aminte cu toții, de sigur, că Românii au luptat împotriva Musulmanilor și după Varna și adesea izbutind să smulgă victorii *defensive* importante. Însă consecințele profunde și durabile ale aceluia dezastru n'au mai putut fi remediate. Fiindcă, o repetăm, de unde la Nicopole a fost sfărâmată unitatea morală *concretă* a întregii Creștinătăți, la Varna a fost nimicită în fapt solidaritatea pozitivă a celei din sectorul sud-est european. Astfel că de aci înainte, nu numai Creștinii din aceste părți, dar și Românii înșiși se vor lupta despărțiți în grupuri mici împotriva invaziei, spre a fi zdrobiți pe rând, pentru că în cele din urmă Musulmanii să ajungă până dincolo de Viena și să realizeze operă de prozelitism islamic până și în Bosnia, adică în inima Europei!

Ei bine, e un lucru pe deplin stabilit istoricește, că vrajba aceasta dintre Creștini și mai ales dintre Români, nu s'a iscat așa ca dela sine, ci a fost provocată cu bună știință de către politica bizantină, cu mijloace cărora nicio națiune puternică din Europa nu i-a putut rezista nici după data fatidică dela 1444, până la 1914. După cum nu se poate de asemeni tăgădui că în secolul al XV-lea, întregul efort al acestei « politici » negative, s'a concentrat împotriva unității și a solidarității organice românești, ceea ce înseamnă că promotorii ei își dedeau

perfect seama încă de atunci, că atâta vreme cât Neamul nostru își va îndeplini aci cu deplină eficacitate primordialele sale funcțiuni istorice, Creștinătatea nu va putea fi atinsă în inima ei și că Roma în special, nu va putea fi zdrobită.

Însă deși desbinați de vraja luciferiană ce fusese aruncată asupra-le, deși bieții noștri strămoși erau departe de a bănuși măcar de unde le vine slăbiciunea și loviturile nevăzute dar adânc simțite tocmai în clipele de primejdie mai cumplită, ei n'au cedat totuși, ci au luptat cu vrednicie până la capăt, ca niște adevărați oșteni ai lui Hristos și ca fii legitimi ai Europei eroice, sfărâmând și măcinând elanul îndărătniceii năvale asiatice. Adevăr atât de frumos exprimat de bătrânul Ureche: . . . « *au picat [Moldovenii] nu fiesce cum, ce până la moarte se apărau, nice biruiți de arme, ci stropșiți de mulțimea Turcilor . . .* ». Astfel că, de unde la sosirea lor în Europa, mânați de duhul cel viclean al istoriei lor, Musulmanii erau tot atât de fanatici și de îndârjiți împotriva Creștinătății ca și Sultanul lor Amurat I-iul, în 1683, când n'au putut ajunge sub zidurile Vienei decât peste trupurile strămoșilor noștri Munteni, Ardeleni și Moldoveni, ei erau completamente sleiți ¹⁾. Lucru ce nu trebuie să se uite și nu se poate uita. Fiindcă dacă până și meritele unui simplu ins oarecare, nu pot fi ascunse și tăgăduite la infinit, oricât ar fi el de urgisit de dușmani puternici, cu atât mai vârtos nu vor putea fi ținute sub obroc acelea ale unei națiuni mari și glorioase. Națiune care s'a dovedit cea mai desinteresată și mai eficace apărătoare a Europei creștine, după ce ascendenții direcți ai Românilor i-au creiat acestei Europe din propriul lor sânge și din propria lor experiență istorică supremele sale valori culturale de bază, considerate astăzi de întreaga omenire drept suprema sa justificare morală în lume.

Dar comprimarea, atât de brutală și de îndelungă a funcțiunilor istorice îndeplinite de neamul nostru nu se putea să rămână fără urmări. Și în adevăr că în timpul absenței noastre

¹⁾ Despre Amurat I, Calchondylas ne spune că-i întrecea pe cei mai vestiți conducători de armate prin repeziciunea mișcărilor sale și prin ardoarea sa neobosită în acțiune. Ceea ce-l învârteja în luptă era turbarea. Căci el nu putea suporta odihna, dovadă faptul că atunci când îi lipseau dușmanii se dedea cu patimă vânătoarei, spre a mai putea lupta încă.

forțate, al înăbușirii noastre metodice — adică pe vremea așa ziselor domnii fanariote — bizantinismul s'a putut insinua în Occidentul îndepărtat, punând solid piciorul acolo, spre a-și reorganiza pe un plan mai vast, sinistra-i operă de distrugere a Europei creștine. Lucru ce i-ar fi izbutit pe deplin în 1918, dacă între timp Națiunea Română, printr'o serie de coincidențe în adevăr providențiale, nu s'ar fi dovedit din nou în stare în 1918—19, să-și îndeplinească misiunea sa istorică devenită clasică. Iar realitatea aceasta, spre a fi de deplin înțeleasă în toată simpla ei măreție și 'n toată profunda ei semnificație, astăzi mai ales când se urmărește o nouă lovitură mișelnică împotriva noastră, nu atât spre a se izbi în noi cât în ansamblul cultural providențial ai cărui apărători îndârjiți și eficași ne-am dovedit în atâtea rânduri, se cere examinată mai de aproape și cu totul alți ochi decât până acum.

Trebue să avem astfel în vedere din capul locului, că războiul mondial din 1914—18, cu teribila sa sleire finală, cu desarticularea aproape completă a întregului organism european și cu celelalte nenumărate calamități gigantice ce i-au urmat, n'au fost câtuși de puțin o serie de accidente întâmplătoare, ci rezultatul inevitabil, prefigurat în logica nemiloasă a lucrurilor, de către politica bizantină invizibilă, adică degenerată în vampirism pur încă din secolul al XV-lea, ce izbutise a imprima o orientare fatală, către sinucidere, cursului viu al existențialității întregii colectivități europene. Iar repartitia curioasă a forțelor, operată încă de pe la finele secolului al XIX-lea în sânul colectivității în chestiune, repartitie care nici ea nu era întâmplătoare, trebuia să ducă neapărat la istovirea desăvârșită atât a învingșilor cât și a învingătorilor, apoi la declanșarea și permanentizarea unei anarhii europene cu adevărat fără precedent.

Regele Carol I al Românilor a înțeles din capul locului acest cutremurător adevăr. Iar clar-viziunea aceasta, care i-a torturat atât de mult existența către sfârșitul zilelor Sale, nu constituie unul din cele mai neînsemnate merite ale Sale în fața istoriei nepărtinitoare. El își dedea seama prin urmare cu o tragică luciditate că Europa veacului XIX-lea se va năruși în chip lamentabil, așa precum s'a și întâmplat, iar pe de-

asupra îl mai chinuia și gândul că opera Sa de o jumătate de veac, că destinele acestui Neam, de care-și legase propria lui soartă și aceea a Casei Sale pentru eternitate, vor fi îngropate de asemeni sub ruine. Presupunere ce nu avea nimic exagerat într'însa. Pentru că cine și-ar fi putut închipui *atunci*, că România cea mică și mutilată din 1914, a cărei organizare de Stat modern nu apucase a se închea în forme definitive, nu numai că va rezista unei presiuni enorme, ce va strivi imperii multi-seculare, dar va rămâne după aceea o perioadă scurtă dar decisivă, singura apărătoare eficace a supremelor tezaure morale ale omenirii istorice, în toiul celei mai sfâșietoare crize de conștiință din câte bântuise această sărmană Europă martiră?

Și cu toate acestea, așa s'au întâmplat lucrurile. Căci deși armătura exterioară a Statului s'a dovedit fragilă, după cum era de altfel de prevăzut; deși pregătirea noastră de războiu s'a dovedit insuficientă, mai ales că presiunea căreia am fost supuși a fost cu adevărat enormă, ca unii ce a trebuit să ținem piept nu numai unui front extern dar și unuia intern cu mult mai periculos prin vastitate, contagiune și exemplu, pe lângă că n'am sucombat, dar cu doi ani mai târziu ne-am dovedit în măsură să mântuim întreaga Europă creștină de sub povara imensei, fatalei ispite a pierzaniei roșii. Ispită care dacă s'a dovedit de o sinistră eficacitate în Europa civilizată, unde oamenii dispuneau totuși de cu totul alte resurse culturale și politice decât noi, n'a putut găsi niciun fel de priză serioasă în noi și mai ales în cugetul țaranului, ostașului și intelectualului Român desprins din țărănime, veritabilii exponenți ai profundului destin cultural al Neamului. Și e de notat că primjdia a fost atunci de o grozăvie și de o iminență greu de imaginat de aceia ce n'au trăit realmente acele vremi apocaliptice, când anarhia fascina până și elitele europene cele mai calificate, tocmai prin absurdul ei și când în întreaga Europă de dincoace de Rhin inclusiv Italia, nu mai exista nicio forță militară eficace, adică în stare să i se împotrivească și s'o biruie în câmp deschis, afară de Armata Română, de o tărie morală cu adevărat creștină și latin răsăriteană.

Ce se întâmplase în fond?

Nimic altceva, decât o simplă repetare a istoriei: În fața pericolului năpraznic se revela din nou lumii, încă neîn stare să vadă și să judece, adevărata natură morală superioară a Românilor autentici, tăria sa sufletească proverbială, instinctele sale sănătoase de făptură adânc înrădăcinată în peisagiul daco-geto-tracic. Ansamblu organic invizibil, pe care veneratul Rege educator Carol I, a avut necontestatul merit de a-l articula instinctiv din nou, de a-l trezi într'o bună măsură la conștiința imenselor, unicelor sale predestinări și de a-l pune în poziția de a lupta și a birui. Și el a biruit în adevăr sub comanda Regelui Ferdinand I. Pentru că întocmai ca și după memorabilul dezastru creștin dela Nicopole din 1396, eveniment a cărui semnificație adâncă a subliniat-o adesea într'o formă profetică în discursurile sale întemeietorilor Dinastiei noastre naționale de astăzi, tot astfel și acum, după trecere de o jumătate de mileniu, ca și când nimic nu s'ar fi întâmplat între timp, Românii s'au ridicat instinctiv și și-au făcut din plin datoria. Din plin și mai ales cu o eficacitate suverană. Iar amănunt cu deosebire vrednic de a fi subliniat aci, deoarece el se dovedește astăzi de o arzătoare actualitate, e acela că sub scutul de fer al Armatei române, care pe unii dintre descendenții culturalului Atilla i-a scăpat dela dispariția catastrofică, iar pe alții i-a împiedecat de a incendia întreaga Europă, potrivit cu unele vechi și triste predestinări ale rasei, Creștinătatea europeană s'a putut reculege spre a-și organiza apărarea. Ceea ce înseamnă că până la apariția fascismului, care și după 1923 a avut de luptat cu mari greutăți în Italia însăși și încă ani întregi, adevărații și *singurii* apărători ai Europei autentice am fost noi Românii..

CONCLUZII CU REZONANȚE ADÂNCI

Când acesta e adevărul curat și încă exprimat de o manieră stângace și incompletă, avem o înaltă obligație de conștiință de-a afirma aci în chip răspicat, că Neamurile creștine, vecine sau nu, cu care ne înrudim prin spirit, prin sânge și printr'o evidentă comunitate de destin, ar săvârși nu numai un păcat capital dar și o greșală politică ce va avea neapărat urmări catastrofice, îngăduind ca peste orice drept, peste orice rațiune, peste orice considerație de omenie și de prevedere sănătoasă, Neamul românesc să fie din nou mutilat și crucificat, acum în pragul reînvierii sale definitive. Și acest lucru nu numai din considerațiunea — ce ar trebui să apese și ea totuși întrucâtva în cumpăna unei înțelepte judecăți, — că dacă ele mai pot vorbi astăzi cu onoare și cu fruntea sus în numele unei Europe renăscute, apoi lucrul acesta ni-l datorează într'o măsură considerabilă și nouă, sângelui cu generozitate vărsat de către înaintașii noștri vreme de veacuri, căsuțelor noastre arse, devastărilor endemice a țării noastre, sau svâcnirilor noastre de o energie sălbatecă în clipele cu adevărat decisive pentru soarta întregului, când însăși ființa concretă a Creștinătății era în joc. Ci pentru motivul mult mai simplu și mai evident că, lăsând să se izbească în noi dela spate, când nu mai suntem atât de stăpâni pe mișcările noastre precum s'ar cuveni, neamurile cu adevărat europene și creștine îngăduie să li se pângărească întregul lor trecut, să se creeze un precedent grav împotriva lor înșile în prezent și să se primejduiască însăși rațiunea lor supremă de existență într'un viitor foarte apropiat.

Pentru că dacă e adevărat că noi suntem descendenții direcți și necontestăți ai Latinilor răsăriteni, creatorii Monarhiei creștine și cei ce au ridicat Biserica, dintr'o inspirație manifest providențială, la rangul de educatoare și mântuitoare a neamurilor — și lucrul acesta nici nu mai poate fi repus în discuție astăzi; dacă e adevărat că fără noi, păstrătorii și apărătorii celor mai curate tezaure de vitalitate și de spiritualitate absolut necesare regenerării desăvârșite a Europei, nu se poate ajunge la un echilibru dinamic și la o rânduială istorică în lume, a îngădui ca noi să fim loviți și mutilați *tocmai acum*, ar însemna:

Că națiunile cu adevărat creștine din Europa, își reneagă propriul lor trecut eroic, propriile lor creații culturale epocale realizate pe baza moștenirii primite din mâinile curate ale strămoșilor noștri Latin-răsăriteni; cu alte cuvinte, că lasă să li se tăgăduiască legitimitatea evidentă a propriei lor puteri, fiindcă renegarea trecutului înseamnă abdicare și moarte. Fără a mai sublinia aci împrejurarea, de o importanță deosebită și ea, că prin această atitudine, chiar și când ea n'ar fi decât pur pasivă, națiunile în chestiune, acceptă ca foarte naturale și *mai ales justificate*, toate atentatele îndreptate eri împotriva existenței lor și n'au niciun cuvânt de îndemn sau de încurajare față de aceia ce au îndurat un multi-secular martiriu spre a le salva și înobila aceeași existență; față de aceia care astăzi chiar, nu sunt atât de crunt încercați, decât din pricină că în decursul întregului mileniu, s'au dovedit de un folos capital, apărării eficace a Europei creștine în întregime atât cu armele, cât și cu spiritul.

Lesne se poate înțelege ce precedent se creează în prezent, când se reneagă un asemenea trecut! Fiindcă orice s'ar spune, noi refuzăm să credem că recentele biruinți europene, pentru care am luptat și noi cu onoare și chiar cu oarecare eficacitate, ar fi biruințele tunului celui mai gros la calibru, ale tancului celui mai rapid, sau al celor mai numeroase bombe brizante. Nu; ci ele sunt biruințele unui drept cultural imprescriptibil și-a unei înalte conștiințe morale, *constrânse* ca să-și creeze și un aparat tehnic-militar la înălțime, *spre a se putea apăra ele înșile și spre a apăra și viitorul omenirii istorice, amenințat în*

elementele sale propulsive, creatoare și reparatoare cele mai prețioase.

Tot atât de lesne și de clar se poate înțelege de aci, cât de mult și-ar primejdi națiunile cu adevărat europene și creștine însăși rațiunea lor supremă de existență în viitor, în presupunerea pe care persistăm a o crede absurdă, că ele ar îngădui să se provoace o nouă mutilare a ființei noastre morale și naționale și o nouă tăgăduire brutală a drepturilor noastre celor mai evidente. Fiindcă drepturile noastre naționale, nu sunt drepturi sterile, drepturi de pensionari ai culturii europene, dobândite prin surprindere, prin lovituri de forță, prin *uzurpare*, într'o vreme de profundă anarhie morală și politică, ci drepturi organic-funcționale, ce confirmă și întăresc în chip necesar și încă de o manieră abia întrevăzută astăzi, toate drepturile cu adevărat legitime din Europa creștină.

Indemnul la mutilarea noastră națională, pornește și acum, ca și alte dăți, ca o ispită capitală, din aceleași cercuri infernale invizibile, de unde au pornit în decursul timpului toate inițiativele piezișe, toate cursele subtile, toate îndemnurile la păcat și la sinucidere, ale căror înfiorătoare consecinți le îndurăm noi astăzi cu toții. Astfel că dacă Europa creștină, după toate tragicele și edificatoarele experiențe negative de până aci, va mai cădea și în această grosolană ispită, înseamnă că înțelege să se condamne singură la o nouă perioadă de încercări grele, inutile și sterile, ce numai oportune nu pot fi *acum*. Deoarece e limpede că cei ce, din sentimente de ură josnică, din invidie și din răzbunare rău sfătuitoare, pretind o nouă răstignire a noastră, nu o fac în scopul de a înlesni o « pacificare » a sud-estului european, ci de a provoca incendierea lui. Pretențiune mai presus de toate ridicolă, pentru că ea e formulată de niște oameni ce-și fac ei înșiși o glorie din a se mărturisi urmașii lui Atila până și în manualele lor școlare, tocmai într'o vreme de mari și pilduitoare biruinți creștine și tradițional-europene. Fără a ne mai da osteneala să subliniem aci formele și circumstanțele caracteristic bufone, în care sunt formulate aceste pretenții.

În ceea ce ne privește, noi Românii rămânem calmi și dârzi pe pământul străbunilor noștri, atât acum, cât și alte dăți, când ne-au păscut primejdiile mult mai grave. Drepturile noastre, întemeiate nu pe accidente, ci pe esențialul istoriei europene și creștine, nu numai că nu pot fi tăgăduite, dar nu pot fi măcar puse în discuție de nimeni. Fiindcă noi nu suntem aci o improvizație a arbitrariului uman, ci o creație a lui Dumnezeu. Iar drepturile noastre, nu pot fi altceva decât recunoașterea de către Europeanii și Creștinii din jurul nostru a funcțiunilor istorice îndeplinite de noi și care sunt vădit indispensabile întregului din care facem parte cu toții, ca unele ce nu pot fi asumate de alții. Cu atât mai mult, cu cât izvorul de viață curată din noi, spiritul de organicitate istorică ce iradiază din noi, profundele noastre experiențe și revelații, înscrise nu în cărțile sau pe fișele savanților ci în sângele păstorilor, în instinctele sănătoase ale plugarilor, în conștiința creștină a ostașilor, a eroilor și-a conducătorilor noștri, rod al unor milenii de selecție misterioasă ce nu se poate improviza, odată mutilate sau înstrăinate, nu se vor putea răscumpăra cu toate comorile și cu toate participațiunile industriale din lume. Iar puterile noastre se vor dovedi — de sigur — la înălțimea acestor drepturi; fiindcă dreptul legitim după cum s'a văzut din exemplele atât de strălucite ale națiunilor surori, știe să-și creeze, în orice împrejurări, forța capabilă să-l apere și să-l impună. Aceasta e de altminteri și rațiunea participării noastre instinctive la bucuria victoriilor neamurilor înrudite cu noi. Prin urmare nu noi vom fi aceia care să ne temem de biruința adevărului și a dreptății. Fiindcă prin noi, cei atât de modești și de slabi în aparență, se exprimă infinita putere a Creatorului tuturor celor văzute și nevăzute și a cărui prezență o simțim iară adânc în inima noastră în aceste clipe decisive pentru viitorul Europei Creștine și al omenirii istorice în genere. Strânși întocmai ca un singur om în jurul Suveranului nostru iubit, încarnare simbolică a tot ce e trainic, măreț și curat în existența sbuciumată a Neamului nostru, vom arăta și acum, ca în toate ceasurile solemne ale istoriei noastre, că nu ne renegăm nici trecutul și că nu înțelegem să lăsăm a ni

se compromite nici viitorul. Viitor închinat în întregime, ca și trecutul, fortificării și înălțării morale a Europei creștine, într'un spirit de ostășească și de creștinească abnegație.

Căci noi credem în viitorul Europei creștine, gloria, speranța și năzuința noastră supremă, în trecutul îndepărtat și apropiat, acum și pururea.

Iată aci reproducerea textului originar al croniciei lui Wavrin, consacrat bătăliei memorabile dela Varna și a cărui traducere am utilizat-o în cuprinsul acestei lucrări:

... « En celle premiere nuit que le roy de Hongrye et les siens se logerent audit lieu de Varne, ils veyrent grans feux sur les montaignes en plusieurs lieux. Si demanda le roy que ce pouvoit estre; et il luy fut dit par aulcuns crestiens grecz que ce pouvoit estre les paysans qui bou-toient les feux es secques herbes, pour avoir les nouvelles au printemps. Mais Johannes Hoignacq¹⁾, vaivode de Hongrye, dist au roy: « Sire, ne me creez jamais se ce ne sont les Turcqz qui viennent à bataille contre vous ». Puis monta a cheval, et erra celle part pour en scavoir la verité. Si alla tant qu'il oy plainement les tambours et, ce fait, s'en retourna dire au cardinal et au roy qu'ilz feussent assurez que c'estoient Turcqz et que lendemain au matin ilz auroient la bataille. Pour quoy lesdis roy et cardinal signifient parmy l'ost, que tous bons crestiens se volsissent confesser et adreschier de leurs consciences et que lendemain au matin les autelz seroient couvers et preparez pour chanter messes et administrer a chacun son Createur, qui recepvoir le voudroit.

« Ainsi doncques comme il fut dit il en fut fait. Puis, quant les messes furent dites, chascun s'arma et mist en point pour combatre. Et les avant-coureurs du roy, qui estoient montez contremont les montaignes pour aprendre du conenant des Turcqz et veoir quant ilz viendroient, si en revindrent aulcuns devers le roy, quy lui dirent qu'ilz ne veoient nulle apparence que le turcq volsist partir de son lieu. Pourquoy le roy de Hongrye vouloit conclurre de transmonter les dites montaignes et aller yceulz Sarrasins envahir. Mais aulcuns estoient d'opinion que le roy les atendist là. Sur quoy ilz eurent grant delibération de conseil, à savoir lequel seroit meilleur. Mais conseil porta que le roy les atenderoit la. Car Varne est en une vallee, si ne pouvoit ledit Turcq descendre les montaignes, pour yceulz venir combattre, que par d'estrois passages et, especialement, par ung grant chemin ferré, par ou

¹⁾ Ion Huniade.

les chariotz, en tempz passé, amenoient ou emmenoient les marchandises du port. Et, pour ce que le roy avoit nouvelles de ses coureurs que ancores n'estoit nulle parte apparition de bataille devers les Turcqz, il commanda que on beust chascun ung cop, et mengast de ce qu'on avoit. Car ja estoit l'heure de midy la nuit, et Saint Martin d'yver. Et, environ deux heures aprez, revindrent autres chevaulcheurs du roy, lesquelz luy raportèrent pour verité que le Turcq le venoit combatre atout trois escades: l'une a cheval et les autres à pyé. Pourquoi le roy fut conseillé d'en faire aussi pareillement trois, dont le Vaivode de Hongrie, qui, depuis, eut à nom le Blancq Chevalier, eut l'avant-garde et fut commis a garder ce grant chemin qui venoit desdites montaignes au port; lequel fist incontinent trebuschier pierres et buissons en son chemin. Le roy et le cardinal faisaient la seconde escade et deux grans seigneurs de Poullanne conduisoient la tierce, comme arriere-garde.

Le Grant Turcq, comme il fut sceu depuis, bailla son avant-garde à ung Sarrazin, appelé Caraiabay, qui vault autant à dire comme le *seigneur de l'ost* ou de *l'armee*, auquel il bailla tous ceulz quy estoient à cheval. Le Turcq faisoit la bataille en personne, qui estoit de Januseres à pié: ce sont crestiens renoiés et esclaves, tous archiers, quy tous portent chapeaulz blancqz. Et la tierche escade, quy vault autant comme arriere-garde, conduisoit ung Turcq nommé Baltaugly, où estoit toute la communauté de Grece, tant Turcqz comme crestiens, qui se monstroient estre grant compaignie de gens.

Comment les Hongres et les Turcqz assamblèrent devant Varne

La bataille, doncques, se fist en la maniere qui s'ensieut. Caraiabay sy conduisoit bien XXXm hommes de cheval; lequel, quant il vint sur la montaigne et vey l'armee du roy de Hongrie si petite, il le pris moult peu et brocha des esperons, en cryant auz Turcqz que chascun le sievist; et se vint boutter ou dit grant chemin, courant contre val, et les Sarrazins, aprez luy, en grant presse, chascun desirant estre le premier sievant. Et ledit Johannes Hoignacq, vaivode, estoit à l'entree du chemin, en bas, quy leur courut sus, et, d'une grosse lance qu'il portoit, rua jus Caraiabay avec tous les premiers venans. Et trouverent les Turcqz si dur rencontre au commencement de celle bataille, qu'il tournerent le dos pour fuyr. Mais ceulz quy venoient derriere, par grant radeur les reboutoient contre les Hongres, quy les occioient de leurs longues espees et grans couteaux. Et, adont, le vaivode de Hongrie, quy percheut la malheureté des Turcqz, fis monter aucuns de ses gens sur l'orriere du chemin, contremont la montaigne, où ilz occirent les Turcqz a grant confusion. Car entr'eulz navoit sens ne conduite, telement que ceulz quy premiers estoient entrez ou dit grant chemin vouloient retourner et ceulz de derriere vouloient venir avant; et ainsi s'entrebatoient. Par quoy, les Hongres avoient grant marchié de les tuer. Si fut, à mon

samblant, ung beau benefice de Dieu, doner telle victore a si petit nombre de Crestiens, contre tel multitude de Turcqz. Car Bartoglius, quy conduisoit la communauté de Grece, voyant les Hongres, qui n'estoient pas plus de trois mille, si vaillamment combattre, prinst la fuite pour salut souverain. Mais le Grant Turcq, avec sa maisnie, se tint tousjours tout coy sur une montaigne.

Ceste bataille dura plus de deux heures, où pluseurs Turcqz furent prins et mors. Et auz prisoniers demanda le roy de Hongrie se son annemy le Grant Turcq estoit ne mors ne prins; et ils lui dirent que non, ainsi se tenoit sur une montaigne que il luy monstrerent, avec avec lesdis Jainuseres.

Adont, le roy et le cardinal voullioient conclurre de l'aller combattre sur la montaigne. Mais, quant le vaivode vint, il dist au roy la maniere comment il avait descomfy les Turcqz, par la grace de Dieu, et desloa au roy d'aller envahir le Turcq sur la montaigne, disant: « Sire, la journee est huy pour vous; ne vous voeilliés pas mettre à l'adventure d'aller combattre ces archiers en la montaigne, car ilz tueroient vos chevaulz et vos gens metteroient a perdition ». Mais grant nombre de chevalliers et escuyers et gens de bien tant de Poullanne comme de Hongrye, lui dirent: « Sire, le vaivode a fait sa bataille, dont il a honneur; cette bataille seconde doit estre a nous ». Et le vaivode dist au roy et au cardinal: « Seigneurs, ne perdez pas ce que vous avez guaignié; car le Turcq, qui est en la montaigne, ne vous puelit mal faire; s'ils vous vient ycy combattre c'est à vostre advantage. Tenez-vous en bonne ordonnance: il faut que demain il s'enfuye, ou qu'il se viengne rendre à vous. La pluspart de vos gens quy ont combatu sont lassez, ils ont perdu lances et trait[s]; si approche desja la nuit, le solleil est couchié: par quoy vous auriez tres grant desavantage à combattre ou envahir de nuit ceulz quy vous atendent de pié coy; lesquelz, voians que vous monterez la montaigne à leur prouffit, eulz, tous fres et reposez, se deffenderont de grant corage. Pour l'honneur de Dieu, ne vous mettez pas en necessité de perdre ce quy est guaignié, car le plus fort de toute l'armée des annemis est descomfy ». A quoy aucuns chevaliers de Hongrye, dirent: « Et, puis que la plus grant part de la puissance du Turcq est desconfite, assaillons doncques le remanant et poursuivons nostre victore; car, a ceste fois, il est heure. Se ce Turcq nous eschappe encores, revenra il a bataille; et, s'il est mort ou descomfy, la Grece sera legierement reconquestee. Forgons le fer entandis qu'il est chault ».

« A ce conseil s'accorderent enfin le roy et le cardinal, lesquelz commanderent que tout homme les sievist. Et lors ledit cardinal, qui avait oy le vaivode, pensant qu'il ne voldroit pas sievyr les autres, cryant a haulte voix qu'il excommunioit tous les refusans le roy [d'ad]compaigner à la bataille, il fist marchier la croix devant luy. Puis le roy et tout son ost monterent contremont la montaigne, quy, par grant corage et hardement, envahirent le Turcq avec ses Januseres, lesquelz, comme en

une grant Karolle, estoient entour luy. Lors les Hongres et Poullans se misrent au ramper comme tygres, et malmenerent grandement ceulz qui estoient au front de ladite Karolle, combien qu'ilz se deffendissent vaillamment, tant qu'ilz occirent et mehaignerent plusieurs crestiens et leurs chevaulz.

« Mais le roy et ses Hongres se transporterent si avant, que renommee courroit que le roy eut mesmes à faire au Grant Turcq corpz contre corpz, tellement que ung Janusere coppa une jambe au cheval du roy. Par quoy il chey, et eut la teste tranchié. Non obstant lequel inconvenient, les Hongres et Poullans combatirent si vigoureusement jusques à la nuit obscure, que l'on ne scavoit a quy des deux partyes en donner la victore. Car les ungs et les autres fuyoient, cuidant chascun estre desconfy, et se rassambloient cy ung cent, la deux, cy XXX, la XL. Mais aulcuns Hongres ont tousjours maintenu que le roy et le cardinal eschaperent de la bataille; si ralyerent plusieurs de leurs gens et conclurent que, atout ce qu'ilz en avoient rassamblé, ilz s'en retourneroient de là la Dunoue, en leur pays. Et, ceste conclusion prinse, chascun, tant Hongres comme Poullans, s'advancherent pour aller devant. Et dif[s]ent les Hongres qu'en ceste fuite, passant par my bois et montaignes, le roy fut perdu; duquel oncques depuis, on n'oy nouvelles. Et le cardinal de Saint Angele, en passant la Dunoue, fut desrobé et noyé par les Vallaques.

« Mais le voivode de Hongrye assambla ses gens à part, atout lesquelz ordoneement et en bon arroy, il repassa la Dunoue saulvement, ralyant avec luy plusieurs Hongres et Poullans... ».

« ENCHIENNES CHRONIQUES D'ENGLETERRE » par Jehan de Wavrin, seigneur du Forestel.

— Choix de chapitres inedits. Annotés et publiés par

M-LLE DUPONT, Paris 1859.

(Părțile referitoare la expediția căpitanului Walerand de Wavrin prin ținuturile noastre, au fost publicate și de d. prof. N. Iorga în « Buletinul Comisiei istorice a României », vol. VI din 1927).

P O S T - F A Ț Ă

Cu câteva zile înainte de apariția acestei cărți, a intervenit decizia comisiei arbitrale dela Viena. Decizie prin care ni s'a impus o a doua mutilare a Neamului, o a doua sfârtecere a teritoriului național, tot atât de sfâșietor de dureroasă ca și cea din Iunie, ba poate chiar că mai adânc simțită, deoarece acum ni s'au răpit centre de vitalitate de o valoare incalculabilă și leagănele cele mai sacre ale Renașterii noastre naționale.

Stăpânindu-ne pe cât ne este cu putință durerea copleșitoare în fața acestei lovituri profund nedrepte, nu avem decât puține cuvinte de spus: *Ceea ce oamenii au făcut, aceiași oameni pot și desface, mai ales după ce realități aspre îi vor convinge că au greșit. Ceea ce a creiat Dumnezeu însă, oamenii nu vor putea desface niciodată.*

Iar Neamul nostru Românesc, cu tot ce reprezintă el ca valoare unică în istorie, cu rosturile sale providențiale pe lume și mai ales cu nesdruncinabila sa conștiință și solidaritate națională, e una din cele mai vădite creații dumnezești. El nu va putea fi tăiat în bucăți, așa după cum n'au putut fi într'un trecut mai apropiat sau mai îndepărtat, nici națiunea Germană, nici cea Italiană.

În ceea ce ne privește, ne vom strânge din nou, ca în toate marile și trecătoarele perioade de încercări din trecut, în jurul Aceluia ce personifică însăși flamura vie a solidarității și a demnității noastre naționale, în jurul Bisericii și a Armatei, spre a ne apăra dreptatea și spre a ne-o redobândi. Ne vom apăra dreptatea pe toate căile poruncite de onoare și de conștiința noastră curată de Români, de Europeni și de

Creștini. Și ne-o vom dobândi, fiindcă dreptatea noastră constituie însăși temelia Europei juste și puternice de mâine, pe care Părinții legitimi ai Neamului nostru au prefigurat-o încă de acum o mie și cinci sute de ani.

Ne vom apăra dreptatea și ne-o vom redobândi, fiindcă jertfele imense, jertfele voluntare, consimțite de Națiunea Română veacuri de-a-rândul pentru apărarea frățească a neamurilor înrudite cu noi, neamuri ce constituie însuși corpul viu al Europei creștine, îndelungul martiriu îndurat de noi spre a le cruța lor un alt lung și penibil martiriu, nu pot și nu trebuie să nu găsească ecoul *normal* în sufletele lor. Pentrucă niciodată ca acum nu s'a simțit mai necesară o solidaritate europeană și creștină *vie*, activă, ca în clipele decisive de astăzi. Iar a mutila România tocmai acum, când națiunea noastră încarnează această solidaritate europeană și creștină nu numai în trecutul său atât de pilduitor în acest sens, dar în însăși structura armonioasă a personalității sale concrete, înseamnă a se săvârși nu numai un păcat capital, dar o greșală gravă ce nu se poate să nu aibă urmări, pe care noi cei dintâi nu le dorim.

Prin urmare, tocmai pentrucă suntem pe deplin conștienți că nedreptățile al căror obiect am fost sunt prea flagrante spre a putea dăinui; că mutilarea noastră, după atâtea elocvente experiențe din trecut ar putea fi de rău augur pentru solidaritatea europeană și creștină *vie*, pozitivă, condiție primordială a invincibilității armelor noastre și a îndeplinirii misiunii noastre binefăcătoare în lume, nu ezităm să afirmăm, pentru a treia oară, că ne vom apăra într'o nouă și supremă încordare, dreptatea noastră românească, europeană și creștină, spre a ne-o redobândi, de astădată definitiv.

* * *

În acest ceas al sângerării nedrepte nu putem să nu ne aducem aminte cu o legitimă mândrie, considerând un trecut foarte apropiat ce nu se poate uita, că în momente de grele și penibile încercări pentru marele popor German

crucificat, exponenții cei mai autentici ai conștiinței europene și creștine a Națiunii Române *reale*, s'au ridicat spre a-i lua apărarea, spre a-l ajuta să-și tămăduiască mutilările a căror victimă fusese. Iar ajutorul acesta spontan, reflex, i-a fost de un oarecare folos practic, tocmai pentru că era de o sinceritate arzătoare și exprima de minune *renașterea* acelei solidarități europene vii și pozitive, a cărei necesitate o subliniam mai sus.

De asemeni când poporul Italian, a cunoscut și el clipe tragice acum vreo cinci-șase ani, când toate puterile demoniace ale lumii se coalizase spre a-l zdrobi sub greutatea masei lor desarticulate, aceiași exponenți ai conștiinței Națiunii Române *reale*, s'au ridicat cu aceeași vehementă spontaneitate, cu același sentiment al răspunderii și al iminenței pericolului, spre a-i lua apărarea și spre a-i împiedeca pe dușmani de a-l lovi pe la spate. Iar ajutorul acesta *instinctiv*, i-a fost și lui de un oarecare folos, deoarece crearea Imperiului a fost nu numai consecința strălucitelor victorii ale armatelor regale în Africa Orientală, ci și a renașterii acelei solidarități creștine pozitive, a cărei necesitate o subliniază întreaga istorie italiană din ultimul mileniu.

Am mai putea pomeni de asemeni aci, că nicăeri în Europa, suferințele atroce ale poporului Rus de după războiu, n'au stârnit un ecou mai profund, ca în inimile Românilor. Din nenorcire, niciun cuvânt de al nostru, ca de altfel niciun apel european și creștin la rațiune și la bunul simț, nu mai poate fi auzit acolo.

Făcând prin urmare abstracție de acest caz cu totul deosebit și aceasta nu din vina noastră, evidența însăși ne obligă să sperăm că o Națiune ca a noastră, care a luat o parte spontană și activă la redresarea și la apărarea eficace a națiunilor care îi impun astăzi situația știută, nu se poate să nu găsească în propriile ei rezerve de vitalitate invincibilă, de tărie sufletească și de eroism unanim recunoscut, posibilitățile proprii sale redresări, a propriei sale apărări, tocmai în momentul când Europa creștină îi simte mai adânc absența dintre puterile sale de prim rang.

Ei bine, toate aceste posibilități, în fața cu o solidaritate națională și creștină totală, abia de aci înainte urmează să se manifeste în toată amploarea lor măreață. Și ele se vor manifesta.

N. B.

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
2017

TABLA DE MATERII

	Pagina
Cuvânt înainte	V—XII
I. Sensul teandric al Istoriei	I
II. Mărturii indirecte, asupra existenței unui sens general al Istoriei	22
III. Dovezi că păcatele se ispășesc nu numai în decursul existenței personale, ci mai vârtos în al celei istorice	33
IV. Sensul experienței istorice deficitară a Bizantinilor. Natura, caracteristicile dominante și rezultatele globale ale acestei tragice experiențe pentru întreaga Creștinătate	59
V. Importanța primordială a funcțiunilor istorice îndeplinite de Latinii răsăriteni, precum și de Români, urmașii lor direcți	102
a) Dovezi indiscutabile în legătură cu continuitatea personalității istorice a Neamului nostru și a funcțiunilor sale primordiale, de-a-lungul celui de al doilea mileniu	134
VI. Funcțiunile istorice primordiale îndeplinite de Națiunea Română, demonstrate prin analiza sumară a două momente capitale din istoria întregii Creștinătăți	169
Câteva precizuni strict necesare	178
Cum s'a desfășurat bătălia dela Varna	179
Momentul din 1917—19	185
Concluzii cu rezonanțe adânci	189
Anexa Nr. I	195
Post față	199

AVIZ LECTORILOR

Inițiatorii colecției «JUSTINIAN» — autorul lucrării de față împreună cu d. inginer N. Popescu-Arcadian — își propun să redea, în monografia substanțială și temeinic documentată, consacrată personalităților cele mai reprezentative ale Neamului nostru, principalele momente ale istoriei românești.

Volumele ce vor urma acestuia vor fi închinată primul generalului Latin răsăritean Belizarie, iar cel de al doilea lui Ion Corvinul. Osebit, vor apare tipăriri de izvoare, însoțite de comentarii și note.